

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**KİTAB-I MUKADDES’TE ADI GEÇEN ANADOLU’DAKİ
ŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASI
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

**Hazırlayan
Leyla KARTAL**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

Yüksek Lisans Tezi

**Eylül 2018
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**KİTAB-I MUKADDES’TE ADI GEÇEN ANADOLU’DAKİ
ŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASI
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Leyla KARTAL**

**Danışman
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

**Eylül 2018
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Leyla KARTAL

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: “Kitab-ı Mukaddes’te Adı Geçen Anadolu’daki Şehir ve Bölgelerin Dinler Coğrafyası Bağlamında İncelenmesi”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...sayfalık kısmına ilişkin, .../.../2018 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % ...’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Giriş dahil
- 2- Ana Bölümler dahil
- 3- Sonuç dahil
- 4- Alıntılar dahil/hariç
- 5- Kapak hariç
- 6- Önsöz ve Teşekkür hariç
- 7- İçindekiler hariç
- 8- Kaynakça hariç
- 9- Özet hariç
- 10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. .../.../2018

Adı Soyadı : Leyla KARTAL
Öğrenci No :
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Öğrenci Adı
Leyla KARTAL

“Kitab-ı Mukaddes’te Adı Geçen Anadolu’daki Şehir ve Bölgelerin Dinler Coğrafyası Bağlamında İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Leyla KARTAL

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

KABUL ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Mustafa ÜNAL danışmanlığında **Leyla KARTAL** tarafından hazırlanan “**KİTAB-I MUKADDES’TE ADI GEÇEN ANADOLU’DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü **FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

05/10/2018

(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Üye : Doç. Dr. Ramazan ADIBELLİ

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Abdul Ali ALİYEV

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 22/10/2018 tarih ve 41 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Anadolu coğrafyası tarihin en eski çağlarından beri birçok medeniyete ev sahipliği yapan, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerin birçoğunun geçirdiği evreleri takip eden ve bu süreçlere göre yaşayan bir uygarlıklar bölgesini oluşturmaktadır. Yeryüzünün en eski yerleşim yerlerinden olan Anadolu, çok tanrılı dinlere kaynaklık ederken tek tanrılı dinlerin gelişip yayılmasına katkı sağlamıştır.

Kitab-ı Mukaddes, Hristiyan inancının temelini oluşturan kutsal kitabın adıdır. Hristiyan inaç esasını oluşturan ve şekillenmesine katkı sağlayan Pavlus ve havariler, müjdeyi yaymak için Pagan, Yunan ve Roma dinleri ile tanışan Anadolu halkından başlamışlar ve bu temeller Anadolu'dan başlayarak tüm dünyaya yayılmıştır.

Bu çalışmada Anadolu'daki pagan dini, Yunan dini, Roma dini ve Hristiyanlığın Anadolu'ya giriş kısmına kadar şehirler ve bölgelerin eski isimleri ve günümüzdeki isimleri verilerek tek tek ele alınmıştır.

Üzerinde yaşadığımız toprakların tüm insanlık için taşıdığı değere vurgu yapmak ve bu şehir ve bölgeleri dinler coğrafyası doğrultusunda incelemek daha birçok güzellikleri saklayan araştırılıp incelendiği takdirde keşfedilmemiş dini, sosyal ve kültürel öğeyi besleyen bir yapıyı ele almak gayretini taşımaktayız. Daha önce akademik bağlamda konunun incelenmemiş olması bizi bu konuyu incelemeye sevk etmiştir.

Tez çalışmamda bana yol gösteren, tez yazım aşamalarımın her evresinde ilgisini ve desteğini eksik etmeyen çok değerli ve saygıdeğer hocam, tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa ÜNAL'a, hayatımın her döneminde bana güvenini ve sevgisini eksik etmeyen, Annem Nurcan KARTAL'a beni her zaman destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Leyla KARTAL

Eylül 2018, KAYSERİ

KİTAB-I MUKADDES'TE ADI GEÇEN ANADOLU'DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Leyla KARTAL

**Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2018
Danışman: Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

ÖZET

Kitab-ı Mukaddes, dünyada en çok inanılan dinlerden biri olan Hristiyanlığın kutsal kitabıdır. Anadolu tarihi ise insanlığın var oluş hikâyesiyle başlamaktadır. Birçok kavim ve uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Çalışmamızda bu iki kavramı birleştirdiğimizde ortaya evrensel bir dinin Anadolu topraklarından tüm dünyaya yayıldığını görmekteyiz. Anadolu coğrafyası ilk çağlardan günümüze kadar her dönemde araştırılıp incelenmeye ihtiyaç duyulmuştur. Daha önce böyle bir çalışmanın olmayışı, Anadolu'nun tüm dinler için önemli bir coğrafya olması çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır. Anadolu uygarlığını anlamak, evrensel bir din olan Hristiyanlığı ve pek çok dini yapıyı kavramak demektir.

Tezimiz ele alınırken Anadolu en eski çağlardan başlanarak incelenmeye çalışılmış, Anadolu'da yaşamış olan üç ana din olarak Pagan, Yunan ve Roma dinleri üç başlık altında incelenmiştir. Hristiyanlığın Anadolu şehir ve bölgelerine girişleri ve akabinde Havarilerin bu bölgelerdeki gezi, yolculuk ve tebliğ faaliyetleri Kitab-ı Mukaddes'ten kaynak ayetler esas alınarak açıklanmıştır. Bölge ve şehirler ele alınırken o dönemdeki ve günümüzdeki isimleri birlikte verilerek çalışmanın doğru aktarımı sağlanmıştır. Son bölümde ise şehirlerin günümüzdeki isimlerinin kökenleri ve halk arasında anlatılan şehir isimlerine efsanelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitab-Mukaddes, Anadolu, Hristiyanlık, Havarilik, Dini-Coğrafi

KİTAB-I MUKADDES'TE ADI GEÇEN ANADOLU'DAKİŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASIBAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Leyla KARTAL

**Erciyes University, Institute of Social Sciences
Master Thesis, September 2018
Supervisor:Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**

ABSTRACT

The Bible is the holy scripture of Christianity which is one the most believed religion on the world. Anatolian history starts with mankind's existence story. It hosted many tribes and civilizations. In our work, when we combine this two term, we see that a universal religion has spread from Anatolian domain to the world. Anatolian geography has needed to be investigated since the early ages. That there hasn't been such a study beforehand and Anatolia has been a vital geography for all religions emphasizes the importance of our work. Understanding the Anatolian civilization means comprehending many religious structure and Christianity which is a universal religion.

In our work, Anatolia was struggled to be investigated starting from ancient times, Pagan, Greek and Roman religions, being as three main religion lived in Anatolia, was investigated in three title. The entrance of Christianity to Anatolian cities and regions, afterwards the journeys, trips and rescript activities of Apostles' in these areas were expressed by basing on source versicles from Bible. While regions and cities are being approached, work's accurate transmission was supplied by giving their current and former meanings. And in the last chapter, cities' names' current meanings' origins and myths of these cities were located.

Key Words:Bible, Anatolia, Christianity, Apostolate, Ecclesiastical Geography

İÇİNDEKİLER

KİTAB-I MUKADDES'TE ADI GEÇEN ANADOLU'DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERİN DİNLER COĞRAFYASI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
ONAY.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES'TE ADI GEÇEN ANADOLU'DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERİN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DİNİ YAPISI

1.1. Pagan Dini.....	6
1.2. Yunan Dini.....	8
1.3. Antik Çağlarda Çanakkale ve İstanbul Boğazı	15
1.3.1. Hellespontos /Dardanos /Çanakkale Boğazı.....	15
1.3.2. Dardanos Geçidi	15
1.3.3. Bosphorus /İstanbul Boğazı/Buzağı Geçidi	16
1.3.4. Efes Artemis Tapınağı-Artemision.....	16
1.3.5. Kral Maussollos'un AnıtMezarı-Maussolleion	17
1.4. Anadolu'da Antik Şehirler.....	20
1.5. Roma Dini.....	23

II. BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERE HRİSTİYANLIĞIN GİRİŞİ, HAVARİLERİN BU BÖLGELERE ZİYARET, GEZİ VE VAAZLARI

2.1. Hristiyanlığın Doğuşu.....	31
2.1.1. Antakya.....	32
2.1.2. Psidya Antakyası.....	34
2.1.3. Antalya.....	35

2.1.4. Ararat	35
2.1.5. Asos	36
2.1.6. Asya	36
2.1.7. Bergama	37
2.1.8. Bitinya.....	37
2.1.9. Derbe.....	38
2.1.10. Edremit.....	39
2.1.11. Efes	39
2.1.12. Fırat.....	40
2.1.13. Filadelfiya	40
2.1.14. Frikya	41
2.1.15. Galatya	41
2.1.16. Haran.....	42
2.1.17. Hierapolis.....	42
2.1.18. İstanköy.....	42
2.1.19. Kapadokya	43
2.1.20. Kilikya	43
2.1.21. Knidos.....	44
2.1.22. Kolose	44
2.1.23. Konya.....	45
2.1.24. Laodikya	45
2.1.25. Lidya	46
2.1.26. Likaonya	46
2.1.27. Likya	47
2.1.38. Listra	47
2.1.29. Mezopotamya.....	48
2.1.30. Midilli	48
2.1.31. Miletos	48
2.1.32. Mira.....	49
2.1.33. Misiya	49
2.1.34. Pamfilya	49
2.1.35. Patara	50

2.1.36. Patmos.....	50
2.1.37. Perge	50
2.1.38. Pisidya Antakyası ve Pisidiya.....	51
2.1.39. Pontos.....	52
2.1.40. Sardis	52
2.1.41. Selefke	52
2.1.42. Tarsus.....	53
2.1.43. Tiyatira.....	54
2.2. Havarilik	55
2.2.1. Havarilerin Anadolu'daki Şehir ve Bölgelere Ziyaret, Gezi ve Vaazları	57
2.2.1.1. Pavlus.....	57
2.2.2. Pavlus'a Atfedilen Metinler.....	60
2.2.2. Yuhanna	61
2.2.3. Petrus	62
2.2.4. Andreas	63
2.2.5. Zebedi Oğlu Yuhanna.....	63
2.2.6. Filipus	65
2.2.6.1. Taday	65

III. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE KİTAB-I MUKADDESTE ADI GEÇEN ŞEHİR VE BÖLGELER İLE İLGİLİ ANLATILAN ETİOLOJİK HİKÂYELER

3.1. Antalya.....	66
3.2. Antakya.....	67
3.3. Ağrı	68
3.4. Artvin.....	68
3.5. Aydın	69
3.6. Balıkesir	69
3.7. Denizli.....	70
3.8. Tarsus.....	70
3.9. İstanbul.....	71
3.10. İzmir.....	72
3.11. Adana	72

3.12. Ankara.....	73
3.13. Bursa	74
3.14. Eskişehir.....	74
3.15. Gaziantep	75
3.16. Giresun.....	75
3.17. Kayseri.....	76
3.18. İzmit	76
3.19. Konya.....	76
3.20. Mardin.....	77
3.21. Muğla	77
3.22. Nevşehir	77
3.23. Ordu	78
3.24. Rize	78
3.25. Trabzon	78
3.26. Samsun.....	78
3.27. Urfa	79
SONUÇ	80
KAYNAKÇA.....	82

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Anadolu ismini verdiğimiz bölge çok özel bir toprak parçasıdır. Anadolu topraklarından birçok medeniyet gelip geçmiş ve bu medeniyetler birbiri içerisine karışıp birbirlerinden etkilenmiştir. Bu topraklardatarihi M.Ö. 8000 başlayarak birçok topluluk yaşamıştır.¹Anadolu topraklarında Troya M.Ö. 3000-2200, Hattiler M.Ö. 2500-2000/1700, Asurlar M.Ö. 1950- 1750, Hititler M.Ö. 1680-1220, Likyalılar M.Ö. 1450-350, Frigler M.Ö. 1200-700 Karyalılar M.Ö. 1150-547,Urartular M.Ö. 859-595/585, Lidyalılar M.Ö. 685-547 Persler'in Ahameniş İmparatorluğu M.Ö.559-331, Roma İmparatorluğu M.Ö. 133 -M.S.330 yaşayan önemli medeniyetlerdendir.²

Uygarlık ve uygar millet, gelişme yolunda ilerlemiş, ideal ölçülere yaklaşmış topluluklardan oluşmaktadır. Bir topluluğu başka topluluklardan ayıran, topluluğun özgünlüğünü ortaya koyan, inaçsal, düşünsel, sanatsal, siyasal ve sosyal örgütlenmelerin tümüne denmektedir.³

Anadolu uygarlığı aksamadan devam eden bir gelişim göstermiş, taş ile başlayan bu gelişim, madenlerin bulunması ve sonrasında soyut düşüncenin kazanılması ile sürdürülmüştür. Anadolu dediğimiz bu coğrafya sadece bir ulusa ait olmayan, üzerinde sayısız insan topluluklarını da kapsayan, onların birbirleriyle güçlü etkileşimini kucaklayan bir toprak uygarlığıdır.⁴

¹ Eser **Urundul**, *Anadolu Mitolojisi*, Genesis Yayınları, Ankara 2012, s. 21.

² Bekir Zakir **Çoban**, “*Anadolu Mısır ve Mezopotamya Dinleri*”, Dinler Tarihi, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 502-503.

³ Server **Tanilli**, *Uygarlık Tarihi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 11.

⁴ İsmet Zeki **Eyuboğlu**, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul 1997.

İnsanlık tarihi boyunca Anadolu pek çok uygarlık oluşturmıştır. Bazıları kısmi olarak ortaya çıkarılsa da henüz keşfedilemeyen arkeolojik ve kültürel pek çok durumu bağrında gizlemektedir. Bu bakımdan çok eski bilgiler de zamanla ortaya çıkacaktır.⁵

Tabiat ve insan birbirinden ayrı düşünilemeyen iki unsurdur. Her ikisinde çağlar boyunca birbirini etkilemiş ve halen de etkilemektedir. Kültür ve medeniyetin henüz gelişmemiş olduğu yerlerde insan tabiatın ve baskısı altındadır. Kültür ve medeniyetin gelişmiş olduğu yerlerde ise insan tabiata hükmeder hale gelmiştir.⁶ Anadolu coğrafyasına dinler ve varlıkları açısından bakıldığında çok tanrılı dönemlerin hepsinin yaşandığını, tek tanrılı dinlerin de sırası ile kendini bu coğrafyada gösterdiğini görürüz⁷

Anadolu uygarlıklarını anlamak için Anadolu'daki efsane ve söylenceleri yani mit-mitos kavramlarını çok iyi kavramak gerekir. Söylencelerde çeşitlilik ne kadar artarsa ortaya çıkan ürün de o denli artar. Bu da uygarlıkların ilerleme düzeyini doğrudan etkiler.⁸

Anadolu'da Hitit uygarlığı öncesi dönem hakkında net bilgiler olmamasına rağmen tarihi bulgular burada uygarlıkların binlerce yıl öncesinden var olduğunu gösterir. Dağ başlarında kurulan tapınaklar ve bulunan arkeolojik kalıntılar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Mitolojinin başlıca besin kaynağı işte bu Hitit öncesi dönemdir. Anadolu uygarlığının anlaşılması bu dönemin çözülmesine bağlıdır.⁹

Anadolu'da yapılan kazılarda ilkel kadın heykelcikleri önemli yer tutar. Bu heykelcikler her şeye hayat veren, tabiat tanrıçasına yapılmış olduğu ispatlanmıştır. Tanrıça Kybele dağların ve hayvanların egemeni olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Konya-Çumra İlçesi Çatalhöyük bölgesinde, Denizli-Çivril İlçesi Beycesultan'da ve Bafra İkiztepe'de Eskişehir Demircihöyük'de Ana Tanrıça heykellerine, boğa, koç, sığır başlarına Ana Tanrıça'nın bunları doğurur şekilde tasvir edilen heykellerine, yapılan kazılarda

⁵ Mehmet ve Metin **Alpaslan**, *Anadolu Gizemleri*, Onbir Yayınları, İstanbul 2008, s. 9.

⁶ Reşat **İzmirak**, *Türkiye 2*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 1.

⁷ Eyuboğlu, *Anadolu Uygarlığı*, s.47.

⁸ Eyuboğlu, *Anadolu Mitolojisi*, s.6-10.

⁹ Eyuboğlu, *Anadolu Mitolojisi*, s. 37-38.

¹⁰ Arif Müfid **Mansel**, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1971, s. 51.

ulaşılmıştır. İnsanlar kutsal hayvanlara tanrı ve tanrıçalara pişmiş kilden veya taştan tasvirler yaparak tapınmıştır.¹¹

Eski Anodulu dinlerinin üç ayrı özelliği bulunur ve üç ayrı doğa varlığına dayandığı bilinmektedir. Anadolu’da insanlar göklere, sulara ve yere tapmışlardır. Yerde, gökte ve suda bulunan varlıkların tanrısal güçleri taşıdıklarına inanmışlar, bütün doğa varlıklarını bir tanrı olarak adlandırmışlardır.Hititlere göre tanrı gökte oturur ve buyruğu altındaki tanrılar aracılığıyla emirlerini yerine getirdiğine inanılır. Bu inanışta güneş, ay ve yıldızlar gök tanrısının yönetiminde bulunmaktadır.Yer tanrıları ise toprakla ilgili bütün olayları denetler.Ormanlarda, kayalıklarda ve vadilerde yaşadıklarına inanıldığı için bu tür bazı yerler kutsal sayılır.Su tanrıları ise ırmak, göl ve pınar gibi doğa varlıklarını yönettiklerine inanılır. Yeryüzünde bolluk ve mutluluk yahut kıtlık ve yıkımın tanrıların davranışlarını gösteren olaylar olarak adlandırılır.¹²

Anadolu’nun ilk tarihi milleti Hititler çok tanrılı dinlere mensuptur. Komşularının ve diğer uygarlıkların dinlerinden de etkilenerek binlerce tanrıları olduğu söylenir. Bu tanrıların yanlarına gidebilmek için ibadetin ilk ölçütü olan temizlik yapılmalıdır. Tanrılara hediyeler ve kurban sunmak önemlidir. Sunulan bu hediyelerle tanrılardan istekte bulunulur. Tanrılarda insanlar gibi yeme-içmeye muhtaçtır. Domuz ve köpek gibi hayvanların tanrılara yaklaşması yasaktır bu hayvanlar pis sayılır. Ayrıca büyü yapmak yasak ve büyü yapanın cezası ölümdür. Kötü ruhların ve perilerin var olduklarına da inanılmaktadır.¹³

Söylencelerin bir diğer özelliği ise günümüzde dahi varlığını sürdürmesidir. Bugün gelenek ve göreneklerimizde yeri olduğunu söylediğimiz birçok uygulamanın kökenine bakıldığında Eskiçağ Anadolu söylencelerine ait olduğu fark edilir. Örneğin günümüzde Orta Anadolu’da çocuğu olmayan kadınlar yıkanır, süslenir ve yüksek yuvarlak kaya üzerine oturtulur. Daha sonra gebe kalması için adak adanır. Gebe kalmak isteyen kadın kayanın etrafında döner ve isteğini bir kez daha söyler. Halk bu inanışın kaynağını

¹¹ Ekrem Sarıkçioğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2000, s. 50-51.

¹² İ. Zeki Eyuboğlu, Tanju Gökçöl, Osman Keskinöğlu, Metin Sözen, Bahriye Üçok, “Anadolu Dinleri” *Dinler Tarihi Ansiklopedisi Eski Dinler/Şamanizm ve Musevilik Cilt 1* s. 93-94

¹³ Sarıkçioğlu, s. 55-56.

bilmez fakat bu çok tanrılı döneme ait bolluk ve bereket tanrılarıyla ilintili olan bir durumu ifade etmektedir.¹⁴

Coğrafi olarak Anadolu'yla ilgili bilgi verilecek olursak dünya topraklarının orta noktasına bulunur. Gölleri, ırmakları, doğu batı eksenli uzantısının bulunması, dört farklı mevsimin yaşanması, adalarının bulunması, etrafının denizlerle çevrili olması çağlar boyunca efsanelerin ve söylencelerin memleketi olmasına vesile olmuştur. Anadolu'nun bu denli güzel ve görkemli oluşu yüce dağlarının olması her günün eşsiz yaşanması tanrılar tarafından tercih edilmesinin de aslında başlıca sebeplerindendir.¹⁵

Antik Anadolu coğrafyasını dönemin ünlü tarihçisi Strabon M.Ö. 63/64 M.S. 24 yılları arasında yaşamıştır. Amasyalı olan tarihçi 17 cilt olan eserinin 7., 8. ve 9.ciltleri Anadolu ve Trakya ile ilgilidir. Strabon, Anadolu coğrafyasının sınırlarını çizer. Kappadokia'yı anlatırken güneyinde Kilikia, doğuda Armenia Kolkhis halklarının yaşadığından, kuzeyde Halys(Kızılırmak) nehrine kadar Eukseinos (Karadeniz), batıda ise Phrygia'da yerleşmiş olduklarını Lykaonialara kadar uzanan Galatialılar ve Kilikialılar (İçel Adana Ovası) tarafından çevrilen bölge olarak anlatır. Bölgedeki insanlar dindar kişilerdir. Rahipler tapınakların hizmetkârı ve başkanlarıdır. Bölgede krallardan sonra rahipler gelmekte ve krallar ve rahipler aynı soydan gelmektedir.¹⁶

Bithynia (Kuzey Doğu Marmara ve Batı Karadeniz Bölgesi'nin batısı¹⁷) bölgesinin sınırları kuzeyde Sangarios(Sakarya) nehrinin döküldüğü yerden Byzantion (İstanbul) ve Khalkedon (Kadıköy) denizinin ağzına kadar Pantos(Karadeniz) denizi tarafından batıdaPropontis (Marmara Denizi)güneyde ise Mysia, Hellepontos ve Phrgia ile sınırlandırılmıştır. Bölgede Megaralılar tarafından kurulan Khalkedon tapınağı bulunur.

18

Galatia bölgesinde üç kabile bulunmaktaydı. Trokmiler ve Tolistoboglar kabile reislerinin adlarını almışlardı. Tektosaglar ismini başka bir bölgenin adından

¹⁴ Eyuboğlu, *Anadolu Mitolojisi*, s.70-73.

¹⁵ İskender **Ohri**, *Anadolu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1987, s. 14.

¹⁶ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Geographika: XII-XIII-XIV)(Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları) İstanbul 1987, s.1.

¹⁷ Urundul, s. 163.

¹⁸ Strabon, s. 42-43.

almıştı.Bölgeyi Pergamon (Bergama) kralları asıl sahiplerinden gönül rızası ile alarak Galatia'yı kurmuşlardı. Pontos ve Kappadokia bölgesine Trokmi kabilesi sahipti. Bölgede Zeus'un tunçtan yapılmış heykeli ve kutsal alanı bulunmaktadır. Tektosaglar ise büyük Phrygia yakınlarındaki yerlere sahiptir. ¹⁹

Lykaonia bölgesinde koyun sürülerinin çok iyi yetiştiği bilgisi yer alır. Büyüğü Koralis, küçüğü Trogitis olmak üzere iki göl bulunmaktadır. Döneminin büyük kentlerinden olan İkonion (Konya) kenti bu bölgede yer alır. Lykaonia ile Kappadokia arasında sınır Koropassos köyüdür. ²⁰

Psidia bölgesi kentlerinin çoğu dağlarda kuruluydu. İnsanlar yerleşim yeri olarak Torasların zirvesini seçmişlerdi. Bazı insanlar Pamphylia'nın Side ve Aspendos kentlerinin üst kısımlarında zeytin ağaçlarının olduğu tepelerde oturlardı. Bölge halkının komşularıyla barışsever komşuluk ilişkileri vardı. Psidialılarda Kilikalılar gibi kabileler halinde yaşamışlardı. ²¹

Msia (Orta Güney Marmara ve İç Kuzey Ege) ve Phrygia(İç Anadolu-Ege-Akdeniz bölgelerinin birleştiği, Sivrihisar, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Isparta, illerinin olduğu bölge²²) bölgeleri Bithynia'nın güneyinde bulunmaktadır. Bölgeler ikiye ayrılmıştır. Bölgelerdeki sınırları birbirinden ayırmak oldukça zordur. Mysia ismi Lydialıların gürgen ağacına verdikleri isimdir. Bölgelerin verimli olması sebebiyle kabileler arasına anlaşmazlığa ve dışardan saldırılara maruz kalınmasına sebep olmuştur. ²³

Ramsay Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası adlı eserinde Anadolu bölgelerini dönemlere ayırarak incelemiştir. Antik Anadolu'da Asya'nın 42 şehri bulunmaktadır. Hellepontus 34 şehri bulunmakta, Phrygia'nın 38 şehri , Lydia'nın 22 şehri, Pamphylia'nın 44 şehri, Lycia'nın 32 şehri, İnsulae'nin 18 şehri, Caria'nın 27 şehri bulunmaktadır.²⁴

¹⁹ Strabon, s. 48.

²⁰ Strabon, s. 51.

²¹ Strabon, s. 52.

²² Urundul, s. 163.

²³ Strabon, s. 54.

²⁴ W. M. Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş) Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1960, s. 99-100.

I. BÖLÜM

KİTAB-I MUKADDES’TE ADI GEÇEN ANADOLU’DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERİN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE DİNİ YAPISI:

1.1. Pagan Dini

“Pagan” terimi “pagus” sözcüğünden türetilen kırsal veya kırsalda yaşayan anlamlarına gelen bir kelimeyi ifade etmektedir. En eski dinlerdendir. Bütün kavimler doğa olaylarına farklı anlamlar yükleyerek onları ilahlaştırmıştır. Bu kısım paganizmin çıkış noktasını oluşturur.²⁵Batı dillerinde “İdolatry” ve “paganizm” olarak kullanılan ifadelerde çok tanrılı dinlerde tanrısal figürlere tapınmayı esas alan kavramı ifade etmektedir. Suret ve şekillere tazimde bulunma olarak tanımlanabilir.²⁶

Paganlar inançları gereği tanrılarını betimlemek amaçlı farklı figür, imge ve heykel gibi şeyler kullanırlar. Özellikle M.Ö. 7. yüzyılda bu figür ve heykeller çok ilkel bir karaktere sahiptir. Bunların tarihlerini tespit etmek kolay değildir. Bununla birlikte pagan inançları yaşadıkları bölgelerin coğrafi özelliklerini bu figür ve imgelere yansıtmışlardır.²⁷

Pagan inaç ritüelinde temel olarak ayin yapılan tapınak, bu tapınakta ayinle alakalı put, dini sembol ve heykel vb. şeylere sıklıkla rastlanmaktadır. İlk insandan beri bu inanç türü bize çok fazla kaynak obje, simge ve heykel bırakmıştır. Yunan ve Romalıların

²⁵ Betül **Kaya**, *Rusya’da Paganizm*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.10.

²⁶ Ahmet **Güç**, “Putperestlik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, Cilt 34, s.365.

²⁷ James **Baikie**, “Images and Idols”, Encyclopaedia of Religion and Ethics, Newyork 1980, Cilt 7 s.134.

kurban törenlerine tanrıların katılımıyla kutsal öğünler, Hint-Avrupa kurban ritüeli, Hindistan'da Soma ve İran'da Haoma ayinleri, Mısır tapınaklarındaki günlük ibadet ayinleri ve mumyalama cenaze törenleri, Hindu tapınaklarındaki sunulan hediyeler bunlara örnek olarak verilebilir.²⁸

Pagan terimi Eski Roma'da sivil halk için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar. İlk Hristiyan gelenekte Hristiyanlık dışında kalan insanlara pagan denilmiştir. Yani tüm Hristiyan olmayan insanlar pagan olarak adlandırılmıştır. Zaman ilerledikçe dinlerin yavaş yavaş sistemli bir şekilde oluşmaya başlamasıyla tüm putperest topluluklar için bu kavram kullanılmıştır. Yani Paganizm çok tanrıcı şekillere, suretlere tapınma geleneksel puta tapıcılığı ifade eden bir kavramdır. Bu bağlamda Babil, Asur, Mezopotamya, Eski Mısır ve İran gibi pek çok inanç sistemi pagan gelenek olarak ele alınabilmektedir.²⁹

Paganizm geniş anlamda tek tanrılı dinlerin dışında kalan, evrensel gücü kabul eden, doğayı esas alan dinleri anlatmak için kullanılır. Bu inanç kaybolan kutsalı korumayı amaç edinerek doğa ile barışı esas alan bir yapıyı oluşturur. Doğaya bağlanmasının temel sebebi bu amaçtır. Çünkü ilk insanın var olması doğaya bağlıdır. Bu sebeple doğadaki her şeye kutsallık atfedilir. Yaratıcı gücü çeşitli semboller ile ifade eden paganizmde tanrılar ve tanrıçalar kutsal gücün tezahürleri olarak kabul görülür. Onun bu özelliği farklı coğrafyalara yayılarak farklı şekillerde ortaya çıkmasını sağlayarak kutsalı doğadaki her varlığa dağıtmıştır.³⁰

Paganizm kutsal olanı sadece aşkın olan ve metafizikle ilgili olana bağlamayan doğal olan varlıklara tapınmanın bir ifade şeklidir. Pagan geleneği dünya tarihinin en eski geleneği olarak adlandırılır. Paganizmde yaşanan evren tanrısal gücün yansımasıyla doludur ve insanlar bunu kutsal sayarak gerekeni yapmak zorundadır.³¹

Yunan, Roma gibi pagan gelenekler ve yapılan dini ritüeller geleneksel paganizmin temsilciliğinin de örneklerini oluşturur. En eski dönemlerden bu yana insanlar kutsalın çeşitli şekillerde tezahür ettiğini düşünerek doğa olaylarına, doğal varlıklara bir kutsiyet

²⁸ Leroy S. Rouner, "İdolatry", The Encyclopedia of Religion, Newyork 1987, cilt 7, s. 72.

²⁹ Şinasi Gündüz, *Anadolu'da Paganizm Antik Dönemde Harran ve Urfa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 8-9.

³⁰ Erhan Altunay, *Paganizm-1 Kadim Bilgelige Giriş*, Hermes Yayınları, İstanbul 2015, s. 17-19.

³¹ Gündüz, s. 8.

atfetmiştir. Her pagan toplulukta yaşadığı çevreye bağlı olarak bu gelenekler farklılık arz etmiş, ormanda yaşayan bir halk ile deniz kenarında yaşayan halkın kutsiyet atfettikleri nesneler birbirinden farklılık oluşturmuştur. Geleneksel paganizmde atalar kültüne önem verilir yani her insanda kutsal güç çeşitli şekillerde tezahür eder. Kabile reisleri, liderler, din adamları, sanatkârlar vb. kişilerde bu tezahür kendini daha çok gösterir. Bu bağlamda birçok pagan gelenekte krallara saygı gösterilmesinde temel etkenlerin başında bu anlayış vardır. Bu yüzden krallar, tanrıların yeryüzündeki temsilcileri olarak görülür. Öldükten sonra da onları temsil eden bir şekil, suret yapılarak ona tazim edilir. Eski Roma gibi geleneklerde imparatorların tanrıların soyundan geldiğine, hatta tanrıların yeryüzünde bedenleşmiş şekli olduğuna inanılır. Diğer kutsiyet atfedilen şeyler ise tanrı ile kendi aralarında bağ kuracak nesnelere de kutsallık atfedilir. Tanrısal varlıkları temsil eden şey heykel, put olabilir. Şekilli şekilsiz herhangi bir taş da olabilmektedir.³²

1.2. Yunan Dini

Mitoloji, Yunanca *mithos* (söylenen ya da duyulan söz) ve *logos* (konuşma) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen kelimedir. Fakat bu kelime zamanla Batı dünyasında basit anlamıyla “efsane” olarak tanımlanmaya başlamıştır.³³ Mitolojilerdeki zamanlarda yaşamış olan ulusların inandıkları tanrıların, perilerin, kahramanların, hayat hikâyelerinden oluşmaktadır.³⁴ Bir diğer manasıyla mitoloji Pagan tanrıların tarihi manasına gelmektedir.³⁵

Yunan dininde tanrılar insanların üstün suretleri olarak görülmektedir. Tanrılar göğün üstünde oturmakta ve oradan dünyayı yönetmektedir. Tanrıların babası ve en üstünü Zeus olarak görülmektedir. Zeus tüm dünyanın düzenini sağlamaktadır. Ailenin, devletin ve her şeyin koruyup kollayıcısıdır. Zeus’un karısı Hera’dır. Hera evliliğin ve kadınların koruyucu tanrıçasıdır. Önem bakımından diğer bir tanrı ise mitolojide rahmet tanrısı olarak geçen Apollon’dur. Apollon, ilk olarak Anadolu’da birçok tanrıyı da bünyesine alır ve Anadolu’ya buradan yayılmıştır. Birçok konuda bilgi almak için bu

³² Gündüz, s.18-20.

³³ Fatma Hicret Un, “Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2011, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 1.

³⁴ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, Yayınları, İstanbul 1970, s.1

³⁵ Frances Arabella, *A Christian Wreath for the Pagan Deities; or an Introduction to the Greek and Roman Mythology*, A. J. Valpy, Red Lion Court, Fleet Street, Londra 1820, s. 1.

tanrıların mabedlerine gidilerek bilgi alındığına inanılmaktadır. Yine yeraltı tanrıçası Zeus'un bir diğer eşi Gaya da önemli tanrıçalardandır. Pasaydon, Zeus'un kardeşi ve deniz tanrısı, Hades yeraltı tanrısı, Hermes Zeus'un oğlu ve elçi tanrı olarak görev yapmaktadır.³⁶ Yazılan bu tanrılardan başka birçok Yunan tanrısı bulunmaktadır.

Yunan tanrılarını da şu şekilde tanımlayabiliriz: Bir varlığın gözünde tanrı kendi hayatı üzerinde yönetim hakkına sahip bir başka yaşayan varlıktır. Yaşayan varlığın başına geleni başka varlığın kudretiyle açıklamak Yunan dininin temelini oluşturur. Onlara göre "Bütün büyük kahramanlıklar tanrılardan gelir; tanrılar sayesinde insanlar, akıllı, cesur ve belagat sahibi olurlar."³⁷ İnsanların kendi tanrılarını seçebilirler ve olayları kendi anlayışına göre kavramaktadırlar. Her şair kendi mitoslarını istediği gibi yorumlama ve değiştirmekte serbesttir. Bu sebepten dolayı Yunan mitolojisi her daim canlılığını ve tazeliğini korumuştur.³⁸

Anadolu'da bir kültür zenginliği, bilgi hazinesinin temellerini atan Yunanlılar, anlayıp anlamlandıramadıkları olaylar karşısında onları efsanelerle, mitlerle açıklamıştır. Yunan dininin temeli bu efsanelerden oluşur. Yunan kültürü Avrupa kültürünün başlangıcı sayılır. Yunan efsanelerinin büyük bir kısmı da Anadolu'da doğmuştur ve Anadolu'ya aittir. Anadolu'yu anlamak aslında Avrupa'yı anlamak demektir.³⁹ Bu bağlamda antik Yunan Mitolojisinin doğduğu yer Anadolu topraklarıdır diyebiliriz.

Mit, kutsal öyküleri, başlangıçtan itibaren efsanevi zamanlarda geçen olayları anlatır. Aynı zaman da doğaüstü varlıkların gerçekliklerinin hikâyesidir. Mitler için "yaradılış" öyküsü demek konuyu ifade etmeye yetecektir. Mitlerdeki hikâyeler yaratıcı eserin ürünleri olarak görülmekte ve kutsalı önümüze sunmaktadır. Dünyanın bu hale gelmesi ölümlü insanların bulunması kültürel bir varlık olması bu mitlerdeki hikâyelerin bugüne yansımalarıdır.⁴⁰

³⁶ Sarıkçıoğlu, s. 82.

³⁷ Etienne **Gilson**, "Tanrı ve Yunan Felsefesi", (Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIX, s. 112-113.

³⁸ Mansel,, s. 143

³⁹ Ohri, s.74.

⁴⁰ Ramazan **Adıbelli**, *Mircea Eliade ve Din*, İz Yayınevi, İstanbul 2011, s. 202-203.

Yunan dininde tapınaklar tanrıların evi kabul edildiği için insanların kullanması yasaktır. Dini törenler tapınakların önünde bulunan sunaklarda yapılmaktadır. Tapınaklarda tanrıların kutsal eşyalarını koruyan halk tarafından seçilmiş memur niteliğinde olan rahipler bulunmaktaydı. Rahiplerin yanında gelecekle ilgili tavsiye almak ve tanrıların isteklerini öğrenmek için kâhinler de yer almaktaydı. Anadolu ve Mezopotamya’da özellikle tanınan hayvanların bağırsak ve karaciğeri kehanet için incelenmiştir. Büyük tanrılarda da kâhinlik gücü olduğu inancı oldukça yaygın bir inançtır. Özellikle Anadolu’da ve Ege’de kâhinlik yeraltı kahramanları, yarı tanrı ve tanrılara tapıldığı Homeros destanlarında geçmektedir. Anadolu’da bu özelliği ilgili bilinen kehanet tanrısı Apollon’dur.⁴¹

Birçok tanrı ve tanrıça Anadolu kökenlidir. Bu Tanrı ve Tanrıçalar bu bölümde ele alınacaktır:

a. Apollon: Işık, sanat tanrısıdır. Genç, yakışıklı bir delikanlı olarak tasvir edilir. Yunan mitolojisine göre Titankızı Leto ile baştanrı Zeus’un⁴² oğlu ve Tanrıça Artemis’in de ikiz kardeşidir. Gece tanrısı olan Leto, Zeus’un ölümsüz sevgilisidir. Hamile olan tanrıçanın doğum yaptığı yer bugün Lykia denilen bölge olduğu düşünülür..(Günümüzde Gelemiş, Kaş)

Apollon’u Lykialı bir tanrı olarak Homeros destanlarında belirtmiştir. Apollon Troya şehrini, Aphodite, Artemis gibi tanrıları koruyup kollayan tanrı olarak mitolojide geçmektedir. Anadolu’da Ege ve Akdeniz kıyılarında Apollon tapınakları bulunur.⁴³

Apollon ile ilgili anlatılan birçok mit bulunmaktadır. Apollon’un ilk aşkı Daphne’dir. Bu aşkın oluşma sebebi kötü niyet olmuştur. Venus’un oğlunu ok ve yayları ile oynadığı için azarlamış, bunun üzerine Venus’un oğlu iki ok çıkarıp, kurşun ve kör uçlu olan ok

⁴¹ Mansel, s. 142-143.

⁴² Zeus adı tamamen yüceliği ifade eder. “parlaklık” ve “gün” anlamlarına gelmektedir. Zeus hakimdir; fakat o “Baba” özelliğine diğer gök tanrılardan daha fazla sahiptir. Zeus Verimliliğin ksenikslrını idare eder, o, yağmurun efendisidir, Rabbidir. O “yaratıcıdır” çünkü o, “kurucudur” verimliliği artırıcıdır. Ve onun “yaratışı”, esas olarak havanın ne yaptığına özellikle yağmura bağlıdır; o ailenin ve tabiatın iyiliğini hem yaratıcı gücü hem de varlıkların düzenini sağlayan bir bekçi gibi kendi otoritesiyle sağlar. Mircea **Eliade**, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal) Serhat Yayınevi, Konya 2005, s. 111-112.

⁴³ Urundul, s. 25-26.

ile Daphne'yi, altın ve sivri uçlu olan ok ile de Apollon'u vurmuştur. Mitolojideki aşkın sebebi bu olay üzerine anlatılır.⁴⁴

Daphne, özgürlüğüne düşkün ve evlenmek istemeyen bir kızdır. Aynı zamanda Irmak tanrısı Peneus'un da kızıdır. Apollon bu periyi görür ve onunla konuşmak ister fakat kız kaçar Apollon'a yakalanmamak için de toprak anadan kendisini toprağın içine almasını ister. Daphne defne ağacına dönüşür, bu durumu gören tanrı kavuşamadığı için Defne ağacını kendisini temsil eden bir simge kabul eder. Bunun üzerine tarihte spor ve sanat karşılaşmalarında defne ağacından yapılan taçlar takmak bir gelenek haline gelmiştir.⁴⁵

Apollon'un iki kez ölümlülerin hizmetine sunularak imtihan olduğu anlatılır. İlk olay da Poseidon, Hera ve Athena ile Zeus'a kurdukları tuzaktır. Birlikte Zeus'u gökyüzüne asmak için bir komplo hazırlamışlar. Başarısızlıkla sonuçlanan komplonun ardından Apollon ve Poseidon Troya Kralı Laomedon için çalışmak zorunda kalmışlardır. Apollon Kralın sürülerine İda dağında gözcülük yaparken Kral onlara anlaştıkları ücreti ödemeyerek onları kulaklarını kesmek ve köle gibi satmakla tehdit etmiştir. Apollon, eski tanrısall güçlerini kazanınca Troya ülkesini perişan eden bir veba gönderir. Apollon'un ikinci imtihanı ise tıp sanatı öğrenen oğlu Asklepios, ölüleri diriltecek kadar iyi bir sanat sahibi olması üzerine Zeus tarafından yıldırımla çarpılmasıdır. Bu durumdan çok etkilenen Apollon bu yıldırımları yapan Kyklopsları oklarıyla öldürür Zeus da onu bir yıl boyunca ölümlü bir kralın çobanlığını yapmakla cezalandırır.⁴⁶

b. Artemis: Zeus'un kızı ve Apollon'un kardeşidir. Kardeşinden bir gün önce dünyaya gelmiş ve annesi Leto'ya Artemis'in doğumunda yardım etmiştir. Artemis annesinin çekmiş olduğu acılar ve sıkıntılar sebebiyle evlilikten soğumuştur. Babası Zeus'tan ebedi olarak evlenmemesine müsaade etmesini istemiştir. Zeus kızının isteğini kabul etmiştir. Okun ve yayın tanrıçası olan Artemis, aynı zamanda ayın da tanrıçasıdır.⁴⁷ Anadolu'da Artemision (Artemis Tapınağı) antik dünyanın yedi harikasından biridir.

⁴⁴ Thomas **Bulfinch**, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi* (Çev. Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 30.

⁴⁵ Urundul, s.28-29.

⁴⁶ Pierre **Grimal**, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 73-74.

⁴⁷ Can, s.67.

Genellikle mitolojide yırtıcı hayvanlarla gezen bir tanrıça olarak tasvir edilen Artemis'in tek zevki avlanmaktır. Kadınların lohusa iken ölmelerine sebep olan hastalığı onun gönderdiğine inanılır. İkinci bir tanrıça olan Artemis, kardeşi Apollon ile birlikte annelerine çok bağlıdır. Annelerine hakaret eden Niobe'nin çocuklarından intikam alarak tüm çocuklarını öldürmüştür. Yine doğar doğmaz annelerine saldıran ejderhayı ve annelerine tecavüze kalkışan Tityos'u öldürmeleri de aynı sebeptendir.⁴⁸

Artemis ile ilgili olarak anlatılan mitte ise Aktaion yakışıklı, genç, avcı bir delikanlıdır. Avdan dönüşü esnasında nehir de yıkanan bir kızı izler. Bunu gören Artemis gence çok kızar ve onu bir geyiğe dönüştürür. Avcının köpekleri ise sahiplerinin bir geyik olduğunu anlamazlar ve onu yerler. Bunun üzerine de günlerce sahiplerinin nerede olduğunu ararlar.⁴⁹

c. Demeter: Anadolu'nun Anatanrıçası Kybele'in kızı olan tanrıça; toprağın, buğdayın ve bolluğun tanrıçasıdır. Antik Anadolu da Phrygia Bölgesi (günümüzde İç Anadolu-Ege-Akdeniz bölgelerinin birleştiği, Sivrihisar, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Isparta illerinin olduğu bölge) tarım ve buğdayın yapıldığı ilk yer olarak bilinir.

Demeter ile ilgili mit de ise: Zeus güzel ve ağırbaşlı Demeter'e âşık olur ve bir kızları olur. Ölümler ülkesinin tanrısı Hades yalnızlık kalmak istemez fakat kimse de Hades ile yer altına inmek istemez. Hades Zeus ile Demeter'in kızı Persephone'yi görür ve ona âşık olur. Demeter bu evliliğe izin vermez iken Zeus izin verir. Hades tam Persephone'yi karanlıklar ülkesine götürürken kız son anda çılgılık atar ve sesini annesi gökyüzünden duyar. Bunun üzerine yeryüzüne inen Demeter kızını arar olanları güneş tanrısından duyar, Olympos'u terk eder. Yeryüzünde büyük bir kıtlık başlatıp eğer kızı geri dönmezse devam edeceğini söyler. Bunun üzerine bütün tanrılar araya girer ve Zeus kızın ölümler diyarından geri getirilmesini emreder fakat Hades kızı geri gönderirken nar tanelerinden yedirir. Yeryüzüne gelen kızını gören Demeter sevinir fakat nar taneleri yediğini duyunca üzülür çünkü bu cehenneme ait bir meyvedir ve oraya ait şey yiyen kişinin tekrar oraya geri dönmesi demektir. İki taraf için de orta yol

⁴⁸ Grimal, s. 89.

⁴⁹ Urundul, s. 30-31.

bulunur. Persephone'nun yılın yarısında yer altında diğer yarısında da yerin üstünde kalmasına karar verilir. Bu da aslında yeryüzü döngüsünü temsil eden bir mittir.⁵⁰

d. Dionysos: Trakya ve Anadolu'da yaygın olan tanrı Dionysos toprak, bitki ve bereket tanrısı olarak zikredilmektedir. Mitolojide üzüm bağları ve şarabın koruyucusudur.⁵¹ Tanrı Zeus çok güzel bir kız olan Semele'ye âşık olur. Zeus'un karısı tanrıça Hera bu durumu kıskanarak Semele'nin Zeus'tan olan çocuğunu yok etmek ister. Tanrıça hile yaparak Semele'in annesinin kılığına girer. Anne olarak kızına tavsiyelerde bulunur. Kızından eğer Tanrı Zeus onu gerçekten seviyorsa tanrı suretinde görünmesini istemesini söyler. Seleme, Zeus'a yavarark dua eder. Zeus onun bu isteğini kabul eder. Ona tanrı suretinde görününce Seleme ihtişama ve parlaklığa dayanamaz, ölür. Henüz küçük olan bebeğini dışarı atar. Zeus bebeği kalçasına saklar ve bebek kalçadan dünyaya gelir. Zeus onu Hermes'e emanet eder. Hermes bebeği Nysa perilerine büyötmeleri için verir. Dionysos, perilerin büyöttüğü mağaradan sarkan üzümlerden şarap yapar. Bu şaraptan içenler neşe ve hayat bulurlar.⁵²

Dionysos ile ilgili anlatılan mit: Dionysos Phrygia'da dolaşırken Tmolos Dağı'na (günümüzde Bozdağ, Ödemiş, Salihli) uğrar. Bu dağ üzümleri ile ünlü olan bir yerdir. Burada arkadaşlarından biri çok içer ve sarhoş olur. Onu bularak Kral Midas'a götürürler. Midas onun Tanrının arkadaşı olduğunu anlayınca onu misafir ederek hoşnut ayrılmasını sağlar. Tanrı Dionysos, Kral Midas'ın davranışından memnun olur ve ona bir dileğini yerine getireceğini söyler. Midas her dokunduğu şeyin altın olmasını ister fakat bu dileği ilerde başına bela olur, yiyip içemez hale gelir, tanrıdan bunu geri almasını ister. Tanrı ona Paktolos Çayı'na (günümüzde Sart Deresi, Salihli, Manisa) gidip yıkandığı takdirde bu durumun geçeceğini söyler. Kral orada yıkandıktan sonra sıkıntısından kurtulur. Bunu bilenlerin hala o derede altın aradıkları söylenmektedir.⁵³

⁵⁰ Urundul, s. 34-35.

⁵¹ Mansel, s. 137.

⁵² Can, s.152-153.

⁵³ Urundul, s. 37-39.

e. Anadolu'nun yüce Ana tanrıçası Kybele

Tanrıçaya ait en eski yazılı metinlerde “Ana” ya da “Dağın Anası” olarak geçmektedir. Cybele ismi sıfat değil bir özel ad şeklini almıştır. Çok tanınan bu tanrı böylece tüm dünyaya yayılmıştır.⁵⁴

Bütün dünyada tanınan ve Anadolu'dan yayılan bir tanrıçadır. Yapılan araştırmalar bu tanrıçanın sekiz dokuz bin yıl önce Orta Anadolu bölgesinde var olduğunu gösterir. Bütün tanrı ve tanrıçaların anası “*Büyük Ana*” toprak, bereket, doğurganlığın temsilcisidir. Özellikle Orta Anadolu Bölgesinde (Phrygia) ana tanrıçayı temsil eden birçok tapın yerleri bulunur. Anadolu'da başka başka isimleriyle anılır.⁵⁵ Onun Roma'da “*Operlun*” adı verilen ve erkeklerin asla kabul edilmediği bir tapınağının varlığından söz edilmektedir.⁵⁶

Kybele ilgili mit olarak alıntılan Pessinus (günümüzde Ballıhisar, Sivrihisar yakınları)'da Agdistis'tir. Agdistis, Attis⁵⁷ adında çobanlık yapan bir gence âşık olur. Zeus Anadolu'lu tanrıça Kybele'ye âşık olur onu elde edemeyince Agdos adlı bir kayaya tohumlarını bırakır. Bu tohumdan Agdistis adında çift cinsiyetli varlık oluşur. Bu varlık hem tanrılar hem de tanrıçalar tarafından beğenilmektedir. Tanrıları birbirine düşüreceğinden korkulur ve Agdistis'in cinsel organı kesilir. Ondan badem ağacı biter. Bu badem ağacından Nana isimli güzel bir kız koparır, göğsüne koyar. Kız gebe kalır. Çocuk doğunca kızın babasının isteği üzerine dağa bırakılan bebek Attagus isimli keçi tarafından büyütür ve attis adını alır. Attis yakışıklı bir gençtir. Sakarya Nehri Perisi Sagaritis'e âşık olur. Buna çok kızan Kybele bu olayı sindiremez Attis'i çıldırtır. Attis Kybele'den kaçarken bir çam ağacının altında cinsel organını keser ve akan kanlardan bir çam ağacı büyür.⁵⁸

⁵⁴ Lynn E. **Roller**, *Ana Tanrıça'nın İzinde Anadolu Kybele Kültü*, (Çev. Betül Avunç), Homer Kitabevi, İstanbul 2004, s. 23-24.

⁵⁵ Urundul, s. 41.

⁵⁶ Arabella, s. 35-36.

⁵⁷ Bakınız Attis bir Phrygia tanrısıdır. Tanrıların Anası Kybe'nin arkadaşısıdır. Agdistis, Attis'e âşık olur ve onu delirtir. Helen dünyasında ve daha sonra da Roma'da onun efsanesi yaygınlaşmıştır. Pierre **Grimal**, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 101.

⁵⁸ Ahmet Semih **Tulay**, *Ege'nin Antik Öyküleri*, İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir 2012, s. 85.

Tanrıça Kybele mitolojide aynı zamanda ay tanrıçası olarak da kabul edilir. Yeryüzünün ekilip biçilmeden de verimli olduğunu simgelemektedir. Yeryüzü mevsimlere göre tasvir edilir. İlkbahar kızlığı, güneşli hava gebeliğini, yazınyahut sonbaharda ürünün doğduğu kabul edilir. Kybele de ay tanrıçasıdır. Hilal kızlığını, dolunay kadınlığını, küçük ay ise analığını simgeler.⁵⁹

Kybele için yapılan ayinlere gelince papazların hadım olma şartı vardır. Çünkü erkekliğin kurban edilmesi kutsal sayılırdı, yapılan ayin esnasında müzik eşliğinde dönen papazlar ve ayine katılan delikanlılar hazır bulunan bıçaklarla erkekliklerine kıyarlar ve birer Kybele Papaz adayı olmuş sayılırlar. Bu gelenek Hristiyan, Yahudi ve Araplarda kısmi sünnet olarak varlığını devam ettirmektedir.⁶⁰

1.3. Antik Çağlarda Çanakkale ve İstanbul Boğazı

1.3.1. Hellespontos /Dardanos /Çanakkale Boğazı

Helenistan Kralı Athamas karısı ve çocuklarıyla yaşarken, karısını bırakarak başka bir kadınla evlenir. Kadın tahta kendi çocuklarının çıkmasını istemektedir bu sebeple ülkedeki kıtlığın bitmesi için Krala çocuklarının kurban edilmesi gerektiğini söyler. Tam kurban edilecekken çocukların öz anneleri bulut tanrıçası Nephele, altın kanatlı, altın bir koç gönderir. Koç iki kardeş Helle ve Phriksos'u kurtarır. Bugünkü Çanakkale Boğazı'nın üzerinden geçerken küçük kız Helle denize düşerek boğulur. Bu sebeple eskiçağlarda Çanakkale Boğazı'na Hellespontos, Helle'nin denizi denilmektedir.⁶¹

1.3.2. Dardanos Geçidi

Troya kral soyunun kurucusu olan Dardanos aynı zamanda baştanrı Zeus'un oğludur. Dardanos Troya ve Çanakkale'ye yakın bir yere kendi adını verdiği şehri kurmuştur. Antik zamanlarda Çanakkale Boğazına "Dardanos Geçidi" de denilmiştir.⁶²

Deniz Perisi Tethys ile Okyanus birlikte olurlar ve bu birliktelikten Elektra dünyaya gelir Zeus bu kıza âşık olur ve bu birliktelikten de bir erkek çocuk dünyaya gelir. Dardanos ismi verilen bu genç bugünkü Çanakkale'ye gelir ve oranın kralının kızıyla

⁵⁹ Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu Efsaneleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017, s. 83.

⁶⁰ Halikarnas Balıkçısı, s. 84.

⁶¹ Urundul, s. 51.

⁶² Urundul, s. 52.

evlenerek Dardania adlı bir şehir kurar.⁶³ Bu da Çanakkale şehrinin kuruluşuyla ilgili anlatılan bir başka hikâyedir.

1.3.3. Bosphorus /İstanbul Boğazı/Buzağı Geçidi

Baş tanrı Zeus, Argos Kralı'nın kızı İo'ya âşık olur. Bunu duyan tanrıça Hera çok kıskanç olduğu için onları bulur. Zeus İo'yu korumak için onu bir buzağıya çevirir. Hera bunun bir oyun olduğunu anlar ve buzağıyı Zeus'dan alarak onun başına yüz gözü olan bir yaratığı bekçi olarak koyar. Zeus İo'yu kurtarması için tanrı Hermes'i gönderir. Hermes İo'yu kurtarır ve yaratığı öldürür. Fakat Hera vazgeçmez bu sefer İo'nun üzerine at sineği gönderir. Bunun üzerine İo dünyayı dolaşır ve ilk geçtiği deniz Ege Denizi olduğu için ilk çağlarda buraya "İonia" denmiş, İstanbul Boğaz'ından da geçmiş ve buraya da "Bosphorus" (Buzağı Geçidi) denilmiştir. Sonrasında Mısır'a gider ve Zeus onu burada tekrar insana dönüştürür.⁶⁴

Hermes, yüz gözlü Argos'u uyutmak için bir masal anlatır: Zeus'un verdiği emir üzerine Hermes onun yanına çömelip orada yedi düdüklü sirinks yada pandean (doğa tanrısının müzik aleti) flütünü çalmaya başlar ve Artemis'in sadık perilerinden Syrinks'e birçok gizemli varlık âşık olur. Artemis ve onun bütün perileri bakiredir. Artemis ve Syrinks birbirlerine çok benzemektedir, görenler onları ayırt edemezler. Doğa tanrısı Pan onu görür ve âşık olur. Peri kızını kovalarken tam yakalayacağı sırada peri kızı kardeşlerinden yardım ister. Pan Syrinks'e sarıldığını sanarken bir kucak dolusu sazı kucaklar ve bunun üzerine içini çeken Pan rüzgârın da yardımıyla sazdan "cızz" diye ses gelir. Yedi sazı bir araya getirerek "sirinks" adı verilen bir müzik aleti geliştirir. Bu efsane ile Anadolu'da icat edilen yedi notalı düdüğe değinilir.⁶⁵

Antik dünyanın yedi harikasından ikisi Anadolu topraklarında bulunmaktadır. Bunlar:

1.3.4. Efes Artemis Tapınağı-Artemision

M.Ö. 2 binlerde Atina Kralı Kadros'un oğlu Androklos tarafından Efes kenti kurulmuştur. Androklos gelmeden önce bölgede Lidyalılar, Lelegler, Kariahlılar ve

⁶³ Halikarnas Balıkcısı, s. 42.

⁶⁴ Urundul, s. 53.

⁶⁵ Halikarnas Balıkcısı, s. 33-34.

Amozonların yaşadığı bilinmektedir. Efes Artemis kültünün kent yerleşiminde daha eski olduğu görüşü hâkimdir. Artemis tapınağı İyon mimarisine göre inşaa edilmiştir. Helenistik dönemde Asya'nın önemli liman kentlerinden biridir.⁶⁶

1.3.5. Kral Maussollos'un AnıtMezarı-Maussoleion

M.Ö. 350 yılında Halikarnassos'ta (Bodrum) Kria kraliçesi, eşi Kral Maussolos için büyük, ihtişamlı bir anıtmezar yaptırmıştır. Bu güzel yapı kendinden sonra da tüm anıtmezarlar için kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Bugün aynı anlamda kullanılan “mozele” kelimesi de bu kavramın Fransızca olarak okunuşuna denmektedir. Halikarnassos'a gelen Makedonyalılar, Hristiyan ve Bizanslılar da bu yapıya dokunmayarak eserin ayakta kalmasını sağlamışlar, M.S. 15. yüzyıllarda Hristiyan savaşçı papazlar olan Sen Jan Şövalyeleri tarafından yakılmıştır. Bodrum da Aziz Petro adına kurdukları kaleye bütün malzemeyi buradan tesis edilmiştir. Kalenin ismi olan “Petronium” günümüzde Bodrum'un Türkçeleşmiş şeklidir denilmektedir.⁶⁷

Anadolu ile anlatılan masallar vardır. Bu masalların anlatıldığı bölgeler, yerler ve kahramanlar önem arz etmektedir:

Lydia Kralı Tmolos, av esnasında yabani bir hayvan tarafından öldürülür. Kral bu dağa gömülür. Dağa da kralın adı verilmiştir (günümüzde Bozdağ, Ödemiş, Salihli)⁶⁸

Gordion şehrinin(günümüzde Ankara, Polatlı) kurucusu Gordios, fakir bir çiftçidir. Gordios bir kartalın çiftliğine gelip korkuluklara konduğunu görür ve yolda bir bilici kıza rastlar. Kız ona tanrı Zeus'a kurban sunmasını ister. Gordios kızın dediğini yapar. Bir süre sonra şehre ilk girenin kral olacağı bildirilir. İçeri Gordios girer ve kral olur. Şehre kurucusunun adı verilir.⁶⁹ Gordios, arabasının ipini tapınağın kapısına kördüğüm olarak bağlar. Bilge kişiler düğümü çözen kişinin Asya'ya hâkim olacak kişi olduğunu söyler. Büyük İskender de düğümü çözmeyi dener, çözülmeyince kılıç darbesiyle tek

⁶⁶ Erdem Soner Bellibaş, “Efes Artemision’undaki Ananım Türbe”, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, İstanbul 2015, (Yüksek Lisans Tezi) s.8-9.

⁶⁷ Urundul, s. 62.

⁶⁸ Urundul, s. 107.

⁶⁹ Tulay, s. 172.

hamlede keser ve düğümü kendi yöntemiyle çözmüş olur ki o dönemde dünyanın yarısının hâkimi olmuştur.⁷⁰

Lykia'nın Olympos (günümüzde Çıralı, Antalya) kentinde ağzından ateş çıkan bir yaratık vardır. Bu yaratığa kimse dokunulmaz. Bellerophon “Uçan At Pegasos’a “sahip olduğu için üstün uçarak onu öldürmeyi başarır. Günümüzde Antalya’da Çıralı denen yerde yer altından çıkan doğalgaz gece dahi sönmeden yanmaktadır.⁷¹

Amozonlar, Anadolu dışında başka hiçbir yerde görülmemiş savaşçı kadınlardan oluşan gruptur. Amazonlar Orta Karadeniz Bölgesinde Thermodon(günümüzde Terme Çayı) ve Themiskyra(günümüzde Ordu ile Fatsa arasında olan bölge)denilen bölgede varlıklarını sürdürür. Kraliçe tarafından yönetilir, iyi ata biner ok atar ve “Labris” denilen çift taraflı baltaları çok iyi kullanırlar. Daha küçük yaşlarda onları savaşçılıktan alı koymasın diye göğüslerinin birini keserler ya da ateşle dağlarlar. Söylentiye göre “A-mazon” kelimesi memesiz demektir. Yılın belli dönemlerinde şehirlere başka kentlere gider oradaki erkeklerle birlikte olur ve doğan kız çocukları yanlarına alıp erkek çocukları öldürdükleri söylenir.⁷²

Anadolu açısından Amazonların önemi büyüktür. İzmir, Efesos, Mirina, Grineum, Kyme gibi şehirlerin kurucusu bu kadınlardır. Kurdukları şehirlere kendi adlarını verdikleri bilinmektedir.⁷³

Haklarında anlatılan bir söylentiye göre ise Amazonlar, Savaş Tanrısı, Zeus ileperilerden olan Uyum Tanrıçası Harmonia'nın birlikteliğinden doğan kızlardır. Birçok yere akınlar yapan bu savaşçı kadınlar, bugünkü Antalya ve Muğla ilini ele geçirmişlerdir. Başka bir söylentiye göre de Amazonlar Zeus adında baba bir tanrının ortaya çıktığını duyunca egemenliklerini silahla korumaya karar vermişler ve gece tüm erkekleri kılıçtan geçirerek üreme organlarını kesip ana tanrıça Kybele'ye sunmuşlar. Erkek çocuklarını öldürmeyerek kötürüm bırakmışlar, onlara ev işlerini öğretmişler

⁷⁰ Urundul, s. 108.

⁷¹ Urundul, s. 108.

⁷² Urundul, s. 111-112.

⁷³ Halikarnas Balıkçısı, s. 21.

vedoğan çocukları eğer kız ise yanlarına alarak kendileri büyütüp fakat erkek ise öldürmüşlerdir.⁷⁴

Amazonların aynı zamanda Troya savaşında Troyalılara yardım ettiği söylenir. Sayıca küçük bir orduyla katılmalarına rağmen bu savaşçı kadınlar savaştıkları zaman dost düşman olan herkes onları beğeniyle izlemiştir.⁷⁵

Herodot, Amazonlardan şu şekilde bahseder: “Yunanlılar Amazonları Thermodon’da yendikten sonra, ele geçirdikleri esirleri üç büyük gemiye bindirdiler. Gemiler kıyılardan açılınca, Amazonlar gemideki erkeklere apansızın hücum ederek hepsini kılıçtan geçirdiler. Ne var ki kullanmasını bilmedikleri için gemileri kendi haline bıraktılar. Rüzgâr gemileri bir yere götürdü. Amazonlar orada karaya çıktılar. İçerilere doğru yürüyünce otlamakta olan bir sürü ata rastgeldiler. Atların sırtına atlayınca hayvanları sürdüler ve İskitlere ait mal, mülkü yağma ettiler. İskitler şaşırdılar. Bu insanların dili, giyim kuşamı, töreleri hep yabancıydı. Bu yabancıları delikanlı sayarak onlarla savaşa tutuştular. Ölenleri muayene edince bunların erkek değil, kadın olduklarını gördüler. İskitler bunun üzerine toplanıp birbirlerine danıştılar. O andan sonra onların canlarına kıymamaya, fakat onların sayısı ne kadarsa, yanlarına o kadar delikanlı göndermeye karar verdiler. Delikanlılar bu karara göre yabancılarla savaşmayacak, ama onların yanında karargâh kuracaklardı. İskitlerin amaçları bu yabancılardan döl almaktı. Delikanlıların kendilerine bir zarar vermek niyetinde olmadıklarını anlayınca Amazonlar, onlara dokunmadılar. Delikanlıların tıpkı Amazonlar gibi silahları ve atları vardı. Onlarda tıpkı bu kadınların hayatını yaşıyorlardı. Yani av avlayıp yağma ediyorlardı. Sıcak yaz günü Amazonlar, öğleyin birbirlerinden ayrılıp teker çifter ağaç gölgelerinin altına uzanıyorlardı. İskitler bunu görünce onlarda öyle hareker etmeye koyuldular. Bu arada İskit’in biri enikonu yanaştı. Kadın delikanlıyı reddetmedi. Amazon konuşamıyordu. Çünkü delikanlının dilini bilmiyordu. Eliyle işaret ederek delikanlının ertesi günü yanına bir de arkadaşını almasını çünkü kendisinin iki Amazon olarak geleceğini bildirdi. Ertesi günü delikanlı bir arkadaşını daha getirdi ve Amazon’un ikinci bir Amazonla oraya geldiğini gördü. Olup biteni öteki delikanlılar öğrenince onlar da öyle hareket ettiler. Böylece iki

⁷⁴ Halikarnas Balıkcısı, s. 24-25.

⁷⁵ Manfred **Wöhlecke**, *Troya Savaşı*, (Çev. Ali Erbak), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2009, s. 164-165.

karargâh birleşti. Bunların çocukları oldu. Çocuklara anneleri İskit diline karışık kendi dillerini öğretiler. Sonları bu insanlara Savromatae (Sarmatlar olsa gerek) dendi. ‘’⁷⁶

Anadolu’da bulunan ilk çağlarda mitolojik öneme sahip dağlar;

Olympos kelimesi antik Anadolu dillerinde yüksek dağ anlamına gelen kelimedir ve Anadolu’da birçok Olympos dağının bulunduğu belirtilmektedir. İda Dağı (Kaz Dağı)Çanakkale ve Balıkesir illerinin arkasında bulunan sıradağlardır. Homeros destanında geçen ve tanrıların Troya savaşını izlediği İda Dağı aslında günümüzdeki Kaz Dağları’dır. Latmos Dağı (Beşparmak Dağları) Muğla’da, Tmolos Dağı (Bozdağ) Manisa Salihli’de, Sipylus Dağı (Manisa Dağı) Manisa’da, Olympos Dağı Antalya Çıralı’da, Mysia Olympos Dağı (Uludağ) Bursa’da ⁷⁷ yer almaktadır. Homeros İlyada destanında tanrıların savaşı Ege’de bulunan birçok Olimpos dağından seyrettiğini belirtir. Dağın en zirvesinde Baştanrı Zeus bulunur. Tanrılar bu dağların zirvesine uçan at arabalarıyla ulaşabilmektedirler.⁷⁸

Tanrıların dağı İda Dağı (Kazdağı), Mitolojide ilk olarak ana tanrıça Kybele tarafından tanrılar tanrısı Zeus’un doğrulduğu yer olarak geçer. İkinci İda Dağı ise Zeus’un karısı Hera ile evlendiği yerdir. Phrygia (Edremit) bir dağ sıralamasının en tepesinde bulunur. Skamandros (Küçük Menderes) Nehrinin akmaya başladığı yerdir. Zeus Troya savaşını bu dağdan seyretmiştir.⁷⁹

1.4. Anadolu’da Antik Şehirler

Troya ya da İlyon: İda dağının (Kaz Dağı) eteğinde Skamandros (Küçük Menderes) Simoeis (Dümrek) Çayı’nın bir kısmı ile bir yanı Ege Denizi’ne bir yanı boğaza bakan Hisarlık’ta yüksekçe kale olarak kurulmuştur. ⁸⁰

Troya Savaşı Anadolu tarihi açısından ve tüm dünya açısından büyük bir öneme sahiptir. Savaşın sebebi olarak Sparta kraliçesi Helena’nın bebeğini bırakarak Troya prensi Paris’e kaçması görülür. Burada asıl plan tanrılar tarafından yapılan bir

⁷⁶ Herodotos, *Herodot Tarihi*, Hürriyet Yayınları, (çev. Perihan Kuturman), İstanbul 1973, s. 188.

⁷⁷ Urundul, s. 135-136.

⁷⁸ Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1993, s. 34.

⁷⁹ Halikarnas Balıkçısı, s. 58.

⁸⁰ Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1993, s. 18.

kurnazlıktır çünkü tanrılar Troya kralının soyunun kesilmesini istemektedir. Savaş hazırlıkları çokuzun sürer. On yıl kadar hazırlanılan savaşta tüm Akha prenslerine haber yollanmış ve savaşa çağırılmıştır. Akhalardan oluşan Yunan ordusu Troya da iki nehre geçerek orduları yerleştirirler. Bunlardan biri Skamandros Nehri (Günümüzde Menderes Çayı), Simoeis Nehri (günümüzde Dümrek Çayı)'dir. Anadolu'nun her köşesinden insan onların yardımına koşmuş, fakat bu süre zarfında Yunanlar Anadolu'daki bu bölgeleri yakıp yıkmışlardır.⁸¹

Homeros'un İlyada destanında Tanrılar iki cepheye ayrılmışlardır. Aphrodite ve Ares, Troyalılardan yana, Hera ve Athena Akhalardan yana olmuşlardır. Tanrılar gerek gördükçe savaşa katılırlar. Bazen savaşa çağırılırlar ve o şekilde dâhil olurlar. Olimpos'ta tanrıların en güçlüsü olan Zeus herkesi yönetir, istediğini istediği zaman gerçekleştirir. Tanrılarının hepsinden üstün olduğu için ona kimse karşı gelmeye yeltenemez. Apollon destanda Lykialı bir tanrı olarak dikkat çekmektedir. Savaş boyunca Troyalıları tutar. Troya'nın Pergamos kentinde bir tapınağı bulunmaktadır. Destanda Akha ordusuna salgın hastalığı Apollon göndermiştir. Apollon'un özellikle destanda Lykialı yiğitleri koruması onun Anadolu kökenli olmasının en büyük göstergesidir.⁸²

Miletos (günümüzde Balat) Zamanın parlak ve tanınmış kentlerinden olan Miletos, Büyük Menderes Çay'ının denize döküldüğü yerde kurulan limanlara sahip bir kenttir. Kaynaklarda önemli şahsiyetlerin memleketi olarak geçer. Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Herakleitos gibi filozoflardan ayrıca tarihçi Hekatos, Ayasofya'nın mimarlarından olan İsidoros gibi ün kazanmış kişiler de Miletosludurlar. Şimdilerde ise nehrin taşıdığı sularla kentin denizden uzak konuma geldiği görülmektedir.⁸³ Anlatılan öyküye göre Zeus ile Miletoslu fakir bir adamın tartışması Miletos kentinin filozoflarıyla ünlenmesinin de göstergesidir. Baştanrı da Miletoslu adam da kendilerinin haklı olduğunu söyleyip geri adım atmazlar. Kimse geri adım atmayınca Zeus ona tanrılarının tanrısı olduğunu söyler. Adamın korkup çekinmesini beklerken adam durumu umursamaz ve fikrini savunmaya devam eder. Bunun üzerine Zeus onu yıldırımlarıyla

⁸¹ Urundul, s. 68.

⁸² Homeros, 36-40.

⁸³ Urundul, s. 137-140

çarpacağını söyler. Bunun üzerine fakir adam Zeus’a öfkesinin ve kızgınlığını sebebinin haksız olmasından kaynakladığını söyler. Yoluna devam ederek oradan uzaklaşır.⁸⁴

Knidos(günümüzde Datça)Antik dönemde iki limanıyla ünlü olankıyı kentlerinden biridir. Şehrin ünlü olmasında başka bir etki daha vardır “Çıplak Aphrodite” heykelinin bulunmasıdır. M.Ö. 364 yılında heykeltıraş Praksiteles’den iki tane Aphrodite heykeli yapması istenir. Heykeltıraş iki tane tanrıça heykeli yapar biri çıplak diğeri giyinik şekildedir. O zamana kadar karşılaşılmayan durum erkek tanrılar çıplak tasvir edilirken tanrıçalar ise bu şekilde betimlenmemiştir. Heykeli isteyenlerden Kos halkı tercihlerini alışılmış olandan kullanırken çıplak tanrıça Knidos halkına kalmıştır. Şehir de farklı bir görünüm oluşmuştur. Bir taraftaEge Denizi,bir tarafta Akdeniz diğer yanda ise tapınak ve tanrıça heykeli. Hatta heykeli beğenip isteyenler ve karşılığında büyük tekliflerde yapılmış fakat halk heykeli kimseye vermemiştir. Günümüzde bu tanrıça heykelinin Roma’da bulunduğunu kaynaklarda geçmektedir.⁸⁵

Anadolu ve Yunan dini ele alınırken Anadolu’da yetişmiş sayısız ünlü insan yetişmiştir. Bu kısımda iki önemli kişiden bahsedilecektir:

Homeros:Antik çağların en ünlü ozanı olan Homeros’un M.Ö. 750-700 yılları arasında yaşadığı söylenmektedir. Homeros Kyme dilinde “iki gözü kör” manasına gelmektedir. Homeros Egelidir, doğumuyla ilgili mitolojik varsayımlar söz konusudur. Onun yazdığı destanları insanların yazdıkları destanları insanların yazamayacağı düşünülmüştür. Yaygın anlatılan öyküye göre Anadolu’lu bir peri Kritheis ile nehir tanrısı Meles Smyrna evlenirler. Bu evlilikten Homeros doğdu. Homeros’un annesinin peri olması babasının ölümsüz tanrı olması, ölümsüz eserler vermesini sağlamıştır.⁸⁶

Homeros’un İlyada isimli eseri batı kültürüne kaynaklık ederken aynı zamanda Anadolu’da bir kahramanlık hikâyesidir.Troya şehri bir tepenin çevresinde kurulmuş bir şehirdir ve tepenin üzerinde Pergamos Kalesi bulunur. Bu tepede saray ve tapınaklar bulunur. Bunlardan en yüksek olan Zeus’a ait olanıdır. Şehrin etrafında savunma duvarları ile çevrilidir.⁸⁷Homeros burada Troya Savaşı’nı anlatır. Troya günümüzde

⁸⁴ Tulay, s. 164-166.

⁸⁵ Urundul, s. 140-144.

⁸⁶ Tulay, s. 347-348.

⁸⁷ Wöhlcke, s. 67.

Çanakkale de Hisarlık yerinde kurulan bir uygarlıktır. Destan bir savaşın öyküsüdür ve on yıl sürer çünkü her iki tarafı da tanrılar ve tanrıçalar destekler. Savaşta asıl amaç aslında zengin Anadolu'yu yağmayarak oraya yerleşmektir. Homeros Anadolulu olduğu için savaşta Troya'yı tutar. Akhalar birleşmelerine rağmen bir türlü Anadolu'yu ele geçiremezler çünkü Troya için tüm Anadolu halkıyardıma koşmuştur. Akhaların savaşta yaptıkları bir hile vardır, tahta at içerisine askerlerini yerleştirirler ve kalenin önüne bırakırlar. Tahta atı içeri alan Troyalılar, gece uyurken askerlerin kale kapılarını açıp içeri diğer askerleri almasıyla Akhalar Troya'yı ele geçirir.⁸⁸ Ertesi sabah Anadolu'nun en güzel kentlerinden olan Troya dağılan bir enkaz gibi yerle bir olmuştur. Bütün erkekler öldürülmüş, kadın ve çocuklar köle olmak üzere gemilere toplanmıştır. Böylece tüm dünyaca bilinen Troya şehri ve destanı sona ermiştir.⁸⁹

Herodot: Halikarnaslı(Bodrum) olan Herodot'un eserinin adı "Historiya" ilk tarih kitabı olma özelliği taşır. Herodot, tarihi bir masal ve öykü niteliğinde anlatır bu özelliği ile Homeros'a benzemektedir.Hem dünya tarihinin hem de Anadolu tarihinin başlangıç noktasıdır. Herodot yolcularında krallarla, kâhinlerle, papazlarla, yük taşıyan Anadolu kadınlarıyla konuşmuş ve sonra tüm bunları kaleme almıştır. Herodot eserinde halkların başarısını kaleme alarak onları unutulmaktan kurtarmayı hedeflemiştir.⁹⁰

1.5. Roma Dini

Çok tanrılı dinlerden biri olan Roma dininde tanrılar içinde en fazla Mercurius'a ibadet edilir. Bu tanrı bütün sanatların, yol ve yolculuğun tanrısı olarak nitelendirilmektedir. Kazanç ve para konusunda Roma halkı tarafından kılavuz sayılmıştır. Tanrılar hakkında diğer uluslarla aynı fikirlere sahiptirler. Kurban önemli bir ibadet olarak görülür. Bir insanın hayatına karşılık başka birinin hayatı kefarete olarak ödenir. Ancak bu şekilde tanrılarının öfkесinin geçeceği düşüncesi hâkimdir.⁹¹

Romalılar'ın tarihsel süreç içerisinde ilk etapta tarıma dayalı dinden oluşan bir yapıları bulunmaktadır. Roma dini içerisindeki en temel şey tanrılarla barış sağlama

⁸⁸ Ohri, s.76-77.

⁸⁹ Halikarnas Balıkçısı, s.56.

⁹⁰ Herodotos, s. 11-17.

⁹¹ Joseph **Campbell**, (çev. Kudret Emiroğlu), Bt Mitolojisi Tanrının Maskeleri, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 248.

düşüncesidir. Bu bağlamda yapılan şölenlerde çifçiliğin ve ürünün ruhu için adaklarda bulunulmuştur. Romalılar kendi yerel tanrılarıyla Yunan tanrılarını özdeşleştirerek yeni isimler vermişlerdir. Bunlara değinecek olursak en önemli, en büyük tanrısı İüpiter (Yunan tanrısı Zeus) Roma’da bulunan tapınağı tüm tapınaklar arasında en büyük ve görkemli olanıdır. Emirlerini gök gürültüsünü veya şimşeği kullanarak bildirir. İuno (Yunan tanrıçası Hera) kadınlardan ve evlilikten sorumlu olan tanrıçadır. İkinci önemli tanrı savaş tanrısı Mars’tır. (Yunan tanrısı Ares) Neptunus, (Yunan tanrısı Poseidon) denizlerin ve nehirlerin tanrısıdır. Mercurius, (Yunan tanrısı Hermes) tüccarların ve hırsızların tanrısıdır. Kehanetler ve işaretler: Yunan kültüründe yaşanan olaylar olduğu gibi Roma dinine aktarılmıştır. Romalılar, bilinmeyen farklı olayları yorumlarken ‘tanrılarla barışın’ bozulması şeklinde yorumlar. Buna işaret olarak beş ayaklı tay, gökten gelen kızgın taşlar gibi farklı şeyler görülebilmektedir. Kehanetler önemli bir yere sahiptir özellikle askeri bir hamle yapılacaksa tanrıların bu konuda ne isteyip istemediğine dikkat edilir. Tanrıların işaret ettiklerine dikkat etmemek lanete yol açmaktadır.⁹²

Yunanistan şehir devletlerinden oluşan çok eski bir devlettir. O dönemlerde küçük bir şehir devletinden oluşan Romalılar Yunanlılarla tanışarak onlardan kendilerine birçok şey katmıştır. Romalılar, savaşçılık konusunda Yunanlılardan daha iyi bir düzeyde bulunur. Diğer bütün konularda ise Yunanlılardan geride olduklarını düşünerek Yunanlıları taklit etmişlerdir. Her ikisinde de buna en iyi örnek inanış olarak çok tanrıya inanmalarıdır.⁹³

Roma din geleneğinde aynı zamanda şu şekilde bir yapı vardır: Romalılar İmparatorlarını Tanrı olarak gördükleri için onlara kurban sunmak zorundadır. İmparatorun resmi önünde bir ateşe tuz atıp ateşin harlanmasını sağlamak kurban için yeterli gelecek bir törendir. Bunun dışında Roma dininde insanların kendi yolundan gitmesinde bir sakınca görülmemiştir.⁹⁴

Roma dini, egemenliklerine aldıkları ülkelerin kültürlerinin karışımlarının toplamına denilir. Dinin temel yapısını aile ve devlet kültü oluşturmaktadır. Dinsel ihtiyaçlarını

⁹² Edwin **Yamauchi**, *Romalılar’ın Dini*, s.74.

⁹³ John **Hirst**, *Kısa Avrupa Tarihi*, (Çev. Mihriban Doğan), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 22.

⁹⁴ Hirst, s. 9-12.

karşlamak için başka kültürlere ihtiyaç duymuşlardır. Roma'nın tanrılar üçlüsünü Iupiter, Mars ve Quirinus oluşturur.⁹⁵

Jupiter Yunan tanrısı Zeus ile benzeştirilerek ışık tanrısı olarak kabul edilmiştir. Rahipler, kendisi için kurban sunup burada bulunan kâhinler aracılığı ile Jüpiter'den gelecekte olacak olaylar ile ilgili haber almaya çalışmıştır. Bunu göğe bakarak yahut kuşların uçuşuna bakarak tespit etmişlerdir. Zeus'un karısı Hera, Roma dininde Jüpiterin karısı ise Juno olarak kabul edilmiştir. Diğer tanrı Mars şehrin, insanların ve mahsulün koruyucusu olarak kabul edilmiştir. Tanrı Quirinus gelince pek ünlü olmayan tanrı zamanla Mars ile kaynaşmış bir bütün olarak algılanmaya başlanmıştır. Bunlar gibi başka tanrı ve tanrıçalar bulunmaktadır: Tellus, Toprağın, Ceres, ekinin Faunus, sürüler ve geyikleri koruyan tanrı olarak kabul edilmektedir.⁹⁶

Roma devlet dininin anlaşılması, Pagan geleneklere son veren Hristiyanlığın anlaşılması için önemlidir. Roma 'yı anlamak da Roma'daki gizem dinlerini anlamak ile mümkündür. Yunan dininin tüm özellikleriyle beslenen Roma her alanda bu etkileşimini sürdürmüştür. Yunan tanrılarının yanında, Anadolu'ya özgün kült geleneğinden Mısır ve Pers kültürlerinden de etkilenmiştir.⁹⁷

Roma devlet dinin kutsal üç tanrısı vardır: Juppiter, Mars ve Luno. Bunların dışında ilk kabul edilen (Asia Minor) Anadolu'dan getirtilen Pessinus'un(Ballıhisar) Anası Cybele olmuştur. Sonrasında Bacchus, ardından bereket tanrıçası Eleusis bu kültüre geçiş yapmıştır ve devamı da gelmiştir. Mısır'ın Isis ve Osiris, özellikle Roma askelerinin tanrısı Perslere ait Mithras inancı da Yunan dinine geçiş yaptıktan sonra Roma'ya yayılmıştır. Hristiyanlığın da bir dönem yayılmasını engelleyen bir konuma sahip olmuştur.⁹⁸ Roma dininin temelini de Yunan dininde olduğu gibi mitolojiler yer almıştır. Bu mitolojilere baktığımızda çoğunun Anadolu kaynaklı Yunan mitolojilerinden oluştuğu görülmektedir.

Tanrıça Juno göğün bulutlandığını görünce kocasının bir şeyler yaptığından şüphelenir ve gökteki bulutları püskürtür. Kocası Jüpiter'i bir düvenin yanı başında beklerken

⁹⁵ Sarıkçioğlu, s. 85.

⁹⁶ Sarıkçioğlu, s. 86-88.

⁹⁷ Çiğdem **Dürüşken**, *Romanın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 10.

⁹⁸ Dürüşken, s.10.

bulur. Kocasından şüphelenen tanrıça şüphesinde haklıdır çünkü nehir tanrısının kızı İo ile bir ilişkisi vardır, karsının geldiğini anlayınca da onu bu kılığa çevirmiştir. Juno düveyi kocasından kendisine hediye olarak vermesini ister. Tanrı daha fazla dikkat çekmemek için düveyi karısına verir. Düveyi alan tanrıça onu yüz gözü olan Argos'a gözetim altında tutması için teslim eder. Yardım isteyen İo'nun elinden böğürmekten ve çırpınmaktan başka bir şey gelmez. Babasını ve kardeşlerini görmesine karşın onlar onu düve zannederler. Nihayet toynağı ile adını kuma yazınca İo babası tarafından tanınır. Babası kızının haline o kadar üzülür ki ölmesinin bile daha az acı vereceğini söyler. Sevgilisinin durumundan çok rahatsız olan Jüpiter, Mercurius'u çağırarak Argos'u öldürmesini ve İo'yu kurtarmasını ister. Argos Srinks ya da Pandean adı verilen kavalını alarak çoban kılığında yanına gider. Çalgıdan üfleyince Argos uykuya dalar ve onun boynunu koparır. Fakat tanrıçanın öfkesi geçmez onu bu sefer de at sineği göndererek rahatsız eder. İo, İyon denizini baştan sona yüzerek geçer bu isimle anılmasının temel sebebidir. Daha sonra Jüpiter karısına söz vererek bir daha İo'dan uzak duracağını söylemesiyle İo, eski haline döner ve babası ile kardeşlerinin yanına gider.⁹⁹ Aynı olay Yunan mitolojisinde de Ege Denizi'ne verilen İyon isminin burdan geldiği ifade edilmektedir.

Roma'da var olan bu dinlerin ortak özellikleri vardır:

- Tanrılarla ilgili anlatılan öykülerin ayrıntıları kişiye dine girince anlatılır.
- İnsan doğum-yaşam döngüsü onun doğanında aynı döngüde hareket etmesi, insanın doğanın bir parçası olduğunu gösterir.
- Tanrıların söylencelerdeki kahramanlıkları yeryüzünü günahattan kurtulacaktır. Bu söylenceler sayesinde kişinin tanrılarla buluşması sağlanmaktadır.
- Tanrının sevgisini kazanmak için yapılacak şey ise kişinin bedenini küçümseyerek ruhlarını yüceltmeye çalışmasıdır
- Roma dinlerinde kişi tanrısının yaptığı şeyi taklit yoluyla devam ettirir.¹⁰⁰

Roma dininde etkin olan Cybele gizemi Anadolu'ya ait bir inançtır. Bu inancın Roma dininde etkin olmasında ve Anadolu'dan Roma dinine geçmesindeki temel etken bu inaçla düşmana üstünlük sağlanacağı düşüncesidir. Pergamon(Bergama) Kralı

⁹⁹ Bulfinch, s. 37-39.

¹⁰⁰ Dürüşken, s. 58-60.

Attalus'tan tanrıça heykelleri istenmiş, görkemli bir törenle Roma inançlarından biri haline gelmiştir. Tanrıça Cybele ile ilgili kehanetlerin gerçekleşmesi ona verilen değeri artırmıştır. Anadolu'da ünlü olan Kybele olarak bilinen tanrıça canlılardan, doğadan sorumlu bir tanrıçadır. Kybele bir gök taşı olarak düşünülmesi onun bir Anadolu tanrıçası olmasının en temel özelliklerinden birisidir. Anadolu halkı doğaya, ağaçlara, kayalara ve gök cisimlerine çok önem vermektedir.¹⁰¹

Cybele'nin temel öyküsüâşık olduğu erkeğin erkekliğini tanrıçaya vermesi ile ilgili öyküdür: Zeus uyuduğu bir zamanda dölü toprağa karışır ve topraktan çift cinsiyetli bir varlık oluşur. Buna Agdistis adı verilir. Tanrılar Agdistis'in erkeklik organını keserler. Burada bir badem ağacı büyür ve günümüzde Sakarya ırmağının kızlarından Nana isimli bir kız koparır ve göğsüne koyar. Dokuz ay sonra Nana'nın bir erkek çocuğu olur. Kız korkuya kapılarak çocuğu bırakıp gider. Bu çocuk bir keçi tarafından büyütülür. Yakışıklı delikanlı Attis adını alır. Cybele onu görünce âşık olur fakat aşkı karşıklı değildir. Attis, Pessinus kralının kızına âşıktır ve onunla evlenecektir. Cybele onu çok kıskanır, onu çam ağacı altına çıldırtarak kendini hadım etmesine sebep olur. Ölümünden sonra Attis için ayinler yapılır çam ağaçları dilir ve rahipler ona benzemek amaçlı kendilerini hadım ederler. Romalı rahipler de kendilerini hadım ederek Cybele'nin öyküsünde olduğu gibi ölüp yeniden dirilişi sembolik olarak dile getirirler. Cybele'ye ait yapılan tüm ritüeller Roma İmparatorluğu'nun sonuna kadar yaşamıştır ve tanrıçayı temsil eden herşeye saygı duyulmuştur.¹⁰²

Roma dininde etkin olan Bacchus gizemi de Anadolu kökenli bir söylencedir. Bacchus'da yaşanan kıtlık problemine bir çözüm olarak kabul edilmiştir. Üzümün, şarabın tanrısı olarak adlandırılmaktadır. Bacchus olarak tanıdığımız tanrı, Yunan mitolojisinde Dionysos olarak bildiğimiz tanrıdır. Bacchus ile ilgili bilinen hikâyesi şu şekildedir: Zeus ile Persephone'nin oğlu olan Dionysos'u babası dünyanın hâkimi yapmak ister. Titanlar ise Zeus'un bu isteğini duyuca çok kızarlar ve çocuğu kaçırıp parçalarlar. Atina çocuğun kalbini kurtarmayı başarır. Titanlar parçaladıkları uzuvları kanatıp şişe geçirerek atâşe tutarlar. Zeus Titanları cezalandırır. Dionysos'un uzuvlarını gömmesi için Apollo'ya verir. Apollo onun yeniden canlanması için Zeus'un emrini

¹⁰¹ Dürüşken, s. 70-72.

¹⁰² Dürüşken, s. 74-76.

yerine getirir. Dionysos'un kalbinin kurtarılıp yeniden canlanması sonraki evrelerdeki törenleri de etkilemiştir. Yeniden doğuşu kötülüklerden arınmayı ve kurtuluşu simgelemektedir. Her ayın Bacchus'un hayatından bir parçayı temsil etmektedir. Törenlerde şarap içilip et yenir ve ruhlar temizlenerek bütün kötülüklerin açığa çıktığına inanılmaktadır.¹⁰³ Onun ilk denizcilik ve ticareti bulduğuna, Hindistan ile birlikte bütün doğuyu fethettiğine inanılır.¹⁰⁴

Yunan tanrıları Roma dininde karşılıkları olacak şekilde birbirlerine denk sayılmıştır:

*Zeus=Jüpitier, Hera=Juno, Posaydon=Nepton, Athena=Minerva, Ares=Mars, Afrodit=Venüs, Apollon=Apello, Artemis=Diana, Hephaistos=Vulcanus, Hestia=Vesta, Hermes=Mercurius, Demeter=Ceres.*¹⁰⁵

¹⁰³ Dürüşken, s.84-97.

¹⁰⁴ Arabella, s. 34

¹⁰⁵ Sarıkçıoğlu, s. 88.

II. BÖLÜM

ANADOLU'DAKİ ŞEHİR VE BÖLGELERE HRİSTİYANLIĞIN GİRİŞİ, HAVARİLERİN BU BÖLGELERE ZİYARET, GEZİ VE VAAZLARI

Uygarlıkların en fazla uğrak yeri olan Anadolu çeşitli medeniyet, din ve mezheplere ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyelerin başında M.Ö. 62 yılında Anadolu'da egemenlik kuran Roma İmparatorluğu gelmektedir. Roma İmparatorluğunun kuruluşu çeşitli efsanelere dayanmaktadır. Bir efsaneye göre Troya kenti Akhalar tarafından yakılıp yağmalandığı sırada Troya Prensi Aeneas Troya'dan kaçarak bugünkü İtalya'ya gelir. Latium Kralının kızı ile evlenir ve bir erkek evladı olur. Bu erkek çocuk burada bir şehir kurar ve soyu bu kentte devam eder. Daha sonra aile arasında taht kavgaları yaşanırken tahtın varislerinden Rhea Silvia'nın Savaş Tanrısı Mars'tan ikiz çocukları olur. Remus ve Romulus isimli bu çocukları nehre bırakırlar. Çocukları bulan dişi kurt onları büyütür. Çocuklar büyüyünce tahtı ele geçirip esas sahibine teslim ederler. Kendilerine bir şehir kurarlar. Şehre kimin adının verileceği konusunda tartışır ve Romulus Remus'u öldürerek tek başına Roma şehrini kurmuş olur. Tarihte Roma şehrinin kuruluşu M.Ö. 753 olarak kabul görmektedir.¹⁰⁶

Roma İmparatorluğunun Anadolu'ya geçişi; Pompeius'un Asya, Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirmesiyle başlar. Pompeius bu topraklardan yeni bir eyalet oluşturur. Bu eyalet içerisinde Paphlogonia'dan başlayarak Halys(Kızılırmak)Euphratea(Fırat)üzerinde Pompeiopolis, Mamnapolis, Diopois, Nikopolis kentleri vardır. M.Ö. 74-62 yıllarında bazı eyaletler Roma'ya bağlanmıştır.

¹⁰⁶ Hasan **Bahar**, *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yayınları, Konya 2012, s.11-12.

Kommagene(Adıyaman)Osrhoene(Urfa) Kappadokiagibi eyaletler Roma'nın Doğu bütünlüğünü oluşturmuştur.¹⁰⁷

M.S. 284 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Sonrasında Kral Konstantinius Başkenti 330 yılında Konstantinopolis'e (İstanbul) taşımıştır. İstanbul'un dışardan gelebilecek tehlikelere karşı korunabilecek yapıda olması kralın bu kararını etkilemiştir.Çünkü şehir, Haliç tarafından surlarla çevrili, yakın ticaret yollarınave limanlara sahip olması, güzel bir konumda bulunması açısından önemlidir. Aynı zamanda Yunan, Latin ve Hristiyanlığın odak noktası ve merkezidir.Öncelikli olarak 325 yılında hazırlıklar başlatılmış, İstanbul'un yedi tepesi Roma'ya benzetilmek için süslenmiştir. Şehrin başkent oluşu 330 yılına denk gelmiş ve günlerce tören yapılarak kutlanmıştır.¹⁰⁸ İmparatorlukRoma'dan İstanbul'a taşınarak ilk kurulduğu yerden daha görkemli bir hale gelmiştir. En önemli eserler Anadolu'da verilmiştir. Öyleki dünyanın ilk nüfus sayımı da bu dönemde Anadolu'da yapılmıştır. Yunan dünyasını kendine öğretmen olarak kabul eden Roma, o uygarlıktan esinlenerek ilerlemiştir.¹⁰⁹

İsa'nın Öğretisinden dört yüz yıl sonra Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun resmi ve tek dini olmuştur. Bundan sonraki süreçte din adamları pagan gelenek ve tapınakların yıkılması çabası içerisine girmişlerdir.¹¹⁰

Burada İznik Konsilinden bahsetmek gerekir ki Konstantinus Roma geleneklerine bağlı olmasına karşın M.S.325 yılında Hristiyanları toplayarak onların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bu Konsil İznik'te toplanmıştır ve burada "Hristiyanlığın Reisi" olarak seçilmiştir. O, hala Roma Pagan dininde başrahip konumundadır. Bu geleneklere bağlı olmasına karşın Hristiyan hamiliğini kabul etmesindeki temel sebep onların artan güçleri karşısında bir önlem olarak düşünülebilir.¹¹¹

¹⁰⁷ Bahar, s.31-32.

¹⁰⁸ Bahar, s.50.

¹⁰⁹ Ohri, s.84.

¹¹⁰ Hirst, s. 22-23.

¹¹¹ Bahar, s.114.

Hristiyanlık;Roma İmparatorluğunda M.S. 379 yılında İmparator I. Theodosius tarafından ilan edilmesiyle resmi din olarak kabul edilmiştir. Eski Roma dini olan Paganizm ise yasaklanmıştır.¹¹²

2.1. Hristiyanlığın Doğuşu

Hristiyan sözcüğü, “*hristos*”(mesih) kelimesinden gelmektedir.“*Mesih’e bağlı olanlar anlamına gelmektedir.*”İsa doğduğu zaman Filistin’e egemen olan güç Roma’ydı. İsa Tanrı Krallığını insanlara iletmek için tebliğ görevine başlar. Daha sonra dünyadan ayrılmasının üzerine Pavlus’un katkılarıyla Hristiyanlık yeni bir anlam kazanır.¹¹³

İsa’nın gönderildiği çağda, Yahudi ve Romalıların işbirliği yapmaları sonucu İsa’nın öldürülmesine karar verilmişti. Fakat takipçileri ve herkes onun öldükten sonra dirileceğine inandılar. İsa sadece bir Peygamber yada bir öğretici değildir. Onun yolundan giden herkesin de inancı onun Tanrının Oğlu olduğu görüşüdür. Çünkü İsa çarmığa gerildiğinde dünyada başka bir olay meydana gelmiş ve O, insanlığı kurtarmak için kendini kurban etmiştir. Ancak İsa’ya inanıldığı takdirde kurtuluşa erilecek, cehennemden kurtulup cennette Tanrı ile birlikte yaşanılacaktır.¹¹⁴

İsa Eski Ahid’i yorumlamış, vaazlarının ve tebliğin esas kaynağı olarak görmüş ve Hristiyan inancının ilk bölümünü oluşturmuştur. İkinci kısmını ise İsa’nın vaazlarını içeren Yeni Ahid oluşturmaktadır.¹¹⁵

Yeni Ahid’in İncillerden sonraki bölümünü Resullerin Mektupları kısmı oluşturmaktadır. Toplamı 22 tane olan mektupların 14 mektup Pavlus’a bir tanesi Yakub, ikincisi Petrus, üçüncü Yuhanna diğer bir tanesi de Yehuda’ya aittir. Mektuplar genel itibariyle vaazları ve İsa’nın öğretilerini vurgulamaktadır.¹¹⁶

Pavlus 12 mektupla en çok mektup yazan ve kiliselerin babası sayılan bir kişidir. Tarsus’da doğan Pavlus Yahudi bir aileye mensuptur. Pavlus, İsa’ya karşı düşmanlık beslerken ölümünden dört yıl sonra bir aydınlanma geçirerek İsa’nın Tanrısallığını

¹¹² Gregorgy **Timoty**, *Bizans Tarihi*, (Çev. E. Ermert), Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2008, s. 80.

¹¹³ Sarıkçıoğlu, s.260.

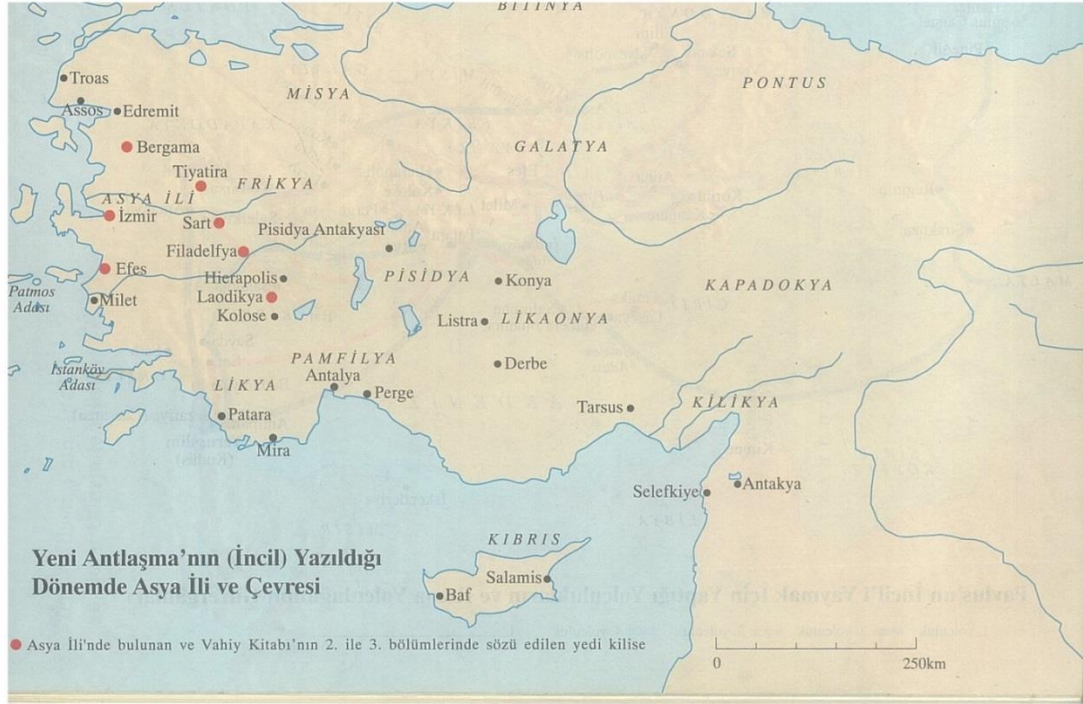
¹¹⁴ Hirst, s. 19.

¹¹⁵ Sarıkçıoğlu, s.275.

¹¹⁶ Sarıkçıoğlu, s.278.

savunarak Hristiyanlığa yeni bir yön vermiştir. Hristiyan cemaati aralarındaki birliği ve bütünlüğü sağlamak için toplanmışlardır¹¹⁷. Buna Havariler Konsili denilmektedir.¹¹⁸

Görsel 1: Kutsal Kitap'ta geçen Anadolu'daki şehirler ve bölgeler¹¹⁹

2.1.1. Antakya

Asi Irmağı kıyısında kurulmuş olan kent, M.Ö. 300 yıllarında I. Seleukos tarafından babası Antiyokus onuruna kurulmuştur. Kalabalık ve birçok etnik yapının bir arada yaşadığı bir yerdir. Elçilerin İşleri Kitabında Luka, Saul ve Barnaba'nın Yahudi olmayanlara yönelik ilk hizmetlerini burada vermeye başladıklarını kaydederler. İlk defa burada "Hristiyan" kelimesi İsa'nın taraftarlarını belirtmek için kullanılmıştır. Pavlus'un ilk yolculuğu M.S. 47-48 yıllarında Kıbrıs ve Anadolu'ya gerçekleşmiştir. Antakya'da Kilise önderleri tarafından Saul ve Barnaba görevlendirilmiş ve ilk olarak

¹¹⁷ Sarıkçıoğlu, s.278.

¹¹⁸ Ekrem Sarıkçıoğlu Havarilik meselesini şu şekilde anlatmaktadır: Yahudi Hristiyanlarca Hz. İsa 12 havarisini sağlığında seçmiştir. Onlara "havarî" unvanını vermişti. Onlarla beraber yemiş, içmiş dolaşmıştır. Bkz. E. Sarıkçıoğlu Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Yayınevi, Isparta 2000 s.286.

¹¹⁹ Kutsal Kitap, Yeni yaşam Yayınları, İstanbul 2014.

Antakya limanına gitmişler buradan da deniz yolu ile Kıbrıs'a geçmişlerdir.¹²⁰ Antakya Hıristiyanlık için Kudüsten sonra en önde gelen kenttir.¹²¹

Kutsal Kitap'ta Antakya, Elçilerin İşleri Bölümünde inananların tebliğ faaliyetlerini yaptıkları yer olarak geçmektedir. İmanlılar Rab'bin sözünü sadece Yahudilere duyururken, Kıbrıslı ve Kireneli olan bazı kişiler farklı yerlere giderek birçok kişiyi Müjde'den haberdar etmişlerdir. Yeruslaim'de bulunan kilise de Barnaba'yı Antakya'ya göndermiştir. Antakya'da birçok kişi Rab'bin sözünü işitmiştir ve sonrasında Barnaba Tarsus'a Saul'u almayagıtmiştir. Bu ikisi birçok kişiyi eğitmiş ve ilk kez Antakya'da öğrencilere Mesihçiler¹²² adı verilmiştir. Aynı zamanda Antakya'ya bazı peygamberler geldiği ve onlara dünyada bir kıtlık yaşanacağına dair bilgi verdikleri geçmektedir.¹²³

Kutsal Kitap'ta Barnaba ve Saul'un görevlendirilmesi bölümünde Antakya kentinin adı geçmektedir. Orda bulunan öğretmenlerin adını sayar: Barnaba, Şimon, Kireneli Lukius, Bölge Kralı Hiroides'le büyümüş olan Menahem ve Saul. Kutsal Ruhbadet eden öğretmenlerden Saul ve Barnaba'yı görevlendirmiştir.¹²⁴

Elçilerin İşleri bölümünde Pavlus'la Barnaba'nın Listra, Konya ve Antakya'ya tekrar döndükleri, imana bağlı kalmaları için orada bulunan bazı kimselere manevi destek vermiş oldukları geçmektedir. "Tanrı'nın Egemenliği" için çalışacaklarını söylediler ve İmanlılar için her kilisede ihtiyarlar seçtiler. Dua ve oruçla onları inandıkları Rab'be emanet ederek Pisidya bölgesinden geçerek Pamfilya'ya geldiler. Perge'de tanrının sözünü bildirdikten sonra Antalya'ya gittiler, oradan deniz yoluyla artık tamamlamış bulundukları görev için Tanrı'nın lütfuna emanet edildikleri yer olan Antakya'ya döndüler ve diğer bölgelerde neler yaptıklarını anlattılar.¹²⁵

Başka bir bölümde ise Antakya'da yaşanan bir olaydan bahsedilmektedir. Yahudiye bölgesinden gelen bazı kişiler kurtuluşa ermek için Musa'nın öğretisi uyarınca sünnet

¹²⁰ Pavul **Lawrence**, *Kutsal Kitap Tarihi Atlası*, (Çev. Fatih Bilger), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2008, s. 152.

¹²¹ Rod Harbottle, *Kutsal Kitap Yerler Sözlüğü*, 2015, s.58-59.

¹²² "Mesihçi" ifadesi İncil'de yalnızca üç kez geçer. Özgün olarak Mesih'in bir hizmetkârı ve izleyicisi anlamına gelir. Bkz. Yeni Yaşam Açıklamalı Kutsal Kitap, Yeni Yaşam Yayınları 2009, s. 1505. Res. İş. 11:25-26

¹²³ Elçilerin İşleri, 11:19-30

¹²⁴ Elçilerin İşleri, 13:1-4

¹²⁵ Elçilerin İşleri, 14:23-28.

olmaları gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Pavlus ve Barnaba onlarla tartışmış ve konuyu çözmek için ihtiyarlarla ve elçilerle görüşmek üzere Yerus alim'e gitme kararı vermiştir. Yerus alim'e vardıkları zaman orada iyi bir şekilde karşılanmışlardır. Elçiler ve ihtiyarlar bu konuda uzun süre tartışmışlar. Petrus'un İsa'nın l tfu ile herkesin kurtulacağını bildirmesiyle İman topluluğu İsa'nın Müjde'siyle kurtuluşa erecektir kararı verilmiştir.¹²⁶

Bahsi geçen olayın devamında ise İnamlılar topluluğuyla elçiler ve ihtiyarlar, kendi aralarından seçtikleri adamları Pavlus ve Barnaba'yla birlikte Antakya'ya göndermeye karar verdiler. Kardeşlerin  nde gelenlerinden Yahuda(Barsabba) ile Silas'ı seçtiler.Onların eliyle mektup yolladılar. Mektupta "Antakya halkına selam" ifadesini kullandılar.Ayrıca mektup, Pavlus ve Barnaba'nın canlarından vazgeçmek uğruna görevlerini yerine getirdiklerini, Yehuda ve Silas'ın da onların yanında olduklarını belirtir. Bu mektupta, putlara kurban sunulması, bunların etinden, kanlarından yenmesi ve fuhuştan uzak durulması gibi konularda uyarılarda bulunmaktadır. Yahuda ile Silas Antakya'da birçok konuşma yaparak ayrıldılar. Pavlus ve Barnaba burada kalarak görevlerine devam ettiler.¹²⁷

2.1.2. Psidya Antakyası

Günümüzde Isparta'nın Yalvaç ilçesi yakınlarda kente ait yıkıntılara rastlanmaktadır.Selefkos'un babası adına kurduğu şehirlerden bir diğeridir.Kent aslında Firikya bölgesinde olmasına karşın Pisidya sınırına yakın olduğu için diğer isimlerden ayırt etmek için Psidya Antakyası denilmiştir.¹²⁸

Pavlus'la beraberindekilerin yolculukları sırasında Psidya bölgesinde bulunan Havra'ya geldikleri ve şabat Günü Havra'ya gittikleri bilgisi yer almaktadır.¹²⁹

¹²⁶ Elçilerin İşleri,15:1-21

¹²⁷ Elçilerin İşleri,15:22-35;Ayr. Bkz. Elçilerin İşleri,18:18-23

¹²⁸ Harbottle, s. 619.

¹²⁹ Elçilerin İşleri,13:13-14

2.1.3. Antalya

Pamfilya'nın en önemli liman kenti konumunda olan Antalya, o dönemde Attalia adıyla binmektedir. Bergama Kralı Attalus tarafından kurulduğu için "Attalus'a ait" anlamına gelen Attalia denmiştir. III. Attalus zamanında kenti Roma'ya bağışlamıştır.¹³⁰

Kutsal Kitap'ta Müjde'yi yaymak için Pavlus ve beraberindekilerin Pisidya bölgesinden geçerek Pamfilya'ya geldikleri Perge'de Tanrı sözünü bildirdikten sonra Antalya'ya gittikleri oradan deniz yoluyla, artık tamamlamış bulundukları görev için Antakya'ya döndükleri bilgisi yer almaktadır.¹³¹

2.1.4. Ararat

Kutsal Kitap'ta bahsedilen yerin günümüzde Nuh'un gemisinin kalıntılarının Büyük Ağrı Dağı'nın tepesinde bulunduğu düşünülmektedir. Birçok araştırmacı tarafından bu dağın zirvesinde geminin kalıntılarına rastladığı söylenmektedir.¹³² Ararat Kutsal Kitap'ta farklı yerlerde, farklı olaylar vesilesiyle anlatılmaktadır.

Adrammelek olayında Ararat zikredilmektedir. Olay Kutsal Kitap'ta Rab'in emri ile meleğinin Asur ordusundan yüz seksen beş bin kişiyi öldürmesini anlatır. Daha sonra Kralın geriye çekilişi ve oğullarından Adrammelek'le Şareser'in Kralı öldürerek Ararat'a kaçmalarından bahseder.¹³³

Kutsal Kitap'ta Ararat Nuh Tufanında geçer. Nuh'un çevresindeki insanlar Nuh'un tebliğine inanmadılar, buna uygun bir şekilde yaşamadılar. Nuh'a Tanrı emir verdi. Temiz hayvanlardan yedişer çift, pis sayılan hayvanlardan birer çift alacak şekilde bir gemi inşaa etmesini emretti.¹³⁴ Tufan 371 gün sürdü.¹³⁵ "Yeryüzündeki bütün yüksek dağlar su altında kaldı. Yükselen sular dağları on beş arşın aştı ve yeryüzünde yaşayan bütün canlılar yok oldu; kuşlar, evcil ve yabani hayvanlar, sürüngenler, insanlar, soluk alan bütün canlılar yok olmuştur.¹³⁶ Gemi yedinci ayın on yedinci günü karaya

¹³⁰ Harbottle, s. 60.

¹³¹ Res.İş. 14:25-26

¹³² Harbottle, s. 72.

¹³³ 2. Krallar, 19:37; Yeşaya, 37:38

¹³⁴ Yaradılış, 6:9

¹³⁵ Lawrence, s. 16

¹³⁶ Yaradılış, 7:19-21

oturmuştur.¹³⁷ Nuh, daha sonra suların çekildiğini anlamak için önce bir kuzgun ve bir güvercin göndermiştir. Suların geri çekildiğini anladığında ailesi ve hayvanlarla birlikte karaya çıkmıştır.¹³⁸

2.1.5. Asos

Asos, bugün Edremit Körfezinde bulunan Bahremkale denilen yerdir. Bölgedeki kale Bizans döneminden kalmadır. Kale bir kayanın üzerine kurulmuştur. Asos kenti bu kayanın yanında yer alır. Kaya üzerinde de bir tanrı tapınağını bulunmaktadır.¹³⁹

Asos, Kutsal Kitap'ta Elçilerin İşleri bölümünde Pavlus ve arkadaşlarının Anadolu'da dolaşırken uğradığı yerlerden biri olarak geçmektedir. Pavlus buraya kara yolu ile uğramayı tercih etmiştir. Arkadaşları ise deniz yolu ile gelmişler ve Pavlus'u da gemiye alarak buradan Midilli'ye geçmişlerdir.¹⁴⁰

2.1.6. Asya

Yunanlılar M.Ö. Asya kelimesini daha çok Ege Bölgesi'ni belirtmek için kullandılar. Kutsal Kitap'ta ise Pavlus'un uğradığı yerlerdendir. Pavlus burada kendine bazı öğrenciler bularak, İsa'ya inanmalarını istemiştir. Pavlus bu bölgede cesur tartışmalar yaparak¹⁴¹ Asya İli'ndeki herkesin Rab'in sözünü işitmesini sağlamıştır.¹⁴² Pavlus bu sırada yardımcılarından Timoteos ve Erastus'u Makedonya'ya göndererek kendisi bir süre daha Asya'da kalmaya devam etmiştir.¹⁴³ Burada Artemis tapınağının maketlerini yapan, el sanatları ile geçimini sağlayan Dimitrios adlı birisi vardır. Bu kişi herkesi etrafında toplayarak Pavlus'un tanrılarına inanmadığını, bu tanrıların gerçek tanrılar olmadığını söylediğini ve Asya'da birçok taraftar topladığını bu insanlara söylemiştir. Eğer Pavlus'a engel olunmazsa Asya İli'yle birlikte bütün dünyanın inandığı tanrıçanın değersiz sayılacağını bu konuşmasına eklemiştir.¹⁴⁴

¹³⁷ Tekvin, 8:4

¹³⁸ Lawrence, s. 16

¹³⁹ Harbottle, s. 81.

¹⁴⁰ Elçilerin İşleri, 20:13-14

¹⁴¹ Elçilerin İşleri, 19:1-2

¹⁴² Elçilerin İşleri, 19:10

¹⁴³ Elçilerin İşleri, 19:22

¹⁴⁴ Elçilerin İşleri, 19:26-27

Bunun üzerine kalabalık bir grup toplandı ve Pavlus ve arkadaşlarına “Artemis Uludur” nidalarıyla seslendiler. Pavlus’un öğrencileri ve bölge yöneticileri Pavlus’un onlara görünmesini istemediler.¹⁴⁵ Kalabalık grup belediye yazmanı tarafından sakinleştirilmiş, belediye yazmanı eğer Dimitrios ve arkadaşlarından şikâyetleri varsa mahkemeye başvurmaları gerektiğini belirtmiş ve topluluğu dağıtmıştır.¹⁴⁶

2.1.7. Bergama

Günümüzde İzmir’e bağlı bulunan Bergama, eski çağlarda İskenderiye kütüphanesiyle yarışacak konumda iken, Mısırlılarkâğıt yapıp kütüphanelerini geliştirmelerini istemedikleri için Bergama’ya papirus satmamışlardır. Bergamalılarda deriden kâğıt yaparak kendi isimlerini vermişler, Roma döneminde ise Asya’ya bağlanmıştır. Kente İsa’nın tebliğinin tam olarak nasıl ulaştığı bilinmemektedir.¹⁴⁷

Vahiy Kitab’ında Mesih’in yedi yerel kiliseye gönderdiği bildirgedeki amacı İmanlıları ve iman topluluklarını uyarmak ve teşvik etmektir. Bergama’ya gelen bildiride ise bölge halkını uyardığı, şeytanın tahtının orada bulunduğunu, yani kötülüğün etkisinin yoğun olduğu bir yer anlamına gelmektedir. Burada Balam isimli sahte bir peygamberin ortaya çıktığı ve onun söylediklerine kulak asılmaması gerektiğini bildirir. Onun öğretileri halkı ahlaksızlığa ve kişisel çıkarlara sevk etmektedir. İsa tövbe edilmediği takdirde bunlarla savaşacağını bildirir. Kutsal Ruh Asya İli’ndeki yedi kiliseye söylediği sözlerin aynısını söylemeye devam eder. Dünyadaki günaha galip gelinmesini, ahlaksızlığın asla kabul edilmemesi gerektiğini bildirir.¹⁴⁸

2.1.8. Bitinya

Bölge adını orada yaşayan halktan aldığı belirtilmektedir. Kutsal Kitap’ta iki kez geçmektedir. Bölgede bulunan kentler:Kalkedon (Kadıköy), Nikomedia (İzmit), Nikeya (İznik) ve Prusa (Bursa) kentleridir. Müjdeyi bu bölgeye kimin getirdiği tam olarak

¹⁴⁵ Elçilerin İşleri, 19:31.

¹⁴⁶ Elçilerin İşleri, 19:38; Ayr. Bkz.,Res. İş. 19:6, „Res. İş. 2:9; 6:9; 20:4; 20:16; 20:18; 21:27; 24:18; 27:2; 1. Korintoslular 16:19; 2. Korintoslular 1:8; 2. Timoteos’a 1:15; 1. Petros 1:1; Vahiy 1:4, 11

¹⁴⁷ Harbottle, s.130.

¹⁴⁸ Vahiy 2:12-17 Ayr. Bkz., Res. İşleri 19:8-12 ayetleri Asya İli’nden bahsedilirken açıklanmıştır.

bilinmemektedir.¹⁴⁹Roma İmparatorluğu zamanında Nikomedia Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biridir.¹⁵⁰

Kutsal Kitap'ta Resullerin İşleri bölümünde Pavlus'un Tanrı'nın sözünü yaymak için uğradığı yerlerden biri olarak geçmektedir. Pavlus ve arkadaşları Bitinya Bölgesine geçmek üzereyken İsa'nın Ruh'u onları engellemiştir. Bu olay Kutsal Ruh'un onları yönlendirdiğinin de bir göstergesidir. Onları başka yöne yönlendirerek Müjde'yi ihtiyacı olan insanlara ulaştırmak istemiştir.¹⁵¹

2.1.9. Derbe

Günümüzde Karaman'a yakın Devri Şehri olduğu sanılmaktadır. Kelime"delbeia" sözcüğünden gelmektedir ve Likaonya dilinde "ardıç" manasına gelir. M.S. 45 yılında Romalılar tarafından Kommene Krallığına,Antiokos yönetimine verilmiştir. Pavlus'la Barnabas'ın İsa'nın Tebliğini bu bölgelerde yaydılar.¹⁵²Pavlus burada birçok öğrenci edinmiştir. Pavlus ve Barnaba kendilerine düşmanlık yapan bölge halklarına(Listra, İkonyum ve Pisidya Antakya) tekrardan dönerek onları imana sadık kalmaları için uyardı.¹⁵³

Pavlus ve Barnaba Derbe'de etkili konuşmalar yapmıştır. Birçok Yahudi ve Yunan onlara iman etmiştir. Kent halkı iki kısma ayrılarak bir kısmı iman etmiş, bir kısmı da Yahudier'in tarafını tutmuştur. Yahudiler bir plan yaparak iman topluluğunu taş tutmak için hazırlık yapmışlardır. Bunu öğrenen Pavlus ve Barnaba ise Liokonya'nın Listra ve Derbe kentlerine dağılarak müjdeyi buralarda yaymaya devam etmişlerdir.¹⁵⁴ Olayın devamı ise Kutsal Kitap'ta şu şekilde anlatılır:"Bunun üzerine ise Antakya ve Konya'dan gelen bazı Yahudiler Pavlus'un taşlanarak öldüğünü düşünüp onu orada bırakırlar. Pavlus yerde yatarken öğrencileri başına gelince Pavlus bir anda ayağa kalkar ve Barnaba ile birlikte Derbe'ye gider ve burada öğrenciler edinmeye devam eder."¹⁵⁵

¹⁴⁹ Harbottle, s.174.

¹⁵⁰ Ramsay, s. 195.

¹⁵¹ Res.İş. 16:6-7

¹⁵² Harbottle, s. 192.

¹⁵³ Lawrence, s. 153

¹⁵⁴ Res.İş. 14:1-7

¹⁵⁵ Res.İş. 14:19-21; Ayr. Bkz., Res.İş. 20:4 Res.İş. 15:41;16:1

2.1.10. Edremit

Günümüzde aynı ad ile anılan bölge, Edremit Körfezinde bulunan Karataş denilen yerdir.¹⁵⁶

Pavlus'un Roma'ya deniz yolculuğu sırasında Edremit gemisine binerek denize açıldığı bilgisi ve Selanik'ten Makedonyalı Aristarhus'un da yanlarında olduğu şekli ile Kutsal Kitap'ta geçmektedir.¹⁵⁷

2.1.11. Efes

Günümüzde İzmir'in Selçuk ilçesinde bulunan Efes harabeleridir. Bergama Kralı III. Attalus topraklarından bir parçasını Roma'ya bağışlamıştır. Bu verilen yerin Efesos olduğu ve kentin de Roma'nın en önemli kenti olduğu bilinmektedir. Kent Asya'nın kervan yolları üzerinde bulunmakta ve liman kenti olması onun bu önemini artırmıştır. Kentin dış kısmında bulunan Artemis tapınağı dünyanın yedi harikasından biridir. Kutsal Kitap'ta Pavlus'un ziyaret sırasında uğradığı yerlerdendir.¹⁵⁸ Tarih olarak M.S. 52-55 yıllarına tekabül etmektedir. Pavlus Korin'ten ayrıldıktan sonra Efes'e gelmiştir. Kent Pavlus'un bulunduğu dönemde üç yüz binden fazla nüfusa sahip olan liman kentidir. Luka'nın bildirdiğine göre bu kısa bir ziyaretir. Burada Tanrı'nın egemenliği ile ilgili hararetli tartışma yapmıştır.¹⁵⁹

Yine Luka'nın bildirdiğine göre Pavlus Efes'te çok verimli zaman geçirmiştir. Pavlus'un dokunduğu peştemaller ve peşkirler bile hastaları iyileştirmek için yetmiştir.¹⁶⁰

Efes, Kutsal Kitap'ta Pavlus ve arkadaşlarının Anadolu'daki yolculuklarında Müjde'yi yaymak için uğradığı yerlerdendir. Pavlus buraya geldiğinde arkadaşlarını gemide bırakıp kendisi havraya girerek burada insanlara Müjde'yi anlatmaya başlamış, fakat fazla kalmadan buradan ayrılmıştır.¹⁶¹

¹⁵⁶ Harbottle, s. 213.

¹⁵⁷ Res.İş. 27:2

¹⁵⁸ Harbottle, s. 215.

¹⁵⁹ Lawrence, s.158.

¹⁶⁰ Lawrence, s.159.

¹⁶¹ Res. İş. 18:18-21

Başka bir ayette ise Efes'te Apollos isimli bir Yahudiden bahsedilmektedir. Apollos konuşma yeteneği ve Kutsal Yazılar'ı çok iyi bilen biridir. Bu yüzden İsa ile ilgili gerçekleri doğru bir şekilde Havra'da Yahudiler'e açıklayarak onların tüm iddialarını yok etmiştir.¹⁶² Apollos'un Korint'te olduğu zamanda Pavlus Efes'e tekrar gelmiştir. Pavlus burada bulunan on iki öğrencisine Kutsal Ruh ile ilgili bilgileri alıp almadıklarını sormuştur. Bu kişiler önceden Yahya'nın vaftiziyle tövbe etmişler fakat İsa'nın adıyla vaftiz olmamışlardır. Pavlus onların üzerine ellerini koyunca, Kutsal Ruh'un gücüyle onlar bilmedikleri dilde peygamberlik etmeye başlamışlar. Pavlus Havra'da Tanrı'nın Egemenliği konusunda iknaya devam etmiştir. Bulundukları bölgede herkes Rab'in sözünü işitene kadar bu ikna sürmüştür. Pavlus'un Efes'e damgasını vuran mucizeleri dikkat çekmiştir.¹⁶³

2.1.12. Fırat

Dünyanın var olmasıyla birlikte adı Fırat olarak anılan ırmaktır. Aden Bahçesi'nden çıkan ve dört kola ayrılan ırmaklardan biridir. Fırat, Van Gölü yakınlarından çıkan Murat Nehri ve Erzurum yakınlarından çıkan Karasu ile Keban'da birleşerek Malatya, Elazığ, Adıyaman, Antep ve Urfa'dan ilerleyerek Suriye sınırlarından Irak'a geçerek oradan da denize dökülmektedir.¹⁶⁴

Bu ırmaklar Kutsal Kitap'ta üçüncü ve dördüncü ırmaklar olarak geçmektedir. Bu ırmaklar sadece Anadolu topraklarından doğduğu için bu bölümde sadece isimleri verilmiştir.¹⁶⁵

2.1.13. Filadelfiya

Manisa ilinin Alaşehir ilçesi bugün Filadelfiya dediğimiz bölgedir. Kelime manası "Kardeşini seven" demektir. Bergama Kralı Attalus Filadelfos kardeşine olan derin bağlılığı sebebiyle bu isimle anılmıştır ve bölgeye de bu isim verilmiştir.¹⁶⁶

¹⁶² Res. İş. 18:24-28

¹⁶³ Res. İş. 19:1-12; Ayr. Bkz.,; Res. İş. 19:13-41; 1.Korintoslular 16:8; 1.Timoteos'a 1:3

¹⁶⁴ Harbottle, s. 270.

¹⁶⁵ Tekvin 2:10-14 Ayr. Bkz., Tekvin 15:18-21; Vahiy 9:14-16; 16:12-14

¹⁶⁶ Harbottle,, s. 271.

Kutsal Kitap'ta adı geçen şehirlerden biridir. Burada bulunan kilise Mesih'in sözüne bağlı ve onu inkâr etmeyen bir kilise olarak geçmektedir. Bu kilise diğer kiliselere uymayarak Mesih'e sadık kalmış ve denenme saatinden esirgenme vaadini almıştır. Bu kurtuluşun bir Müjdesi olarak kabul edilir. Bu söz Tanrı'ya sadık bütün insanlar için geçerli bir söz olarak belirtilmektedir.¹⁶⁷

2.1.14. Frikya

Frikya denilen bölge Dorileyum (Eskişehir), Kotiyeyum (Kütahya), Trajanopolis (Uşak) ve Denizli'ye yakın Kolosse ve Laodikiya kentlerini içine alan bölgeye denmektedir. Tarihte efsane isimler arasında bulunan Midas ve Gordius kralları da Firikyalılarıdır. Pavlus ilk müjde yolculuğunda Frikya'dan geçtiği bilinmektedir.¹⁶⁸

Kutsal Kitap'ta adı geçen şehirlerden biri olan Frikya bölgesi, diğer bölgelerle birlikte adı geçmektedir. Mezopotamya, Yahudiye, Kapadokya, Pontos ve Asya İli, Friky, Pamfilya bölgelerinde yaşayan insanların toplandığı bir yerde herkes kendi dilinde Tanrı'nın sözlerini duymuşlardır.¹⁶⁹

2.1.15. Galatya

Anadolu'ya göç eden halklardan biri de Galatyalıdır. Anadolu'daki Frikyalı ve Kapadokyalı halklara egemen olarak üç ayrı bölgede krallık kurmuşlardır. İlki Trokmi Krallığı, günümüzde Yozgat'a bağlı Büyük Nefes Köyü diğeri ise Tektosages Krallığı; başkenti Ankara'dır. Sonuncusu Tolistobogi Krallığı başkentini Pessinus'da kurmuştur. Pessinus günümüzde Eskişehir'e bağlı Ballıhisar'dır. M.Ö. 25 yıllarında ise Galatya Roma 'da bir eyalet haline gelmiştir.¹⁷⁰

Pavlus'un kutsal yolculuğu sırasında uğradığı bölgelerden olan Galatya ¹⁷¹ aynı zamanda Pavlus'un mektup yazdığı bölgelerden biridir. Pavlus mektubuna Baba Tanrı'dan ve İsa Mesih'ten aldığı elçilik göreviyle başlamıştır.¹⁷²

¹⁶⁷ Vahiy 3:7-13

¹⁶⁸ Harbottle, s. 276.

¹⁶⁹ Res. İ.Ş. 2:10-12; Ayr. Bkz., Res. İ.Ş. 2:10-12; Res. İ.Ş. 13:14; Res. İ.Ş. 16:6; Res. İ.Ş. 16:6; Res. İ.Ş. 18:23

¹⁷⁰ Harbottle, s. 281.

¹⁷¹ Res. İ.Ş. 16:6;

¹⁷² Galatyalılar 1:2; Ayr. Bkz., Res. İ.Ş. 16:1; 18:23; 14:23

2.1.16. Haran

Haran biçiminde de yazılmaktadır. Haran Asur dilinde bir kelimedir “anayol” manasına gelen Harranu kökünden gelmektedir. Urfa’nın Altınbaşak ilçesinin yanında bulunmaktadır.¹⁷³

Kutsal Kitap’ta adı geçen şehirlerden biri olan Haran’da Avram’ın soyundan bahsedilmektedir. Seçilmiş soya mensup olan Avram’ın (daha sonra İbrahim adını almıştır.) babası Terah, oğlunu gelinini ve karısını da alarak Kildaniler’in Ur kentinden (günümüzde Irak) Haran’a gelip buraya yerleşmiştir.¹⁷⁴

Tekvin kısmında başka bir bölümde ise Yakup’un annesinin akrabalarını ararken rastladığı çobanlara nereli olduklarını sorduğunda “Harranlıyız” cevabını almıştır. Bu da yine olayın Anadolu coğrafyasında geçtiğini göstermektedir.¹⁷⁵

2.1.17. Hierapolis

Denizli’deki Pamukkale olarak bilinen bölgenin ilk çağlardaki adı Hierapolis’tir. Hiera ismi bir Amazon Kraliçesinin adıdır ve ona nispet edilerek bu isim verilmiştir. Kaplıcaların bulunduğu ve kirecin pamuktan bir kale gibi görüldüğü bir yerdir.¹⁷⁶

Kutsal Kitap’ta Koloseliler bölümünde bu kentin adı geçmektedir. Pavlus, Koloseliler’e yazdığı mektupta Epafras’tan bahseder. Onun Laodikya ve Hierapolis’tekiler için yaptığı mücadele, dua ve emeklerine tanıklık eder.¹⁷⁷ Epafras’ın Mesih’in sadık hizmetkârı olduğu ve müjde için çalıştığı şeklinde bahsedilmektedir.¹⁷⁸

2.1.18. İstanköy

Aydın’a bağlı Balat olarak bilinen bölgedir. Tıp ilminde ün kazanan Hippokrat İstanköy’de M.Ö. 5. yüzyılda tıp okulu kurmuştur.¹⁷⁹

¹⁷³ Harbottle, s. 343.

¹⁷⁴ Tekvin 11:31-32; Ayr. Bkz., Yeşu 24:2

¹⁷⁵ Tekvin 29:4,5; Ayr. Bkz., Hezekiel 27:23

¹⁷⁶ Kutsal Kitap Yerler Sözlüğü, s. 376.

¹⁷⁷ Koloseliler 4:12,13

¹⁷⁸ Koloseliler 1:7

¹⁷⁹ Harbottle, s. 401.

Pavlus'un Yerus alim'e giderken deniz yolculuğunda İstanköy'e uğradığı Kutsal Kitap'ta zikredilmektedir.¹⁸⁰

2.1.19. Kapadokya

Günümüzde Kayseri ve Nevşehir illerini kapsayan bölgedir. Bölgede volkanların etkisiyle oluşan kayaların oyulması ile yapılan evler, kiliseler ve yer altı kentleri bulunur. İsa Mesih'in habercisi Petrus'un konuşmasını dinleyenler arasında Kapadokyalılar da bulunmaktadır. Onların imana gelmesinde Petrus'un etkisi olduğu düşünülmektedir.¹⁸¹

Kutsal Kitap'ta 1. Petrus bölümünde Petrus, Kapadokya'yı diğ r bölgeler ile birlikte anarak sözlerine başlar.¹⁸²

Resullerin İşleri Bölümünde ise Kapadokya bölgesi diğ r bölgeler ile birlikte zikredilir; Partlar, Medler, Elamlılar var. Mezopotamya'da, Yahudiye ve Kapadokya'da, Pontus ve Asya İli'nde, Friky  ve Pamfilya'da, Mısır ve Libya'nın Kirene'ye yakın herkesin Pavlus'un aramızda bulunan kimseler dediğı kişilerin memleketleridir.¹⁸³

2.1.20. Kilikya

Adana ve Mersin illerini kapsayan bu bölge Roma'da bir eyalettir. Kilikya adının keçi kılından yapılan kumaş için kullanılan "kilikum" kelimesinden geldiğı söylenmektedir. Bu kumaş çadır yapımında kullanılmakta ve memleketi Kilikya olan Tarsuslu Pavlus'un da bu iş ile uğraştığı bilinmektedir. Kilikya bölgesi Ege ile Suriye arasında ticaret bölgesini oluşurmaktadır. Bölgede bulunan İnanlılar topluluğunu Pavlus ve Silas desteklemişlerdir.¹⁸⁴ Pavlus'un ikinci yolculuğuna karşılık bu yolculuk M.S. 49 yıllarına denk gelir. Pavlus bu yolculukta Barnaba yerine yanına Silas'ı alarak Suriye ve Kilikya bölgelerini dolaşmıştır.¹⁸⁵

¹⁸⁰ Res.İş. 21:1

¹⁸¹ Harbottle, s. 424.

¹⁸² 1.Petros 1:1

¹⁸³ Res.İş. 2:9-10

¹⁸⁴ Harbottle, s. 456.

¹⁸⁵ Lawrence, s.154.

Kutsal Kitap'ta Galatyalılar bölümünde Pavlus yerine getirdiği görevi anlatmaktadır. Önceki yaşamında Yahudi oluşuyla ilgili bilgi vermekte, atalarını gayretli bir şekilde savunduğunu belirtmektedir. Burada Suriye ve Kilikya'ya uğadığından bahseder.¹⁸⁶

Elçilerin İşleri bölümünde ise İstefanos ile ilgili kısımda geçmektedir. İstefanos, halk arasında büyük belirtiler gösteren, bilge ve Tanrı'nın lütfuyla dolu bir kişidir. Bunun üzerine Kirene'den, İskenderiye'den Kilikya'dan ve Asya ili'nden bazı kişiler İstefanos'la çekişmeye başlamışlar ve onu mahkemeye çıkarma olayından bahsetmişlerdir.¹⁸⁷

2.1.21. Knidos

Günümüzde Muğla ilinde, Datça yarım adasının uç kısmında bulunan Knidos kentidir. Pavlus'un Roma'ya tutuklu giderken uğradığı yerlerden biridir.¹⁸⁸

Kutsal Kitap'ta Pavlus Roma'ya tutuklu olarak götürülürken yolculuğun günlerce sürdüğünü ve Knidos şehrine vardıklarından bahseder.¹⁸⁹

2.1.22. Kolose

Denizli'ye bağlı Honaz ilçesinin kuzeyinde bulunan bir kendir. Kente bu ismin verilme sebebi "kolossinus" manasına gelen mor renge boyanan yünün adından gelmektedir ve bu yün orada üretilmektedir. Kent, Frikya bölgesinde bulunmaktadır. Pavlus Roma'da tutukluken Kolose'de Mesih'e bağlı bulunanlara mektup yazmıştır.¹⁹⁰

Kutsal Kitap'ta Pavlus'un mektup yazdığı yerlerden olan Kolose halkı, sahte öğreticilere maruz kalmışlardır. Bu öğreticiler onlara Yahudi öğretilerini öğretiyorlardı. Pavlus'un elçilik sıfatıyla kurtuluşu sağlamak amaçlı Koloselilere yazdığı Mektuptan oluşan bölümdür.¹⁹¹

¹⁸⁶ Galatyalılar 1:21

¹⁸⁷ Res.İş. 6:9; Ayr. Bkz., Res.İş. 18:3; Res.İş. 21:39;

¹⁸⁸ Harbottle, s. 477.

¹⁸⁹ Res.İş. 27:7

¹⁹⁰ Harbottle, s. 479.

¹⁹¹ Koloseliler 1:1,2

Aynı zamanda Pavlus bu bölgelere güvendiği arkadaşlarını göndererek Tanrı'nın mesajlarını bildirmekle görevlendirmiştir.¹⁹²

2.1.23. Konya

Anadolu'daki en önemli kentlerden bir olan İkonium'un Hititliler tarafından kurulduğu düşünülmektedir. Kent Roma İmparatorluğu yönetimine girdikten sonra Galatya egemenliğine girmiştir. Kutsal Kitap'ta Pavlus ve Barnabas'ın sevinçle Kutsal Ruh ile dolarak Konya'ya gittikleri söylenmektedir.¹⁹³ İkonyum'da ise Pavlus ve Barnaba baskı ile karşılaştıkları için Likaonya'nın Listra ve Derbe kentlerine kaçtıkları yer almaktadır.¹⁹⁴

Elçilerin İşleri bölümünde, Pavlus ve Barnaba'nın Anadolu'daki çağrılarında karşılaştıkları zorluklardan bahsederken Konya şehri zikredilmektedir. Pavlus ve Barnaba kutsal çağrıyla, Havra'da bulunan herkese anlatır. Fakat Yahudiler tarafından baskıya uğradılar. Rab'in sözü bütün bölgede yayılınca, Yahudi kadınların kışkırtması ile yörenin ileri gelenleri Pavlus ve Barnaba'yı şehrin dışına attılar. Pavlus ve Barnaba onlara uyarı olsun diye ayaklarının tozlarını silkerek Konya'ya gittiler.¹⁹⁵

Yine Elçilerin İşleri bölümünde, Listra'da bulunan Timoteos adında İsa'nın öğrencisinden Konya ve Listra halkının övgüyle bahsettikleri yer almaktadır.¹⁹⁶

Diğer bir ayette ise Konya'dan ve Antakya'dan gelen Yahudiler tarafından Pavlus'un taşlanması olayından bahsedilmiştir.¹⁹⁷

2.1.24. Laodikya

Günümüzde Denizli'ye bağlı Merkezefendi ilçesi Eskihisar yakınlarında bölgeye ait kalıntılara rastlanmıştır. Kent Hierapolois (Pamukkale) ve Kolose'ye (Honaz) yakın bir noktadır. Kentin adı; II. Selekus Antiokus'un karısının adı Laodike'dan gelmektedir.

¹⁹² Koloseliler 4:7-9-12 Ayr. Bkz., Res.İş. 13:49-51; Res.İş. 14:1; Res.İş. 14:6; Res.İş. 14:19; Res.İş. 14:21,22; Res.İş. 16:2

¹⁹³ Harbottle, s. 480.

¹⁹⁴ Lawrence, s. 153.

¹⁹⁵ Res.İş. 13:49-51

¹⁹⁶ Res.İş. 16:2

¹⁹⁷ Res.İş. 14:19

Kent Roma İmparatorluğu'nun Asya Eyaletine bağlanmıştır. Kutsal Kitap'ta Pavlus'un yazmış olduğu mektupta Epafras'tan ve çabasından bahsettiği görülmektedir.¹⁹⁸

Mesih'in yedi kiliseye yazdığı bildirilerden biri bu bölgeye yazılmıştır. Mesih burada kiliseye bildirisinde uyarıda bulunur. Kilisenin ne soğuk, ne de sıcak olduğunu söyler. Ilık ifadesini kullanır ki bu da bölgenin kendine çeki düzen vermesi demektir. Yani tövbe ederek kendini düzeltmesi, bu sayede onun adını yücelterek ebedi olarak kurtuluşa ermeleri demektir.¹⁹⁹

2.1.25. Lidya

Manisa ve İzmir illerini içine alan bölgedir. Başkenti ise Sardis şehridir.²⁰⁰

Kutsal Kitap'ta adı birçok bölge ile birlikte anılan Ludluların bu bölgede yaşadıkları tahmin edilmektedir.²⁰¹

2.1.26. Likaonya

Günümüzde Karaman ilini kapsayan bölgedir. M.S. 37 yılında bu kentin doğusu Likaonya'dan alınarak Kommagene krallığına verilmiştir. Pavlus'un ziyareti de bu olaydan hemen sonra gerçekleşmiştir.²⁰²

Elçilerin İşleri bölümünde Pavlus ve Barnaba'nın Müjde'yi yaymak amaçlı uğradığı yerlerden biri olarak geçmektedir.²⁰³

Aynı bölümde başka ayette ise, Pavlus'un mucizesi üzerine geçmektedir. Pavlus kötürüm bir adamın iyileşmesini sağlamış, bölge halkı görüp şaşırmıştır. Halk da bu mucize üzerine Likaonya dilinde Tanrıların aralarında olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁴

¹⁹⁸ Harbottle, s. 489.

¹⁹⁹ Vahiy 3:14-16; Ayr. Bkz., Res.İş. 19:9,10;1:4; 2:1;Kolose 1:7;Vahiy 3:14-16;Vahiy 3:17;Vahiy 3:20; Vahiy 3:21

²⁰⁰ Harbottle, s. 495.

²⁰¹ Yeremya 46:9

²⁰² Harbottle, s. 496.

²⁰³ Res.İş. 14:6,7

²⁰⁴ Res.İş. 14:11

2.1.27. Likya

Muğla'nın doğusuyla, Antalya'nın batısında bulunan bir yerdir. Likya halkının Anadolu'ya ne zaman geldikleri kesin olarak bilinmemektedir. Belli bir süre Yunan kültürünü benimsedikten sonra Roma egemenliğine girmişler.²⁰⁵ Likya, Pavlus'un Anadolu'daki kutsal yolculukları sırasında uğradığı yerler arasındadır.²⁰⁶

2.1.38. Listra

Günümüzde Karaman'ın Hatunsaray beldesine yakın Gilistra denilen bölgede bulunmaktadır. İsa'nın öğretisini yaymak için Pavlus'la Barnaba'nın geldikleri yerlerden biridir.²⁰⁷

Kutsal Kitap'ta Elçilerin İşleri bölümünde Pavlus ve Barnaba tebliğ faaliyetleri sırasında Konya'da iken kendilerine hazırlanan tuzağı haber almırlar. Bunun üzerine Likaonya'nın Listra ve Derbe kentlerine gittikleri belirtilmektedir.²⁰⁸

Başka bir ayette ise Pavlus'un mucizesi ile kötürüm bir adam iyileşmiştir. Bölge halkından büyük bir kısım Pavlus ve Barnaba'nın öğütlerini dinlemiştir. Burada insanlar diğer Pagan tanrılara sundukları gibi kurban sunmak istemişlerdir. Elçiler amaçlarının sadece müjdeyi yaymak olduğunu, kendilerinin de insan olduğu vurgusunu yapmışlardır. Halkın kurban isteğini de engellemişlerdir. Kışkırtmalar üzerine Pavlus taşlanmış, şehir dışına atılmış sonrasında öğrencileri yanına gelince ayağa kalkıp bu bölgeye müjdeyi yaymak için harekete geçtiği bilinmektedir.²⁰⁹

Yine Elçilerin İşleri bölümünde Piros oğlu Veriyalı Sopater, Selanikliler'den Aristarhus ile Sekundus, Derbeli Gayus, Timoteos ve Asya İli'nden Tihikos ile Trofimos ismi sayılan bu kişiler ile birlikte Pavlus'un yolculuk yaptığı zikredilmektedir.²¹⁰

²⁰⁵ Harbottle, s. 497.

²⁰⁶ Res.İş. 21:1; . 27:5

²⁰⁷ Harbottle, s. 498.

²⁰⁸ Res.İş. 14:1-7

²⁰⁹ Res.İş. 14:8-20

²¹⁰ Res.İş. 20:4; Ayr. Bkz., Res.İş. 15:41; 16:1,2

2.1.29. Mezopotamya

İbrahim'in kölesi İshak için eş bulmak amacıyla gittiği yer Mezopotamya olduğu düşünülmektedir. Mezopotamya dediğimiz yer Anadolu'nun güney illerini, Dicle ve Fırat arasındaki bölgeleri kapsamaktadır. Nahor kenti ise bu bölgede bulunan Urfa'daki Harran kenti olduğu belirtilmektedir. Günümüzde bu kentin kalıntıları Urfa'ya bağlı Altınbaşak yakınlarında bulunmaktadır.²¹¹

Kutsal Kitap'ta Eski Ahit kısmında Yaradılış bölümünde İbrahim'in oğluna kız bulması için uşağına emir verdiği yer olarak geçmektedir.²¹²

2.1.30. Midilli

Günümüzde Edremit körfezinde bulunan Midilli Adasıdır.²¹³ Kutsal Kitap'ta Pavlus'un konuşması esnasında gerçekleşen olaydan bahsetmektedir. Eftihos adlı genç Pavlus'u dinlerken uyuyakalmış, pencereden aşağı düşmüş ve ölmüştür. Pavlus'un onu kucaklaması sonucu genç yaşama geri dönmüştür. Bunu gören iman topluluğu daha da cesaretlenmişlerdir. Daha sonra Pavlus Yeruşalim'e zamanında yetişmek için Anadolu'da bazı şehirlerden geçmiştir. Midilli bu şehirlerden biridir.²¹⁴

2.1.31. Miletos

Günümüzde Aydın'ın Söke ilçesine bağlı Balat'ta bulunan kalıntılardır. Eski çağlarda bir liman kenti olmasına karşın zamanla toprakların doldurmasıyla burası denizden uzaklaşmıştır.²¹⁵

Pavlus'un yolculuğu sırasında Milet'e vardığında, Miletten Efes'e haber göndermiş, kilisenin ihtiyarlarını yanına davet etmiştir. Onlara Müjde'yi yayarken çektiği sıkıntıları anlatmıştır. Kutsal Ruh'un her kentte kendisini uyardığını ve İsa'dan aldığı görevi yerine getirmeye çalıştığını, canını bile tehlikeye attığından bahsetmekmiştir. Kimsenin hiçbir şeyinde gözü olmadığını söylemiştir, İsa'nın "vermek almaktan daha büyük

²¹¹ Harbottle, s. 536.

²¹² Tekvin 24:10; Tekvin 29:4,5; Res.İş. 7:2

²¹³ Harbottle, s. 539.

²¹⁴ Res.İş. 20:9-15

²¹⁵ Harbottle, s. 547.

mutluluktur” sözünü orada bulunanlara aktarmıştır. Sonra onlar ile birlikte dua ederek bir daha görüşemeyeceklerini vurgulamıştır.²¹⁶

2.1.32. Mira

Mira günümüzde Antalya’ya bağlı Demre’nin eski adı’dır. Mira kenti Likya’ya bağlıdır.²¹⁷

Kutsal Kitap’ta Pavlus’un Roma’ya tutuklu olarak götürülürken Anadolu’da bazı kentlerden geçtiğinden bahsedilmektedir. Bunlardan birinin de Mira kenti olduğu belirtilmektedir. Kentin o dönemde Likya bölgesine bağlı bir kent olduğu şeklinde ifade edilmektedir.²¹⁸

2.1.33. Misiya

Misiya olarak geçen bölge Balıkesir’in batısı İzmir’in kuzeyi ve Çanakkale illerinden oluşan bölgedir.²¹⁹ Kutsal Kitap’ta şu şekilde geçmektedir:

Kutsal Ruh’un, Tanrı sözünü Asya İli’nde yaymalarını engellemesi üzerine Pavlus’la arkadaşları Friky ve Galatya bölgesinden geçmişlerdir. Misya sınırına geldiklerinde Bitinya bölgesine geçmek istemişler, fakat İsa’nın Ruhunun onlara izin vermemesi üzerine Misya’dan geçip Troas Kenti’ne gitmişlerdir.²²⁰

2.1.34. Pamfilya

Perge kenti Pamfilya’nın eyaletlerinden biridir. Antalya, Aspedos ve Side Perge yörelerini oluşturmaktadır.²²¹ Perge ve Side Pamfilya bölgesinin iki metropolis kentleri olarak bilinir ve Roma İmparatorluğu zamanında büyük kentlerle yarışır bir konumdadır.²²²

²¹⁶ Res.İş. 20:16-38

²¹⁷ Harbottle, s. 551.

²¹⁸ Res.İş. 27:5-6

²¹⁹ Harbottle, s. 553.

²²⁰ Res.İş. 16:6-8

²²¹ Harbottle, s. 601.

²²² Ramsay, s. 464

Bazı bölgelerle birlikte anılan Pamfilya bölgesi Kutsal Kitap'ta, bu bölge halkından insanlardan iman edenlerin bulunduğu şeklinde geçmektedir.²²³

Pavlus'un Antakya'ya dönüşü sırasında uğradığı bir yer olarak da geçmektedir. Tanrı'nın sözünü duyurmak için uğradıkları yerlerden biridir.²²⁴

2.1.35. Patara

Günümüzde Muğla ile Antalya il sınırlarında, bulunan Gelemiş'tir. Önceki çağlarda Likya'nın başkentinin limanıdır.²²⁵

Pavlus'un Yeruşalim'e yolculuğu bölümünde adı geçen kent bir limana sahiptir. Bu bölümde iman topluluğu Pavlus'u Yeruşalim'e gitmemesi için uyarmıştır.²²⁶

2.1.36. Patmos

Patmos, Aydın ilinin Altınkum plajına kısa bir mesafede bulunan bir adadır. Yuhanna, yetkililer tarafından bu adaya sürgün olarak gönderilmiştir.²²⁷

Yuhanna, Vahiy bölümünde bu adada Müjde'yi cesaretle yaydığı için hapse atılmıştır. Yuhanna yaşadığı sıkıntıyı anlatırken Patmos kentinden bahsetmektedir.²²⁸

2.1.37. Perge

Perge, günümüzde yine aynı adla anılan harabelerdir. Antalya ilimizdedir. Burada Tanrıça Artemis'in tapınağı bulunmaktadır. Pavlus'un ziyaretleri sırasında uğradığı yerlerden birisidir.²²⁹ Pavlus ve beraberindekiler kendilerine düşmanlık edenlerin bulunduğu kentlere tekrar dönüş yaptıktan sonra Perge'ye²³⁰ uğramışlardır. Oradan deniz yoluyla Antalya'ya gitmişlerdir.²³¹

²²³ Res.İş. 2:9-11; Ayr. Bkz., Res.İş.13:13;

²²⁴ Res.İş. 14:24-25

²²⁵ Harbottle, s. 605.

²²⁶ Res.İş. 21:1,2

²²⁷ Harbottle, s. 606.

²²⁸ Vahiy 1:9

²²⁹ Harbottle, s. 612.

²³⁰ Bakınız Derbe kentine burada uğradıkları kentler sırası ile verilmiştir.

²³¹ Lawrence, s153.

Pavlus ve yanındakiler Kıbrıs'tan sonra Anadolu'nun güney taraflarına sahil kısmına geçerek kıydan 8 km uzaklıktaki Perge'ye geldikleri belirtilmektedir. Yuhanna ve Markos Yerus̄alim'e dönmek için Pavlus'dan buradan ayrıldıkları Kutsal Kitap'ta geçmektedir.²³² Daha sonra Pavlus bu bölgede 175 km yol aldıktan sonra Pisidya Antakya'sı'na ulaşmıştır.²³³

Elçilerin İşleri bölümünde başka bir ayette ise Pavlus ve Barnaba'nın Pamfilya'nın Perge kentinde Tanrı'nın sözünü duyurdukları şeklinde geçmektedir.²³⁴

2.1.38. Pisidya Antakya'sı ve Pisidiya

Pisidya günümüzdeki Antalya, Konya, Burdur, ve Isparta illerinin belli kısımlarını dâhil olduğu dağlık bir bölgedir. Pisidya Antakya'sı ise Günümüzde Isparta'nın Yalvaç ilçesinde bu kentin harabelerine rastlanmaktadır. General Selefkos birçok kente egemen olmuş ve babasının adı Antiokos ismini on altı şehre isim olarak vermiştir. Şehri diğerlerinden ayırmak için aslında Firikya bölgesinde bulunmasına rağmen Pisidya Antakya'sı denilmiştir.²³⁵

Pavlus döneminde Roma kolonisi olan Pisidya Antakya'sı, Roma ordusundan emekli olmuş askerlerin yaşadığı bir yerdi. Pavlus ilk iş olarak kentteki Yahudilere odaklanarak Şabat Günü Havra'da halka hitap etmiştir. Bir sonraki Şabat Günü halkın büyük bir kısmı Rab'in sözünü işitmek üzere Havra'yı doldurmuştur. Halkın gösterdiği bu büyük ilgi karşısında Yahudiler Pavlus ve Barnaba'yı kentten kovmuşlar. Onlarda kentten ayrılırken ayaklarının tozunu silkerek sorumluluğun kendilerinden gittiğini simgesel olarak ifade ederek ordan ayrılıp 120 km yol alarak İkonyum'a ulaşmışlar.²³⁶ Pavlus'la beraberindekiler Baftan denize açılıp Pamfilya bölgesinin Perge Kenti'ne gitmiş, Yuhanna ise onları bırakıp Yerus̄alim'e dönmüştür. Onlar Perge'den yollarına devam ederek Pisidya sınırındaki Antakya'ya geçmişler. Şabat Günü ise havraya girip oturmuşlar.²³⁷

²³² Elçilerin İşleri 13:13

²³³ Lawrence, s.152

²³⁴ Res.İş. 14:24,25

²³⁵ Harbottle, s. 618-619.

²³⁶ Lawrence, s. 152.

²³⁷ Res.İş. 13:13-14

2.1.39. Pontos

Günümüzde Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Artvin illerinin tamamına eski çağlarda Pontos denilmektedir. Kelime manası ise “deniz” demektir.²³⁸

“Mesih İsa'nın elçisi ben Petrus'tan Pontus, Galatya, Kapadokya, Asya İli ve Bitinya'ya dağılmış ve buralarda yabancı olarak yaşayan seçilmişlere selam!” İfadesi ile Petrus konuşmasına başlamıştır.²³⁹

2.1.40. Sardis

Günümüzde Manisa'ya bağlı Sart köyünde bulunmakta olan harabelerdir. Kent aynı zamanda eski Lidya Krallığının başkentidir. Lidya dilinde “yıl” anlamına gelen kelime şehrin adı olmuştur.²⁴⁰

Vahiy bölümünde İsa'nın bildirisinde Sart'daki Kilisenin ruhsal olarak ölü olduğu, Müjde'ye uygun davranan az kişinin kaldığı ve kilisenin dışardan diri görüldüğü, fakat aslında ruhsal olarak diri olmadığından bahseder. Kiliseyi uyararak tövbe etmesini, eğer kilise uyanmazsa bir gece ansızın geleceğini söyler. Kilisede azınlık bulunan inananların ise kendisiyle birlikte yürüyeceğini bildirir.²⁴¹

2.1.41. Selefke

Günümüzde Antakya'ya bağlı Samandağ ilçesini içine alan bölgedir. Bu bölge Asi Irmağının denize döküldüğü yer olduğu içinde liman olarak kullanılmaktadır. O dönemlerde birçok Selefke ismiyle anılan kent olduğu için bu kente Selevkiye Pieriya ismi verilmiştir.²⁴²

Kutsal Ruh'un buyruğuyla yola çıkan Barnaba'yla Pavlus, Selefkiye'ye gittiler, oradan da deniz yoluyla Kıbrıs'a geçmişlerdir.²⁴³

²³⁸ Harbottle, s. 622.

²³⁹ 1.Petros 1:1; Ayr. Bkz., Res. İşleri 2:9-11

²⁴⁰ Harbottle, s. 670.

²⁴¹ Vahiy 3:1-6

²⁴² Harbottle, s. 684.

²⁴³ Res.İş. 13:4

2.1.42. Tarsus

Günümüzde Mersin'e bağlı olan kent çok eski çağlardan beri bu isimle bilinmektedir. Aynı zamanda da Tarsus Çayı'nın bir liman kenti olduğu, zamanla bu gölün çamurla dolmasıyla kentin denizden uzaklaştığı düşünülmektedir.²⁴⁴ Kutsal Kitap'ta yaratılış bölümünde bu kent iki kere Tanrı'nın kendisinin söylemiyle geçmektedir. Tarsus adının Nuh'un oğlu Yafet'in oğullarından Tarşış isminden geldiği söylenmektedir.²⁴⁵

Elçilerin İşleri bölümünde ise Pavlus'un duasına Rab'in cevap verişini anlatmaktadır. Bölümün başlangıç kısmında Pavlus'un Rab'bin öğrencilerine karşı düşman olduğu, sonrasında Şam yolunda yaşamış olduğu gökten gelen ışık ve ses hadisesi, üç gün gözlerinin göremeyişinden ve sonrasında dua etmesinden bahseder. Şam'da Hannaya isimli İsa öğrencisine Rab Pavlus'u iyileştirmesi için emir verir. Burada Rab emrinde "Tarsuslu Saul'u bul" şeklinde geçmektedir.²⁴⁶

Bir başka ayette, Pavlus'un Rab'in adını duyurmak için yaptığı yolculuklarda geçmektedir.²⁴⁷

Saul'un diğer bir isim olarak Pavlus adı ile bilindiğini gösteren ayet:

Barnaba, Saul'u aramak için Tarsus'a gitti. Onu bulunca da Antakya'ya getirdi. Böylece Barnaba'yla Saul bir yıl boyunca oradaki inanlılar topluluğuyla bir araya gelerek büyük bir kitleyi eğittiler. Öğrencilere ilk kez Antakya'da Mesihçiler adı verildi.²⁴⁸

Pavlus, "Ben Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi, hiç de önemsiz olmayan bir kentin vatandaşıyım" dedi. "Rica ederim, halka birkaç söz söylememe izin ver."Komutanın izin vermesi üzerine Pavlus merdivende dikilip eliyle halka bir işaret yaptı. Derin bir sessizlik olunca, İbrani dilinde konuşmaya başladı.²⁴⁹

²⁴⁴ Harbottle, s. 752.

²⁴⁵ Tekvin 10:2-5

²⁴⁶ Res.İş. 9:11,12

²⁴⁷ Res.İş. 9:28-30

²⁴⁸ 11:25,26

²⁴⁹ Res.İş. 21:39

Pavlus'un doğduğu yeri söylediği ayet:

Pavlus'un kendilerine İbrani dilinde seslendiğini duyduklarında daha derin bir sessizlik oldu. Pavlus şöyle devam etti: “Ben Yahudi'yim. Kilikya'nın Tarsus Kenti'nde doğdum ve burada, Yerusolim'de Gamaliel'in dizinin dibinde büyüdüm. Atalarımızın yasasıyla ilgili sıkı bir eğitimden geçtim. Bugün hepinizin yaptığı gibi, ben de Tanrı için gayretle çalışan biriydim.”²⁵⁰ Bu ifaderden Pavlus'un bu bölgede dünyaya geldiği anlaşılmaktadır.

2.1.43. Tiyatira

Günümüzde Manisa'ya bağlı olup ve Akhisar İlçesinin bulunduğu bölgededir. Eski isimleriyle tarif edecek olursak Tiyatira, Misiya ve Lidya'nın sınırında bulunmaktadır. Misiya denilen bölge Balıkesir'in batısı İzmir'in kuzeyi ve Çanakkale'den oluşmaktadır. Lidya denilen bölge ise Manisa ve İzmir illerini kapsamaktadır. Kentin isim olarak tira ekinden ve Lidya dilinden geldiği söylenmektedir. Tam olarak kelime manası ise bilinmemektedir.²⁵¹

Kutsal Kitap'ta Vahiy bölümünde yedi kiliseye yazılan mektuplardan biri buraya yazılmıştır. Burada Mesih kiliseye uyarılarda bulunur. İlk etapta kiliseden memnun olduğunu fakat sonrasında kilisenin son yaptıklarının sıkıntılı olduğunu bildirir. Kendini “İzabel” isimli yalancı bir peygamber olarak tanıtan birinden bahseder ki bu bir semboldür, aslında putperestlik ve zulme karşılık gelmektedir. Zina ve fuhuş yapıp putlara taptıkları ve putlara kurban sundukları için eleştirmiştir. Mesih onlardan tövbe edip hatalarından dönmelerini istemiştir. Mesih bütün kiliselerden kendisi geri gelene kadar sınıksız öğretilere sarılmalarını istemiştir.²⁵²

Kutsal Kitap'ta Tiyatirali, Lidya isimli bir kızdan bahseder bu kız iman edip vaftiz olmuş ve Tanrı'nın sözüne uymuştur.²⁵³

²⁵⁰ Res.İş. 22:3

²⁵¹ Harbottle, s. 769.

²⁵² Vahiy 2:18-29

²⁵³ Res.İş. 16:14,15

2.2. Havarilik

Yahudi dilinde iki farklı şekilde kullanılan kelime “*ulak, kurye, haber taşıyan*” anlamında kullanılırken diğer bir anlamı ise İsa’nın dakendisi için kullandığı dini bir anlamdır. Birinci olarak elçilerle birlikte adları geçer ve Mesih tarafından gönderilenler demektir. Pavlus seçilmiş elçi olduğunu ve İncili milletlere tebliğ için gönderildiğini havarilik kavramına ekler. Havariliğin kendisi ile başlamadığı, başka havarilerin de olduğunu belirtir ve on iki havariyi diğerlerinden ayırır. Kendi havariliğini de şu şekilde açıklar; onun havariliği misyonerliğinde yaptıkları değil, İsa Mesih ile doğrudan ilişki içine sokan Şam yolundaki vizyonur.²⁵⁴

Dini anlamda havariler, Rabbi görenler demektir. Ancak bunların sayılarısı sınırlıdır. Bu türden havariliğin/havarilerin sonu/sonuncusu Pavlus olarak kabul edilir. Havariliğin bu şekilde algılanması onu İsa Mesih'in dirilişine şahit olanlar ve dirilişin meydana geldiği kısa süre boyunca kendisinden misyonerlik görevini alanlarla sınırlaması anlamına gelir. On ikiler ise dini anlamdaki havariliğin zirvesini teşkil etmektedir. Mesih'in dünyevi hayatında ona eşlik etmişler ve dirilen Mesih'in yeni cemaatinin temelini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda havarilerin Pavlus'un nazarında büyük bir değeri vardır. Hristiyanlar arasındaki hiyerarşinin zirvesini oluşturan havarileri, Tanrıda, görev dağılımında ilk olarak zikretmektedir.²⁵⁵

İsa’nın seçmiş olduğu havariler ise şunlardır: Simon (Petrus) ve kardeşi Andreas, Yakup ve kardeşi Yuhanna, Filipus, Bartelomeus, Matta, Tomas, Alfeus’un oğlu Yakup, gayretli Simon, İsa’ya ihanet eden Yahuda.²⁵⁶

Havari kavramı Hz. İsa’nın peygamber olarak gönderilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu topluluk İsa’yı yücelterek onu tanrısal varlık olarak görmüştür. Bu kişiler yoksul,

²⁵⁴ Fuat **Aydın**, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2011, s. 152-156

²⁵⁵ Fuat **Aydın**, *Hiz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı*, Dinler Tarihi Araştırmaları – III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara) 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Ankara 2002, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 13.

²⁵⁶ Abdurrahman **Küçük**, Günay **Tümer** ve Mehmet Alparslan **Küçük**, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009, s. 357.

balıkçılık ile geçinen kimselerdir. Onları etkileyen İsa'nın kişiliği ve Vaftizci Yahya'nın sözleridir.²⁵⁷

M.S. 30'da Kudüs'te İsa mesih halkı isyana teşvik ettiği gibi sahte bir suçlama ile çarmığa gerilmiştir. Ölümünden üç gün sonra dirildiği ve yaşadığına dair haberler yayılmıştır. Yakın çevresindeki kişiler onu gördüklerini söylemişler. Yedi hafta gibi kısa bir zamanda tüm halka öldükten sonra dirildiği açık bir şekilde ilan edilmiştir. Yahudi olan ya da Yahudi olmayan birçok insan İsa Mesih'in dirildiği, çarmıhta öldürülmediği Tanrının insanlığı kurtarma planının bir parçası olduğuna inanmaya başlamışlardır. Bu olay Elçilerin İşleri bölümünde anlatıldığı üzere kilisenin doğuşu olarak kabul edilmiştir.²⁵⁸

Antakya ve Tarsus eksenli ilk dönem Hristiyanlığının tarihi seyrinde öncelikle Antakya çok önemli bir role sahiptir. İsa'nın çarmıh olayından sonra Kudüs cemaati baskı ve takip altına alınınca Antakya çok güvenli bir propaganda ve sığınma noktası haline gelmiştir. Bunun için de İsa'dan hemen sonra, havariler bu bölgeye seyahat etmeye başlamışlar ve Hristiyanlığın temelini Petrus, Barnaba ve Pavlus sağlam şekilde atmışlardır. Buradan Hristiyanlıkdoğuya, Asya'ya ve hatta Balkanlarayayılmıştır. Anadolu bu bağlamda birçok noktaya yayılan dinin temel odağı haline gelmiştir.²⁵⁹

İsa Mesih dirilişinden sonra kendi yandaşlarıyla buluşmuştur. Mesih onlara çile çekmesinin nedenini, dirilişini anlayamadıkları tüm şeyleri anlatarak çarmıha gerilme olayına da başka bir boyut kazandırmıştır. Fakat İsa Mesih sadece bunları yapmakla sınırlı kalmamış, elçilerini Tanrı'nın insanlığı kurtarmak için gönderdiği müjdeyi tüm dünyaya yaymakla görevlendirmiştir. Bu görevde İsa Mesih onlara Tanrı'nın Kutsal Ruh'unun onları yetkin kılacağını vaat etmiştir.²⁶⁰

İsa Mesih'in Müjde'nin dünyanın her yerine yayılması ile elçileri görevlendirmesine karşın Kudüs'teki yandaşlar sadece Yahudileri İmana çağırmakla sınırlı kalmışlardır.

²⁵⁷ İ. Zeki Eyuboğlu, Tanju Gökçöl, Osman Keskinoglu, Metin Sözen, Bahriye Üçok, "Hristiyanlık" Dinler Tarihi Ansiklopedisi/İslamiyet Hristiyanlık Musevilik ve İlkel Dinler, cilt 2.s.9

²⁵⁸ W.Ward **Gasque**, *Kilise Büyüyor: Kudüs'ten Roma'ya, Hristiyanlık Tarihi*, (Çev. Sibel Sel, Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları İstanbul 2004, s. 57.

²⁵⁹ Aydın **Mehmet**, Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hristiyanlığına Bir Bakış, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yıl 2003, Cilt 15, Sayı 15,

²⁶⁰ W.Ward Gasque, s.57

Fakat adı bilinmeyen Yahudi tanıklar sayesinde Müjde'nin İmparatorluğun her tarafına yayılması sağlanmıştır. Aynı zamanda Kudüs'teki Hristiyanlar arasında da ileri görüşlü olanlar vardır. Bu kişiler buyruğu tam anlamıyla kavramış ve Yahudi olmayanlara da ulaşmayı hedeflemişlerdir. Kudüs'te Hristiyanlara bir zulüm başlayınca birçok Hristiyan oradan kaçmak zorunda kalmıştır. Kudüs'ten ayrılan Hristiyanlardan bir grup Yahudiye ve Samiriye bölgelerine yaydılar ve birçok kişi bu davete katılmış oldu. Diğer bir grup ise Roma İmparatorluğu için önemli bir şehir olan Antakya'ya giderek Mesih'in mesajını başarı ile tebliğ etmiştir. İlk kez "Hristiyan"adının kullanılması Antakya'da İsa Mesih'in yandaşlarına bu isim verilmesi ile kabul edilmiştir.²⁶¹

2.2.1. Havarilerin Anadolu'daki Şehir ve Bölgelere Ziyaret, Gezi ve Vaazları

2.2.1.1. Pavlus

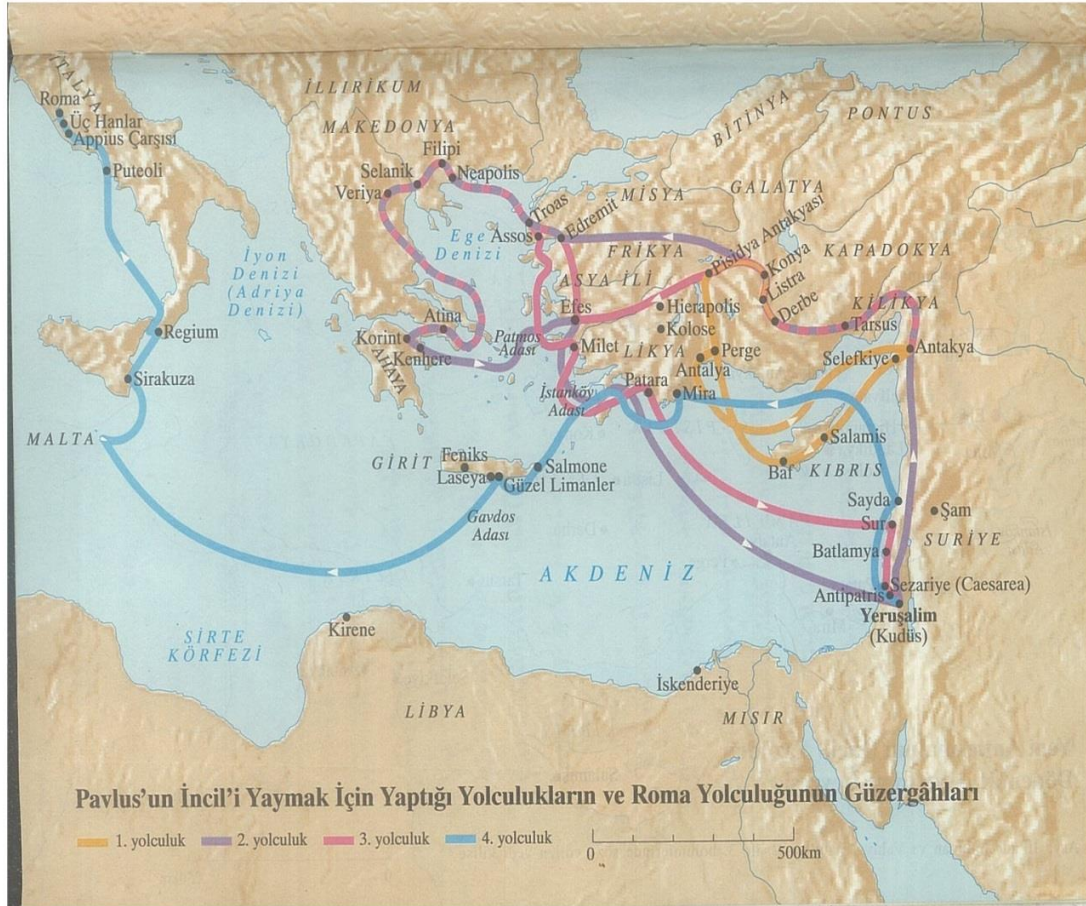
Babası tüccar olan Pavlus, zengin ve asil bir aileden gelmektedir. Pavlus babasından keçi kılından halı dokumayı öğrenmiştir. Beş altı yaşlarında iken Yahudi okuluna gönderilmiştir. Pavlus, Gamaliel adında bir Yahudi bilgininin yanında büyüüp atalarının yasasıyla ilgili sıkı bir eğitim aldığını söyler.²⁶² Eski Ahit'e dair bilgilerini mektuplarında sık sık görmekteyiz. Yetenekli olmasının yanında mantıklı hareket eden işini bir düşünce yapısına dayandıran Pavlus, döneminin sayılı eğitimli kişilerindedir. Bu da onundığer havarilerden farkını gösterir. Havariler sadece Filistin'de görev yapabilirken Pavlus tüm Anadolu'da müjdeyi yaymıştır.²⁶³

²⁶¹ W.Ward Gasque, s.59-60

²⁶² Res. İş. 22:2-3

²⁶³ Aydın,64-68

Görsel 2: Pavlus'un Anadolu toraklarında ve başka birçok bölgeye yaptığı yolculuklar²⁶⁴

Delikanlılık yıllarından itibaren katı inaçlarıyla ve Hristiyanlığa duyduğu nefretle tanınmaktadır. İstefanos'un taşlanmasına katılarak Şam'daki Hristiyanları tutuklamakla görevlendirilmiştir. Fakat Şam'a giderken İsa Mesih'ten aldığı görümle (Vizyon)²⁶⁵ ile iman etmiştir. Geçici bir körlük yaşadığı ve bu sırada Hristiyanlarla dostluk kurduğu bilinmektedir. İyileştikten sonra Şam'da Mesih'in öğretilerini yaymaya başlamıştır.

²⁶⁴ Kutsal Kitap, Yeni yaşam Yayınları, İstanbul 2014.

²⁶⁵ Bakınız "vizyon" Elçilerin İşleri kitabına dayanan olay Pavlus, Şam'daki Hristiyanları tutuklayıp Kudüs'e getirmek için yola çıktığında bu olay gerçekleşmiştir. Luka bu olayı üç ayrı yerde nakleder. (Elç. İşl. 9/1-19, 22/5-16, 26/11-20).“ Ve yolda giderken, Şam'a Yaklaştığı zaman vaki oldu ki, gökten bir nur ansızın çevresinde parladı. Ve yere düşüp bir sesin kendisine:
- Saul, Saul, Niçin bana eza ediyorsun? Dediğini işitti. Oda:
- Ya Rab, sen kimsin? Dedi. Ve O da dedi:
- ben eza ettiğin İsa'yım; fakat kalk ve şehre gir ve ne etmen gerektiği sana söylenecek. Onunla yolculuk eden adamların nutku tutulup durdular; sesi işitiyorlar, fakat kimseyi görmüyorlardı. Ve Saul yerden kalktı: gözlerini açınca bir şey görmüyordu. Onlarda kendisini yederek Şam'a götürdüler. Ve üç gün olup, ne yedi ne de içti” Fuat Aydın, Pavlus Hristiyanlığına Giriş, Eskiye yayınları, Ankara 2011, s. 82-83.

Pavlus'a Yahudiler tarafından suikast girişimlerinde bulunulması sebebiyle şehirden ayrılmak zorunda kalmıştır. Daha sonra havarilerden Barnaba ile arkadaş olduğu ve Petrus'la tanıştığı şehir olan Kudüs'e dönmüştür. Yahudilerin zarar vermesi tehdidi karşısında yeniden kaçmak zorunda kalan Pavlus Tarsus'a tekrar gelmiştir. Burada on yıl kaldığı fakat neler yaptığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bilinen bir gerçek vardır o da Pavlus'un burada hizmetine devam ettiği'dir. Bu sırada Antakya'da bulunan Barnaba kendisine yardım etmesi için Pavlus'u çağırmıştır. Pavlus, Barnaba, Yuhanna ve Markos ile birlikte Kıbrıs ve Anadolu'nun orta kesimlerinde çok sayıda insana ulaşmış, Hristiyan müjdesini yaymıştır.²⁶⁶

Pavlus'un fiziği dikkat çekici özelliklere sahip değildir. Listra'da halk onları fiziki yapılarından dolayı eski pagan inançlarındaki tanrılarına benzetmişlerdir. Barnaba'yı heybetinden dolayı Zeus'a Pavlus'u da kısa boylu ve hitabının güzel olmasından dolayı Hermes'e benzetmişlerdir. Saçları dökük, bacakları eğri, birleşik kaşlı ve kavisli burnu vardır. Mavi gözlü ve açık kırmızı tenli olduğu söylenmektedir.²⁶⁷

Pavlus, Silas'la birlikte Makedonya, Korint ve Efes'i ziyaret etmiştir. Daha sonra Pavlus tutuklanma istemi ile yargılanmak istenmiş, mahkemeye çıkmayı redderek Roma'ya adalet istemi ile başvuruda bulunmuştur. Roma'ya götürüldüğü esnada Malta'da bir gemi kazası geçirmiştir. Roma'da iki yıl kalmıştır.²⁶⁸ Burada Pavlus'un iman uğruna öldürülmüş olabileceği görüşü hâkimdir.²⁶⁹ Bir diğer görüş ise Pavlus'un M.S. 57 civarında Kudüs'ü ziyaret ettiği, Roma'ya yolculuk planladığı fakat Sezare bölgesinde yakalandığı ve orada iki yıl hapse mahkûm edildiği bilinmektedir. Roma vatandaşı olduğu için İmparator tarafından sorgulanmak istemiş ve Roma'ya getirilmiştir. İki yıl sonra Neron zamanında öldürülmüştür.²⁷⁰

Kutsal Kitap'ta yirmi bir mektuptan en büyük kısmını on üç mektupla Pavlus'un mektupları oluşturmaktadır. Mektuplar Kutsal Kitap'ta tarihsel sıra ile değilde uzunluk kısalık sırasına göre verilmiştir. Galatyalılara yazılan mektup istisna tutulmuştur. Pavlus'un ilk mektubu Galatyalılar'a yazmış olduğu ve tarih olarak M.S. 48-49

²⁶⁶ Michael A. Smith, Pavlus, s. 62.

²⁶⁷ Aydın, s. 56-57.

²⁶⁸ Elçilerin işleri Bölümü bu noktada sona ermektedir.

²⁶⁹ Michael A. Smith, Pavlus, s. 63.

²⁷⁰ Mircea Eliade ve Ioan P. Couliano, Dinler Tarihi Sözlüğü (Çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 120.

yıllarında Pisidya Antakyası, Konya, Listra ve Derbe'deki²⁷¹ kiliselere yazdığı bildirilmektedir. Pavlus M.S. Roma'da ev hapsinde Filipi ve Kolose kiliselerine ve arkadaşı Filimon'a mektuplar yazmıştır. Filimon'a yazdığı mektupta Onisimos adındaki bir köle ile ilgilidir. Kolose'de bulunan kilise günümüzde Denizli yakınlarındaki Koyun Aliler Köyü'nde bulunmaktadır. Bilindiği üzere Pavlus'un Efes adına yazdığı bir mektubu vardır.²⁷²

Günümüzde İsa kadar önemli bir şahsiyet olan Pavlus, Hristiyan inançları ve yorumlarıyla bu dinin temel yapısını oluşturmaktadır. Hristiyanlığa dair en eski kaynaklar Pavlus'un mektuplarıdır. Bu mektuplar belirli bir zamana ve halka özel yazılmamıştır. Mektupların yazıldığı bölgeye göre isimlendirilmesi bunun göstergesidir. İçeriklerine bakıldığı zaman kişilere ve halklara bilgi vermek amaçlı olduğu görülmüştür.²⁷³

2.2.2. Pavlus'a Atfedilen Metinler.

- Pavlus'un Korintliler'e Birinci Mektubu(Pavlus Efes'ten ayrılmadan önce yazdığı belirtilmiştir.)
- Pavlus'un Korintliler'e İkinci Mektubu(Ne zaman yazdığı net bilinmemektedir.)
- Pavlus'un Galatyalılar'a Mektubu (M.S.50 yıllarında İç Anadolu Bölgesindeki Hristiyanlara yazılmıştır.)
- Pavlus'un Efesliler'e Mektubu(Efes Cemaatine yazılan mektup, Pavlus'un öğrencisi tarafından ya da hapisanede iken öğrencisi aracılığıyla gönderildiği üzerinde durulmaktadır.)
- Pavlus'un Koloseliler'e Mektubu(Denizli ilinin Honaz ilçesi yakınlarında bulunan Kolose cemaatine yazılmıştır. Pavlus veya öğrencisi Epafras tarafından yazıldığı düşünülen mektuptur.)

²⁷¹ Kaynak Ayetler: Elçilerin İşleri 13:14-14:21

²⁷² Lawrence, s.165.

²⁷³ Aydın, s. 26-27.

- Pavlus'un Timoteyus'a Birinci Mektubu(Konya'nın Hatunsaray beldesine yakın olan Listra kentinden, Pavlus'un öğrencisi olan Timoteyus'a yazıldığı belirtilmektedir.)²⁷⁴

2.2.2. Yuhanna

İsa Mesih'in çağrısını duyurmak için yola çıkanlardan biri de Yuhanna'dır. Yuhanna Asya eyaletine gelmiş ve Batı Anadolu'da başarılı bir şekilde İsa'nın öğretilerini yaymıştır.²⁷⁵

Yuhanna Vahiy kitabını Ege'de bir ada olan Patmos'ta sürgün bulunurken kaleme almıştır. Yuhanna gördüklerini yazarak yedi kiliseye göndermesini emreden bir ses işittiğini belirtmiştir. Burada elçi Yuhanna "kilisenin meleklerine" hitabını kullanmıştır. Bu hitabın bir topluluğu ima ettiği kabul edilmiştir.²⁷⁶

Efes'te öldükten sonra dirildiğine inanılan İsa sözlerine kiliseyi takdir ederek başlamıştır. Kilisenin sabrını, çalışkanlığını övmüştür. İzmir kilisesine yazılan mektupta ise yine İsa'nın kiliseye övgüsü ve gelecek tehlikelere karşı uyarılarından bahseder. Ölüm pahasına da olsa davaya sadık kalmalarını ister.²⁷⁷ "Çekmek üzere olduğun sıkıntılardan korkma! Bak, denenesiniz diye İblis içinizden bazılarını yakında zindana atacak. On gün sıkıntı çekeceksiniz. Ölüm pahasına da olsa sadık kal, sana yaşam tacını vereceğim."²⁷⁸

Üçüncü önemli kilise İzmir'e bağlı Bergama'da bulunan kilisedir. Mektupta 'Şeytan'ın Tahtı²⁷⁹ olarak kullanılan ifadede kentin tamamı kastedilmiştir. Roma İmparatorluğunda, imparatorların ilah olarak görülmesi ve M.Ö. 29 yılında tapınağın ilk burada inşa edilmiş olması açısından Bergama önemli bir kenttir.²⁸⁰

Diğer kilise ise Tiyatira, bugünkü Manisa'daki Akhisar ilçesindedir. Yazılan yedi mektuptan en uzun olan ve hakkında az bilgiye sahip olunan kilisedir. Burada İsa

²⁷⁴ Muammer Ulutürk, "Hristiyanlık'ta Havarilik", Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2005 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 160-161.

²⁷⁵ W.Ward Gasque, s.66.

²⁷⁶ Lawrence, s. 170.

²⁷⁷ Lawrence, s. 170

²⁷⁸ Vahiy 2:10

²⁷⁹ Vahiy 2:13

²⁸⁰ Lawrence, s. 171.

yalancı peygamberlik iddiasında bulunan kadını eleştirmektedir. Beşinci kilise Manisa'nın Salihli ilçesinde Sart Köyü'nde bulunmaktadır. Yuhanna mektubunda “*Eğer uyanmazsan, Hırsız gibi geleceğim. Hangi saatte geleceğimi bilemeyeceksin*”²⁸¹ ifadesini kullanır. Ayetten anlaşıldığı üzere Sart şehri ele geçirilmesi zor bir kenttir. Altıncı Kilise ise yine Manisa'da Alaşehir ilçesindeki Filadelfya'dır. Bergama'nın sınır kalesi olarak kurulmuştur.²⁸²

Son kilise ise Laodikya'da bölgesinde bulunan kilisedir. Günümüzde Denizli'de Goncalı Köyü yakınlarında bulunmaktadır. İsa'nın burda kiliseyi azarladığı görülmektedir. “Yaptıklarını biliyorum. Ne soğuksun, ne sıcak. Keşke ya soğuk ya sıcak olsaydın! Oysa ne sıcak ne soğuksun, ılıksın. Bu yüzden seni ağzımdan kusacağım.”²⁸³ İsa burada kilisenin net bir tavrı olmadığını eleştirir.²⁸⁴

2.2.3. Petrus

İsa döneminde Petrus'a Simun ve Kifas isminin verildiği de söylenmektedir.²⁸⁵

İsa on iki havariyi yanına çağırarak onlara açıklamalarda bulunur. Petrus ve diğer havariler ilk defa olmak üzere aldıkları buyrukları halka anlatmak amacıyla kendilerine verilen bu görevi yerine getirmek için ilk misyoner çalışmalarına başlarlar²⁸⁶

Dört bab oluşan mektuplarını Karadeniz, Ankara, Galatya, Kayseri ve Efes'te bulunan Hristiyanlar için yazmıştır. Petrus Roma'da öldürülmüştür.²⁸⁷ Pavlus ve Petrus'un ölümleribirlikte ele alınmıştır ve genellikle Pavlus'la Petrus'un aynı günde öldürüldükleri ileri sürülmektedir.²⁸⁸

Petrus'un Birinci Mektubu, Anadolu'ya dağılmış yeni Hristiyanlar için yazılan bir mektuptur. Mektubun yazılış tarihi muhtemelen İmparator Neron'un egemenlik sürdüğü dönemin (M.S. 54-68) sonlarına rastlamaktadır. Bu dönem, Hristiyanlara uygulanan baskıların yoğunlaştığı bir zamana denk gelmektedir. Petrus'un Roma'da öldürüldüğü

²⁸¹ Vahiy 3:3

²⁸² Lawrence, s. 173.

²⁸³ Vahiy 3:15-16

²⁸⁴ Lawrence, s.171.

²⁸⁵ Bkz. Yu. 1:43; 1 Kor 1:12, 3:22, 4:5, 15:5; Gal. 2:19

²⁸⁶ Havarilere İsa tarafından verilen görevler için Bkz. Mat. 10:5-41

²⁸⁷ Küçük, Tümer ve M.Küçük, *Dinler Tarihi*, s. 382-384.

²⁸⁸ Ulutürk, s. 81.

tarih ve zaman göz önüne alındığında mektubun burada kaleme alındığı ve Anadolu'yada buradan yayıldığı düşünülmektedir. Mektubun, o dönemde Anadolu'nun önemli yerleşim bölgeleri olan Bitinya ve Pontus(Bugünkü Orta ve Doğu Karadeniz), Galatya ve Kapadokya (Orta Anadolu)ve Asya İli(Ege Bölgesi) civarına dağılmış dindar topluluğa hitap ettiği düşünülmektedir.²⁸⁹Toplam beş bölümden oluşan mektupta Petrus, Tanrıyı över ve İsa'nın dirilmesiyle başlangıçta acı çeken dindarların kurtuluşa ereceklerini müjdelir; onların İsa'nın dönüşüyle birlikte övgü, yücelik ve onur kazanacaklarını belirtir.²⁹⁰

2.2.4. Andreas

Hristiyan geleneğine göre, Andreas'ın Anadolu'dan Makedonya'ya oradanVolga Nehri'ne kadar geniş bir coğrafyada tebliğ çalışmalarını yürüttüğü bilinmektedir.Yunanistan'ınPatras kentinde çarmıha gerilerek öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Andreas, İsa'yı en iyi bilen kişi olarak kabul edilmiştir. O, Son Akşam Yemeği'ndeİsa'nın göğe çıkışına bizzat tanık olmuştur. Tehdit ve zulüm arasında Filistin'de yeni bir inancın kurulmasına destek vermiştir. Havarilerden bazılarının diğer milletlere vaaz vermek için dışarıya çıktıkları zamanlarda, Andreas'ın önemli bir görevinden dolayı orda bulunduğu bilinmektedir. İlk yazarlara güvenen Nicephorus, Andreas'ın Kapadokya, Galatya ve Bitinya'da, sonra Anthropopagi ve Scythan çöllerinde, sonradan Aziz Stachys'ın ilkpiskopos olarak atandığı Byantium'da ve son olarak Thrace, Makedonya, Teselya veAchaia'da vaazlar vererek bu bölgelerde tebliğ görevini yerine getirmiştir. Yunanistan'da, Ahaya'da, Patra'da çarmığa bağlandığı kaynaklarda geçmektedir.²⁹¹

2.2.5. Zebedi Oğlu Yuhanna

Yuhanna, on iki havariden biridir ve Yeni Ahit'deki dördüncü İncilin yazarıolduğu kabul edilmektedir. Yuhanna'nınmektupların ve Vahiy bölümünün de yazarı olduğu düşünülmektedir. Hristiyan dünyasında onun bir havari olduğu veEfes'e yerleştiği kabul

²⁸⁹ 1 Pe. 1:1-2

²⁹⁰ Ulutürk, s. 83.

²⁹¹ Ulutürk, s. 91-92.

edilmektedir. Rivayete göre deEfes'e yerleşereksonra Patmos'a sürülmüş ve orada İncili ve bazı mektupları kaleme almıştır.²⁹²

Yuhanna ile ilgili bilgileri Dört İncil ve Resullerin İşleri'nden öğrenmekteyiz. İsa, Yuhanna'yı da tıpkı Petrus ve kardeşi Andreas'ı yanına çağırdığı gibi Yakup ile birlikte kayıkta ağları onarırken görür ve çağırır. Onlar da kayığı ve babalarını bırakıp İsa'nın ardından giderler.²⁹³Bu hâdise,aynı zamanda Yuhanna ile İsa'nın ilk karşılaşmaları anlamına gelmekte olup,kaynaklarda onların daha evvel birbirlerini tanıdıklarına dair her hangi bir bilgi demevcut değildir.Yuhanna, İsa tarafından bizzat seçilmiş birisidir. İsa, on iki havarisini yanınaçağırıp kötü ruhları kovmak ve her hastalığı, her illeti iyileştirmek üzere onlara kötüruhlar üzerine yetki vermiştir. İsa'nın inayetiyle bu özelliği kazanan oniki kişiden biride Yuhanna'dır.²⁹⁴

İsa'nın birçok mucizesine şahit olan Yuhanna, diğerhavarilerin görmediği iki mucizenin de yakın şahidi olmuştur. Bir defasında o, çocuğuölen havra yöneticisinin evine Petrus ve Yakup ile birlikte götürülür ve burada on ikiyaşındaki kız çocuğunun İsa tarafından diriltilişine tanık olmuştur.²⁹⁵ Diğeri de İsa'nındağda, Musa ve İlyas peygamberlerle görüşüp onlarla konuşmasını görmüş olmasıdır.²⁹⁶

Yuhanna, havarilerin, Roma İmparatorluğunun çeşitli eyaletlerine dağılmasına önderlik etmiştir, birçok küçük eyalette tebliğ faaaliyeti yürütmüştür. Pavlus'un çalışmalarından önce Efes'teHristiyan bir topluluğun olması bunun göstergesidir.²⁹⁷

Yuhanna'nın Yeni Ahit'teüçmektubu bulunmaktadır. Yuhanna'nın Birinci Mektubu'ndan, yazarının kim olduğunu açıklayan birbilgiye ulaşılamamaktadır. Mektupta, mektubun ne zaman ve kime yazıldığı hakkında da bilgi bulunmamaktadır. Ancak yine bu ilk yazarların eserlerinden Yuhanna'nın M.S. 70–100 yılları arasındaki dönemin çoğunu Efes'te geçirdiği anlaşılmaktadır. Eldeki belgelere göre mektup ilk kez Asya İli'ndeki (bugünkü Ege Bölgesi) topluluklar arasında okunmaya başlanmıştır. İlk yazarlardan biri olan İskenderi'yeli Clement, Yuhanna'nın Asya İlindekitopluluklara

²⁹² Ulutürk, s. 99.

²⁹³ Mat. 4:21-22; Mar. 3:13-19; Luk. 6:13-16, 9:1.

²⁹⁴ Mat. 10:1-4; Mar. 3:13-19; Luk. 6:13-16

²⁹⁵ Mar. 5:37

²⁹⁶ Mar. 9:2-4

²⁹⁷ Ulutürk, s. 100-101.

dersverdiğini anlatmaktadır. Bu sebeple mektubun bu yöredeki topluluklara yazılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁹⁸

2.2.6. Filipus

Filipus, Andreasve Petrus gibi Beytsayda kentinde doğmuştur ve on iki havariden biridir. Filipus, VaftizciYahya'nın öğrenci ve İsa'nın yakın arkadaşı olarak bilinir. Anadolu'da vaazlar vermiştir ve Hierapolis'te öldürülmüştür.²⁹⁹

İsa'nın Havarileri dağılıp gittikleri yerlerdemisyon faaliyetlerine başlarlar. Filipus da, Samiriye kentine gidip orada bulunanlara Mesih'i anlatır. Onu dinleyen ve yaptığı mucizeleri gören kalabalıklar hep birlikte onun söylediklerine kulak verirler. Filipus, burada mucizeler gösterir ve birçok insanı kötü ruhlardan arındırır, felçli ve kötürüm hastaları iyileştirir. Bu durum Samiriye'de büyük bir sevince neden olur.³⁰⁰

2.2.6.1. Taday

Taday, havarilerden olup adı Sinoptik İnciller'de sadece birer defa geçmektedirTaday, diğer adıyla Lebbaeus, İbrani soyundan olup Osroene'nin başkenti Edessa (Urfa)'lıdır. Taday, Vaftizci Yahya zamanında ibadet etmek, onun konuşmalarını dinlemek maksadıyla Kudüs'e gelerek vaftiz olmuş ve Taday adıyla anılmıştır. Daha sonra İsa'nın görünüşü, öğretisi ve mükemmel davranışlarını görerek onu örnek alıp öğrencisi olmuş ve İsa tarafından Onikiler'den biri olarak seçilerek onuncu havari olarak tanınmıştır.³⁰¹Müjde'yi yaymaya çalışan Today, Edessa (günümüzde Urfa) şehrinde kilise kurulmasına vesile olmuştur.³⁰²

Taday (Taday), Urfa'yı Hristiyanlaştırdıktan sonra, arkadaşı Agay ve Mara ile beraber bütün Mezopotamya, Diyarbakır, Erbil ve Nusaybin gibi önemli Anadolu şehir ve bölgelerinde İsa'yıyaydıktan sonra tekrar Urfa'ya dönmüş, burada vefat etmiştir. Bizzat kendisinininşaa ettiği Urfa'daki kiliseye gömülmüştür.³⁰³

²⁹⁸ Ulutürk, s. 105.

²⁹⁹ Ulutürk, s. 108.

³⁰⁰ Res. İş. 8:4-8

³⁰¹ Ulutürk, s. 126.

³⁰² W.Ward Gasque, s.66.

³⁰³ Ulutürk, s. 129.

III. BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE KİTAB-I MUKADDESTE ADI GEÇEN ŞEHİR VE BÖLGELER İLE İLGİLİ ANLATILAN ETİOLOJİK HİKÂYELER

Bu bölüm de şehir ve bölgeler günümüzdeki isimleri ile ele alınarak incelenecektir. Şehirler/bölgelerin isimleriyle ilgili anlatılan bazı efsane ve öyküler bulunmaktadır Halk arasında yaygın olan Antik Anadolu zamanlarından başlayarak anlatılan bu öykülere yer verilecektir.

3.1. Antalya

Anadolu'daki en eski yerleşim yerlerinden biridir. Bölgenin varlığıyla ilgili M.Ö. 220 yılına kadar inilmiştir. Antik çağlarda Pamphylia denilen bu bölge Homeros'un İlyada destanındageçmektedir. Bu da bu bölgede M.Ö. 1200 yıllarında yerli halkın varlığını göstermektedir. Pamphylia'nın batı kesiminde bulunan bu bölge, Bergama Kralı II. Attalos'un eline geçer.II. Attalos; “Bana bir yeryüzü cenneti bulun.” diye bir emir verdiğinde askerleri Anadolu'daki en bereketli yer olarak kendisine burayı gösterirler. Kral da “Attalía “ yani bugünkü Antalya şehrini kurar.³⁰⁴

Antalya şehri ve çevresi antik çağda, önemli yerlerden biridir, “çok verimli” anlamına gelen Pamphylia, Batı kesimi ise Lykia ismi verilerek anılmıştır M.Ö.Ege denizinin Batı kıyılarından göçenler, Aspendos ve Side gibi şehirleri kurarak yerleşim yeri haline getirmişlerdir. Bergama Kralı II. Attalos, Side'yi kuşatmış fakat ele geçirememiştir. Şimdiki il merkezinin olduğu yere gelerek bir şehir kurmuştur. Buraya onun adı olan

³⁰⁴ <http://www.gezi-yorum.net/antalya-tarihi-kurulus-oykusu/>

Attaleia ismi verilmiştir. Attalia, Adalya diyenler de olmuştur. Zamanla günümüzdeki adını almıştır. Antalya, onun adından gelmektedir.³⁰⁵

Bir de Antalya da geçen, Aspendos Tiyatrosu ile anlatılan halk arasında yaygın bir hikâyeden bahsedilir: Romalılar devrinde (M.S. 11. Yy.) Zenon adlı bir mimar tarafından yapılmıştır. Hikâyeye göre Aspendos şehrinde Kralın Belkıs adında, çok güzel bir kızı vardır. Bu kızı birçok kişi istemesine rağmen Kral kızını bir sanatçıya vereceğini ilan ederek bir yarışma düzenler. Mimarın biri günümüzde yıkıntıları bulunan Aspendos su kemerlerini inşa eder ve Kral çok beğenir ve kızını bu mimara vereceğini ilan eder. Fakat başka bir mimar saray gibi bir tiyatro yapar. Kral gidip tiyatroya bakar ve kulağına bir ses gelir “ Kral, kızın benim olmalıdır” diye. Kral mimarın fısıltı şeklindeki konuşmasını duyar ve tiyatronun akustik olarak çok güzel yapılmış olduğunun farkına varır. Kızını bu mimar ile evlendirir. Halk arasında bu hikâye dilden dile anlatılarak günümüze kadar ulaşır.³⁰⁶

3.2. Antakya

Hatay yöresi denilen bölgeyi Anadolu’daki en eski yerleşim merkezlerinden biri olarak kabul edebiliriz. Yöredeki yerleşmelerin tarihi, çok eskilere kadar uzanmaktadır. Yaşamı kolaylaştıran iklim koşulları ve verimli toprakların varlığı bunun en temel göstergesidir. Hatay yöresini önemli kılan etkenlerden biri de onun coğrafi konumudur. Anadolu’yu Çukurova yoluyla Suriye-Filistin’e bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. Ayrıca, Mezopotamya’dan Akdeniz’e çıkmak için kullanabilecek en uygun limanlar yine Hatay bölgesinde bulunmaktadır. Hitit prensliklerinin birleşerek Hattena Krallığını oluşturdukları bu sebeple Hatay denildiği bilinmektedir. Hatayın Merkezi olan Antakya ise şu şekilde kurulmuştur;³⁰⁷ Büyük İskender’in ölümünden sonra onun generallerinden biri olan Antikos’un oğlu olan Selefkos bir devlet kurmak üzere Hatay’a gelir başkent kurmak için uygun bir yer arar. Yer konusunda seçim yapamayınca Yüce Tanrı Zeus’a dua ederek yardım ister. Kurban keser ve mabede bırakacağı sırada bir kartal gelir. Kurbanın bir parçasını kopararak deniz kenarına, diğer büyük parçasını da Silpios dağının eteklerine Orante (Asi) nehrinin sol kıyısına götürür.

³⁰⁵ <https://www.antalya.bel.tr/i/tarihce>

³⁰⁶ İsrail Altın, *Anadolu Şehir Efsaneleri ve Hikayeleri*, Anadolu Kültür ve Turizm Derneği Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 18-19.

³⁰⁷ <http://www.hatay.gov.tr/tarih>

Bunun ilahi bir işaret olduğunu düşünen Selefkos, önce deniz kenarına bir liman, Asi nehrinin sol kıyısına da başkent yapma kararı verir. Milattan önce 300 yılında şehir inşası tamamlanır. Selefkos bu yeni şehre babasının adını verir ve şehrin adı Antiohiolarak konulur, zamanla bu isim Antakya'ya dönüşür. Bizanslılar döneminde Antakyaönemli bir dini merkez haline gelir.³⁰⁸

3.3. Ağrı

Biri küçük diğeri büyük olan iki kardeş sürekli kavga eder ve aralarında sürekli tartışma yaşarlar. Bir gün odun toplamaya giderler yine bir kavgaya tutuşurlar ve olanlar olur.Küçük kardeş başlar beddua etmeye ve büyük kız durur mu oda başlar beddualar etmeye.Derken gökyüzünü bir bulut kapatıverir,iki sivri dağ yükselmeye başlar. Gökyüzüne doğru küçük Ağrı ve büyük Ağrı dağı olarak, bu Ağrı dağının efsanesi olarak dilden dile dolaşır.³⁰⁹

Ağrı Dağı hakkında diğeri bir Kutsal Kitap'ta geçen ifadesiyle Ararat hakkında da bilgi verelim: Tufandan sonra Nuh'un Gemisinin karada durduğu yer olarak geçmektedir. Yapılan araştırmalarda Ağrı Dağı'nın 4000 metre yüksek bir yerinde bir tahta parçası bulundu. Bu tahta parçasının Gofer Ağacından olup olmadığı net değildir. Kutsal Kitap'ta geminin inşasında bu ağaçtan kullanmasını emretmiştir fakat reçineli bir ağaç olan bu ağaç çürümeye de uygun olmayan bir ağaçtır. Daha sonra yapılan birçok araştırmadan da anlaşılacağı üzere Nuh'un Gemisi bir gizem olma özelliğini taşımaktadır.³¹⁰

3.4. Artvin

Artvin üç bin yıllık tarihi olan bir yerdir. İsminin çeşitli sebeplerle değiştiği söylenir. İsminin şehri kuran Türk İskit Bey'inin adından geldiği söylenir. Anadolu'ya gelen ilk Türk kavimlerinin bu bölgeye yerleştiği söylenir.³¹¹

Heredot'un İskit olarak bahsettiği devlet çağının bir adım önünde bulunan bir topluluktur. Tekerleğin icadı,atın evcilleştirilmesi, tarihte yapılan ilk beyin ameliyatını

³⁰⁸ Altın, s.50-51.

³⁰⁹ Altın, s.12-13.

³¹⁰ Albayan, s. 29-31.

³¹¹ Altın, s.20.

bu topluluk yapmıştır. Artvin’ide ele geçirmişler askeri üs olarak kullanmışlardır. İlerleyen çağlarda Roma egemenliğine giren bölge İseviligi kabul etmiştir.³¹²

3.5. Aydın

Aydın, Traklar tarafından kurulmuştur ve Tralles ismi ile de tanınmıştır. Bir deprem sonrası yeniden kurulan kentteTraklar sonra Spartahlar, Hititler, Frigler, İyonlar, Lidyalılar, Persler ve en son Romalılar hâkimiyet kurarak bölgenin gelişmesini sağlamışlardır.³¹³

Aydın ile ilgili çeşitli tarihsel gerçekliği olan hikâyeler anlatılsa da halk arasında meşhur olan ve anlatılan hikâye şudur: Türk sultanı ileRum sultanının kızı ile evlenir. Kızın babası çeyiz olarak Türk sultanına şu sözün iletilmesini ister. “*Sultana söyleyin güneş doğana kadar bulunduğu yerden at sürsün, gidebildiği yere kadar onun olacak*” der. Sabah olup aydınlık olunca Sultan orda durur ve burası günümüzde Aydın’ın bulunduğu yerdir. Şehre bu olaya atfedilerek Aydın denildiği söylenir.

Tarihçilere göre ise Aydın’ın esas adının Tralles olduğu, çünkü burada Tralles harabelerinin bulunduğu söylenir.³¹⁴

3.6. Balıkesir

Anadolu’da Marmara ve Ege’ye kıyısı bulunması dolasıyla bir çok uygarlığın uğradığı yer olan bölgenin ilk sahipleri Misiler yani misyalılardır. Misyalılar da neyza ırka mensup bir topluluktur. Bağımsız bir devlet kuramayan Misyalılar, Hitit, Frig, Pers, Büyük İskender ve Bergama Krallığı egemenlikleri altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.Bergama Krallığı hâkimiyetinde olanbölge daha sonra Roma İmparatorluğu’nun Anadolu’daki ilk eyaleti olan Asia Minör’e (Küçük Asya) bağlanmış veBalıkesir bu dönemde kent kimliği kazanmıştır. İmparator Hadrianus’un (M.Ö. 117–138)Apias PEDIUN’da (Balıkesir ovası) geçirdiği başarılı bir ayı avı sonrası, bu av anısına bir kent kurulmasını askerlerine emreder. Kurulan kente İmparatorun ismine

³¹² <http://www.artvin.gov.tr/artvin-ili-tarihcesi>

³¹³ http://aydin.yerelnet.org.tr/il_tarihcesi

³¹⁴ Altınar, s.22.

atfen Hdrianoutheria (Balıkesir) denilmiştir. M.S. 395’de Bizans’ın eline geçerek piskoposlukodak noktası olmuştur.³¹⁵

Balıkesir tarihi çok eskidir, halk arasında anlatılan hikayeye göre iseEski Hisar olarak bilinen şehrin adının balı çok olan balı kesir’den geldiği söylenir.³¹⁶

3.7. Denizli

Tonguzlu” ve *“Tenguzlu*” kelimeleri zamanla ağızdan ağıza değişerek “Denizli” şekline söylenmeye başlanmıştır. *“Tengiz*” kelimesi eski Türkçe’de *“deniz*” demektir. *“Tengüzlü*” ise günüzde ki ismi “Denizli” demektir.³¹⁷

Denizli’nin bilinen ilk isminin Laodikea’dan geldiği bilinmektedir. Daha sonra şehirde suların çok ve şifalı olması sebebiyle Denizli ismi verilmiştir.

Halk arasındaki anlatılan hikâyeye göre fakir bir ailenin çirkin bir kızı vardır ve kızı hiç isteyen olmaz, kız dayanamayıp Pamukkale’den kendini aşağı atar. Tam bu esnada Denizli Beyi’nin oğlu da Pamukkale’den geçmektedir. Su kenarında ay parçası gibi güzel bir kızın yatmakta olduğunu görür. Kızı alarak yaşadığı saraya götürür ve düğünle tamamlanır bu hikâyenin sonu. Pamukkale’nin zehirli olan suyu kızın çirkinliğini alarak, onu güzelleştirir.³¹⁸

3.8. Tarsus

Asur Kralı tarafından Babil şehrinin örnek alınarak kurulduğu ve Tarsus’un Babil’e benzer asma bahçeleri olduğu, bunların Romalılar tarafından yıktırıldığı söylenir.

Mitolojiye göre ise Tarsus, ayak tabanı anlamına gelmektedir. Pegasos bu bölgede gezerken ayağı kayarve sakatlanır. Sonrasında kurulan bu şehre Tarsus denmiştir. Tarsus adı üzerine birçok söylenti vardır. Başka bir söylenti de Tarsus adının Hitit tanrısı Tarhon’dan geldiği bu tanrının koruyucu tanrı olduğu ve Tarzi, Tarsus isimleriyle bilindiği söylenir. Bir diğer söylenti de Büyük İskender’in seferden dönerken Tarsus Çayı Kidnos’ta yıkandığı ve kendisini ölüme götüren sıtmayı burada kapıldığı

³¹⁵ http://kentarsivi.balikesir.bel.tr/Balikesir_Tarihi.aspx

³¹⁶ Altın, s.23.

³¹⁷ <http://www.pamukkale.gov.tr/tr>

³¹⁸ Altın, s.38.

söylenir. Yine Romalıların ünlü hatibi ve devlet adamı Çiçero Tarsus’da valilik yapan ünlü birçok kişiden biridir. Diğer dillere destan bir olay ise Mısır Kraliçesi Cleopatra ile Roma Kralı Antonius’un burada tarihin en büyük aşkını yaşamalarıdır.³¹⁹

Başka bir efsaneye göre Tarsus’un Tarım Tanrıçası Demeter’in oğlu Triptolemos tarafından kurulduğu söylenmektedir. Antik zamanlarda Tarsus önemli bir tarım merkezi olması ve bu özelliği antik Tarsus sikkelerinde betimlenerek gösterilmiştir.³²⁰

M.Ö. dokuzuncu yüzyılda da Tarzi olarak zikredilir. Bazı kaynaklarda “Büyük ve zengin şehir” olarak nitelendirilmiştir. Anadolu’da geçiş noktasında bulunduğu için birçok merkezi bir araya getiren cazip bir yer haline gelmiştir.³²¹

3.9. İstanbul

Mergaryalı Bizans, Delf kâhinine danışarak kendisine bir şehir kurmak ister ve kâhin şehri körler memleketinin karşısına kurması gerektiğini söyler. Yerin neresi olduğunu anlayamaz fakat sonra Boğandan Kadıköy’ün bulunduğu şehri seyrederek ve bu şehri neden buraya değil de çorak yere kurarlar bu insanlar kör mü diye düşünür ve kâhinin sözleri aklına gelir. Bunun üzerine şehri yedi tepe üzerine Boğaz yakasına kurar. Adı kurucusuna atfedilerek Bizans olur. Konstantinus’un şehri başkent olarak seçmesiyle de şehre Konstantinopolis adı verilir. Zamanla halk arasında bu söyleme güçlüğü oluşunca Stin –Polis yada Stinboli yahut İstanbulin şekline getirilir.³²²

Batılı kaynaklarda da isim hikâyesi şu şekilde geçer; önceleri bir balıkçı köyü olduğu, M.Ö. 658’de Mageryalı “Byzans” tarafından genişletilerek bir kent hâline getirildiği ve bundan dolayı ilk zamanlarda “Byzantion” ismi ile anıldığı ve Roma İmparatoru Constantinius’un şehri büyüterek “Constantinopolis” adıyla Roma İmparatorluğu’na başkent olarak seçtiği belirtilir. Aynı kaynaklar, İstanbul isminin de, “Eisten-Polis” kelimesinden türeyerek bu isimden geldiğini ileri sürmektedirler.³²³

³¹⁹ Altın, s.53.

³²⁰ <http://www.tarsuslularderneği.com>

³²¹ Aydın, s. 60.

³²² Altın, s.54-55.

³²³ <http://www.cografya.gen.tr>

3.10. İzmir

Anadolu da hikâyesi anlatılan savaşçı kadınlar, erkeklere isyan eder ve onların baskılarından kurtulmak için şehirleri yağmalar, onları kılıçtan geçirirlerdi. Bu kadınlar atlara çıplak biner ve oku ve yaylarını iyi çekebilmek için sağ göğüslerini keserler. Bundan dolayı bu kadınlara Amazon (memesiz) denildi. Erkekleri köle olarak kullanıp her türlü işlerde kullanıp sonra öldürürlerdi. Amazon kadınlar bir şehir kurmaya karar verirler ve Başkanlarının adı Zmirna olduğundan şehre bu adı verirler. Bu ad da zamanla İzmir halini alır.³²⁴

Smyrna sözcüğü Yunanca bir kelime değildir.Ege Bölgesindeki birçok yerleşim adında olduğu gibi Anadolu kökenli bir kelimedir.M.Ö. 2000 yılının başlarına ait Kayseri Kültepe yerleşiminde yapılan kazılardabazı tablet metinlerinde Tismurna adının geçtiği görülmüştür.Tismurna'daki 'ti' bir ön ektir. Bir kişi ya da bir yer adını belirttiği düşünülmektedir.³²⁵

3.11. Adana

M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Adana'nın Seyhan Nehri kıyısına bir konaklama yeri olarak kurulmuştur. Adana'ya ait en eski kayıtlar Hitit kaynaklarında bulunmaktadır.Bu yazıtlarda Adana ve çevresinden Uru Adania (Adana Beldesi) olarak bahsedilmektedir. Başka bir efsanede ise gök tanrısı Uranüs'ün Adanus ve Sarus adında iki oğlu vardır.Adana civarına savaşarak gelmişlerdir, Adanus adını kendi kurdukları şehre vermişlerdir.Seyhan Nehri de Sarus adını almıştır.³²⁶

İlk çağlardaki adı Adania olan şehir çok eski bir yerleşim yeridir. Adana ismi Adanüs'ten gelir. Yıllarca süren Tarsuslularla savaşta babası Uranüs ve kardeşi Sarüs'le birlikte kurduğu bu şehre kendi adını, Seyhan nehrine ise kardeşinin adını verir.

Halk dilindeki söylentiye göre; *Adana selle, Ceyhan yelle, Misis de yılanla gidecek diye...*

³²⁴ Altın, s.56.

³²⁵ <http://www.izmirkulturturizm.gov.tr>

³²⁶ <https://egitim.tarim.gov.tr/adana/>

Nitekim tarihsel süreç içerisinde Seyhan sık sık taşar, Ceyhan da kerpiç ve kamıştan yapılan evler olduğu için rüzgâr dolayısıyla hepsi tahrip olur ve Misis ile ilgili bir efsane anlatılır: Misis beyi hiçbir ilacın çare olmadığı bir derde tutulur. Hekim tek çarenin yılanların padişahı olan Şahmeran'ın gözlerinde olduğu ve onun Bey'e içirilmesi gerektiğini söyler. Misis halkı Beylerinin yaşaması için yılanın gözlerini oyarak getirirler. Halk arasında başsız kalan yılanların geleceği, intikam alacağı inancı hala varlığını sürdürmektedir. Bugün halkın Misis yakınlarında Yılan Kalesi dediği bir yer vardır.³²⁷

3.12. Ankara

Frigler, Galatlar ve Romalılar Ankara'yı; "Gemi Çapası" anlamına gelen Ankürü, Ankyra "Ancyra" olarak adlandırmışlardır Batılılar ise Angora adını kullanmışlardır. Evliya Çelebi'ün "Seyahatname"sinde şehrin adını Unguriye olarak yazmış ve "*Mamur yer olup, üzümü çok olduğundan adına Engürü demişler*" şeklinde bahsetmiştir. Kentte bağcılığa ve şarap yapımına çok eski tarihlerden beri önem verilmesi yapılan kazılarda çıkarılan malzemeler bunun göstergesidir.³²⁸

İlk ne zaman kurulduğu tam bilinmemektedir. Fakat yerleşik düzene geçildikten sonra buraya yerleşmeler görülmüştür. Hititlerden öncede kavimler yaşamış olmasına rağmen şehrin takibinde Hititler esas alınmıştır.³²⁹

Frikyra Kralı Midas bir rüya görür. Rüyasında bir ses ona gemi çapası aramasını ve çapayı bulduğu yere bir şehir kurmasını, bu şehrin kendisinin mutluluk ve huzur getireceğini söyler. Midas her yere adamlarını gönderir ve bugün Ankara Kalesi'nin bulunduğu yerde çapayı buldurur. Buraya bir şehir kurarak adını gemi çapası manasına gelen Ankeryada Ankira koyar.

Başka bir efsaneye göre Galatlar, büyük zaferler kazanırlar ve bu zaferlerin nişanı olarak da gemilerin çapalarını sökerler ve tapınaklara yerleştirirler. Bundan dolayı bu şehre Angora veya Ankerium yani çapa şehri denilir.

³²⁷ Altın, s.7-8.

³²⁸ Hasan Çelik, *Ankara'nın Bağ Evi ve Bağcılık Kültürü*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü

³²⁹ <http://www.ankara.gov.tr>

Diğer bir efsane ise Nuh'un gemisinin burada demirlediği, çapasının burada düştüğü söylenir ve şehrin de bu sebeple buraya kurulduğu söylenir. Roma devrinde basılan paralar üzerinde Ankara'yı temsil eden gemi çapaları bulunur.³³⁰

3.13. Bursa

Eski yerleşim yerlerinden olan Bursa'nın tarihi M.Ö. 5200 yıllarına gitmektedir. Bithynialılar ve Prusialılar tarafından kurulduğu söylenen kentin ilk adı "Prusa" dır. Bithynia kralı I. Prusias (MÖ. 232-192) zamanında kent etrafı surlarla çevrilerek şehir konumuna gelmiştir. Kartaca kralı Hannibal, Roma ile yaptığı savaşta yenilerek I. Prusias'a sığınmıştır. Hannibal, I. Prusias kendisine gösterdiği alakadan memnun olarak bir kent kurmuş ve kente Prusa adını vermiştir.³³¹

Hiz. Süleyman vezirini yanına alır, rüzgar ve şimşegi kullanarak Uludağ'a gelir ve oradaki yeşillik, su ve meyveleri görünce vezirine buranın cennet (Cennet Burası) olduğunu söyler. Vezir Hiz. Süleyman'ın bu sözünü Cennet Bursa olarak anlar. Buraya bir şehir inşa edilir.

Bir söylentiye göre de Bitinya Kralı Purusis tarafından kurulduğu, onun içinde Kralın adıyla anıldığı söylenir. Başka söylentide de Kartacalı Anibal, Purusis'in yanına sığınır. Onun gösterdiği bu yardım karşısında Olympos dağlarının eteklerine bu şehri kurarak ismini verir.³³²

3.14. Eskişehir

Bugünkü Eskişehir ili, Eski ve Orta Çağlarda Yunanca Dorylaion, Latince Dorylaeum ismi ile anılan bir kentir. Dorylaion, antik kaynaklarda önemli yolların kavşak noktasında bulunmaktaydı. Kaplıca ve ticaret zenginliğine sahip Frigya (Phrygia) kentlerindendir. Şehrin kurucusunun Eretrialı Doryleos olduğu söylenmektedir.³³³

³³⁰ Altın, s. 16.

³³¹ <http://www.bursa.com.tr/bursanin-tarihi>

³³² Altın, s. 33.

³³³ <http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr>

Eski adı Doylaion olan şehri Türklerin fethinden sonra Bizans tekrar ele geçirir. Şehir tekrar Bizans'tan alınınca “*Bizim Eski Şehrimiz*” anlamına gelen Eskişehir adını alır.³³⁴

3.15. Gaziantep

Anadoludaki en eski yerleşim yerlerinden olan Ayıntap bulunduğu coğrafi yer olarak her dönem dikkat çeken bir noktada bulunmuştur. Med, Asur, Pers, İskender, Selefkoslar, Roma ve Bizans, bölgeye sırasıyla yerleşenler arasındadır.³³⁵

Ayıntab adıyla ilgili rivayetlerden biri de ilk kez Haçlı Seferlerinde olduğu düşünülmektedir. Arapça “parlak pınar” anlamına gelen Ayıntab kelimesine kaynaklarda rastlanmaktadır.³³⁶

Tarihi eski olan şehirlerden birisidir. İsminin suyun bolluğundan ve bereketinden gelen Ayın tap kelimesinden geldiği söylenir. Milli mücadele döneminde göstermiş olduğu başarıdan dolayı Gazi ünvanı verilir.³³⁷

3.16. Giresun

M.Ö. 6. yy. da Giresun bölgesine Hititler Azzi ülkesi ismini vermişlerdir. Bu bölgede Azziler denilen bir topluluk yaşıyordu. Eski Yunan kaynaklarında da bu bölgeye Pontus denilmektedir.³³⁸

Kentin kimler tarafından kurulduğu ve kimlerin yerleştiği konusu tartışmalıdır. Bu bilgi M.Ö. 350 yıllarına ait kaynaklarda geçmektedir. Coğrafyacı Strabon, Farnakia dediği şehrin; günümüzde Giresun kentinin Farnakia'nın eski adının Kerasus olduğunu belirtmiş ve burayı da Sinopluların kurduğunu yazmıştır.³³⁹

³³⁴ Altın, s.44.

³³⁵ <http://www.gaziantepturizm.gov.tr>

³³⁶ <http://www.gaziantep.gov.tr>

³³⁷ Altın, s.46.

³³⁸ <https://giresun.bel.tr/giresunun-tarihcesi/>

³³⁹ <http://www.giresun.gov.tr>

Giresun, Romalılar döneminde kirazlarıyla tanınan bir yerleşim yeridir. Bu nedenle şehre Kerasus denilir. İlk kez Romalılar döneminde İtalya'ya götürülerek her yıl Kerasus'da kiraz bayramı yapılır, kirazın kutsal bir meyve olduğuna inanılır.³⁴⁰

3.17. Kayseri

Anadolu'nun Tarih sanat ve Kültür beşiği olan kent en eski zamanlardan beri bilinen tanınan bir yerdir. Şehrin adı Mazaka'dır ve bu isim Roma devrine kadar devam etmiştir.³⁴¹ Roma İmparatorluğunun egemenliğine geçen kenti İmparator Tiberius, imar ederek üvey babasına itafen "imparator şehri" mânâsına gelen "Caesarea" denmiştir. Zamanla bu isim "Kaysera" olarak anılmaya başlanmıştır.³⁴² Halk arasında Kayseri şekline dönüşmüştür.

3.18. İzmit

Anadolu'ya binlerce yıl evvel, şehir kurmak için göç eden bir grup bugünkü İzmit Körfezine gelirler ve aç oldukları için ıstakoz avlarlar. Çok beğenirler ve buraya yerleşerek şehre Astakos derler. Bu olayın Milattan önce 712 yılında gerçekleştiği söylenir çünkü paraların üzerinde şehri simgeleyen İstakoz resmi bulunmaktadır.³⁴³

Bir hikayeye göre de bölgede yaşayan çok güzel bir deniz perisi ile deniz ilahı Poseidon evlenir. Peri bir oğlan çocuğu dünyaya getirir ve adını Astakos koyarlar. Bu çocuk kahraman, bileği bükülmez bir delikanlıdır ve kurduğu şehre bu isim verilir.³⁴⁴

3.19. Konya

Danaya adında küçük bir kasabada insanlar huzur ve mutluluk içerisinde zamanlarını geçirirlerken şehrin diğer yamacındaki Laros dağlarına bir bulut iner ve bu bulutla birlikte Medusa adlı bir cadı gelir. Bu cadı Mabude Athena'nın lanete uğrar. Lanetten dolayı herkes için huzursuzluk kaynağı olur ve kasabanın başına bela olur. Herkes korkudan titremeye, yas tutmaya, evlerini terk etmeye ve tanrıya dua etmeye başlar. Medusa gün geçtikçe daha da ileri gider, Her gün genç bir kızı saçından sürükleyerek

³⁴⁰ Altın, s.47.

³⁴¹ <http://www.kayserikultur.gov.tr>

³⁴² <http://www.cografya.gen.tr/>

³⁴³ Altın, s.63.

³⁴⁴ Mehmet Önder, *Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, Ankara 1995, s. 202.

mağarasına götürür. Mutlu şehir artık yas tutmaya başlar. Zeus'un kahraman oğlu Perse gelerek, insanları Medusa cadısından kurtarır. Elindeki özel bir kılıçla onu öldürür. Halk eski güzel günlerine döner ve Perse'nin yapmış olduğu kahramanlık üzerine bu şehir meydanına Perse'nin heykelini yaparlar. Şehrin adı bundan sonra Put yani heykel demek olan İkonium olur. Kuniyye veya Konya olarak söylenmeye başlar.³⁴⁵

3.20. Mardin

Mardinismi ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Bir rivayette burada "Marde" isimli bir kavmin yaşadığı yer olduğu için bu isim verilmiştir. Burayı yöneten kralın bir oğlu olduğu ve hastalanan oğlunun ismini Mardin olduğu, oğlunun burada iyileşmesi üzerine buraya Mardin dendiği de söylenmiştir. Başka rivatte ise Süryanice mukaddes demek olan "Mara"dan geldiğinde söylenmektedir. Selçuklular bölgeyi fethedince eski isimlerinin üzerine bu ismi vermişlerdir.³⁴⁶

Başka birçok kaynakta ise ismin "Merdin" kökünden geldiği ve bu kelimenin ise kaleler demek olduğu söylenmektedir. Kentin birçok yerinde kale bulunmaktadır. Bölge halkı da ismin burdan geldiğini aktarmıştır.³⁴⁷

3.21. Muğla

Kentin bilinen ilk adı "Mobolia" olarak kaynaklarda geçmektedir. M.Ö. 3400 yıllarda Kar isimli bir kavmin yerleştiği bilinmektedir. Sonra Dor egemenliği altına girmiş, en son ise Roma topraklarına katılmıştır. Başka bir söylentiye göre ise adının Selçuklu Sultanı Kılıçarslan'ın komutanlarından "Muğlu" Bey'den geldiği söylenmektedir.³⁴⁸

3.22. Nevşehir

Nevşehir etrafında bulunan Kapadokya Bölgesi Peri Bacaları dediğimiz doğal oluşumu ile meşhurdur. Anadolu'nun tam orta noktasında bulunmaktadır. Yeraltı bölgelerinin burada yoğunlaşması, tünellerin ve yer altının burda toplanması bunların temel

³⁴⁵ Altıner, s.64.

³⁴⁶ <http://www.cografya.gen.tr/tr/mardin/anlami.html>

³⁴⁷ <https://sites.google.com/site/e3101020010/mardin/mardinin-tarihcesi>

³⁴⁸ mugla.gov.tr

noktasıdır. Arkeologlar bu yeraltı kentlerinin bu denli uzun olmasından dolayı hitit döneminde yahut da ilk Hristiyanlar tarafından yapıldığını düşünmektedirler.³⁴⁹

3.23. Ordu

Kotyora'nın Grekçe'de Dağ Eteğimasına geldiği söylenmektedir. Kotyora olarak bilinen kentin küçük bir koloni olduğu söylenmektedir. Bölgeye bir çok topluluk hâkim olmakla birlikte asırlar boyunca Pontus Devletinin egemenliği altında yaşamışlardır. Daha sonra ise bölgeye Roma hâkim olmuştur.³⁵⁰

3.24. Rize

Kelimenin tam olarak manası bilinmemektedir. Kafkas ve İskitlere ait bir kelime olduğu fikri üzerine durulmaktadır. Dağ yamacı anlamına gelen Riza kelimesinden geldiği söylenmektedir.³⁵¹

3.25. Trabzon

Şehrin ismi üzerine pek çok söylenti vardır. Türk kavimlerden Tibarenler ve Elizonlarla kaynaşarak şehri kurdukları söylenir. "Tibaren-Elizon" ismi ile anılmaya başlayan bölge adı, zamanla birleşerek Trabzon'a dönüşmüştür.³⁵²

3.26. Samsun

Samsun adı için çeşitli söylentiler vardır. Eski adı Amisos'tur. Sam'ın torunları ya da Tevrat'ta geçen Samson tarafından bu şehrin kurulduğu söylentiler arasında geçmektedir.³⁵³

Samsun adının Yunanca "Amisos" kelimesinden gelme olduğu ileri sürülmüşse de bu kelimenin kökeninin eski Yunan öncesi döneme dayandığı daha kuvvetli bir ihtimaldir. Söz konusu kelimenin Yunanca olmayıp Palaskça olduğu bugün Yunan tarihçileri tarafından da kabul edilmektedir.

³⁴⁹ Albasan, 47-48

³⁵⁰ <http://www.ordu.gov.tr/ordunun-tarihcesi>

³⁵¹ <http://www.cografya.gen.tr/tr/rize/anlami.html>

³⁵² <http://www.cografya.gen.tr/tr/trabzon/anlami.html>

³⁵³ Altınar, s.80.

Amisos adının bölgeye deniz yoluyla gelen Yunanlılar tarafından verilmeyip, Amasia gibi Anadolu menşeli bir kelime olduğu ihtimali daha ağır basmaktadır. Roma imparatoru Pompeius M.Ö. 64 yılında Amisos'a geldiği zaman şehrin ismini Pompeiopolis'e çevirmişse de bu isim kalıcı olmamış ve Amisos adı bundan sonraki dönemlerde de geçerliliğini korumuştur.

Bugün kullandığımız "SAMSUN" adının ortaya çıkışı, Türkler'in buraya hâkim olmasından sonradır. XII. ve XIII. Asırlardaki Türk kaynaklarında "Samsun" ismi kullanılırken aynı yıllardaki batı kaynaklarında ise "Sampson" adı kaydedilmektedir. Gerek "Samsun" gerekse "Sampson" kelimelerinin Amisos'tan türetildiği şüphesizdir. Osmanlı dönemi kaynaklarında ise yazılış farkları olsa bile "Samsun" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Ancak bu dönemde şehrin adı "Samsun olarak anılmakla birlikte, sancak adı olarak "Canik" kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde idari düzenleme ile vilayet haline getirilen şehir günümüzde de "Samsun" adı ile anılmaktadır.³⁵⁴

3.27. Urfa

Hakkında en çok efsane anlatılan şehirlerin başında gelir. Söylentilere göre Urfa'nın İdris Peygamber zamanında kurulduğu, bazı söylentilere göre Nuh tufanından sonra kurulduğu bazılarına göre ise Kral Nemrud'un burada yaşadığı ve Hz. İbrahim'in bu şehirde ateşe atıldığı söylenir. İncil'de geçen Ur şehrinin aslında Urfa olduğunu söyleyenler vardır. Evliya Çelebi'ye göre bu şehir, Nuh tufanından sonra inşa edilen şehirlerden biridir ve Semud kavminden olan Kral Ruha tarafından kurulur. Türklerin şehri fethinden sonra Urruha şekline dönüşür. Zamanla bu isim Urfa şeklinde söylenir.

Bir diğer söylentiye göre ise Hz. İsa'da Urfa'ya gelir, bir mağaraya iner ve bu yüzden Urfa'ya Deyr-i Mesih de denilir.

Yine Hz. İbrahim'in buradan ateşe atıldığı, birçok peygamberin Urfa ve çevresinde yattığı ve Hz. İbrahim'in annesi Sara'nın mezarının bulunduğu ifade edilir.

³⁵⁴ <http://www.samsunamisos.com/genel/samsun-amisos-adinin-kaynagi-ve-tarihcesi.html>

SONUÇ

Din insanlık tarihinin varlığı ile başlayan bir gerçekliktir. İnsanların düşüncelerini ve yaşam biçimlerini etkileyen bir unsurdur. Yeryüzündeki tüm dinleri doğdukları coğrafyalardan ayrı düşünmek imkânsızdır. Dinler doğdukları bölgelerden etkilenmiş, aynı zamanda da o bölgeyi etkilemiştir.

Anadolu eski çağlardan beri zengin bir uygarlığa sahip olmuş, tüm insanlar tarafından da tercih edilen bir yerleşke olma özelliği taşımıştır. Anadolu coğrafyasında birçok din varlığını sürdürmüş, çeşitli inanç ve ibadetlerin yapıldığı bir merkez konumuna gelmiştir. Bu inanç ve ibadetlere ait olan bazı uygulamalar hala varlığını sürdürmektedir.

Kitab-ı Mukaddes, dünyada en çok inanılan dinlerden olan Hristiyanlığın kutsal kitabının adıdır. Eski ve Yeni Ahit olmak üzere iki kitaptan oluşmaktadır. Dinin temel kaynağı olan Kitab-ı Mukaddes'te Anadolu'dan birçok şehir ve bölge isimleri geçmektedir. Dinler coğrafyası bağlamında bakıldığında Anadolu'yu tanımak Hristiyanlığı anlamayı ve diğer dinleri tanıyarak aralarında bulunan ilişkiyi kavramamıza vesile olacaktır.

Anadolu'da bulunan şehir ve bölgeleri tanımak üzerinde yaşadığımız topraklar üzerinde birçok kültürün varlığını gösterir. Bu şehir ve bölgelerin insanlık tarihi açısından birer kültür mirası olarak görülüp muhafaza edilmesi gerekmektedir.

Anadolu eski çağlardan itibaren şehir ve bölgelere ayrılmıştır. Her dönemde önemli ve dünyada tanınan şehirler ve bölgeler kurulmuştur. Günümüzde batı medeniyetinin temellerini oluşturan Yunanlıların dinlerinin kökenleri, tanrıalarının anlatıldığı birçok efsane Anadolu topraklarında geçmiştir. Tanrıların birçoğu Anadolu kökenlidir. Bu topraklardan dünyaya yayılmıştır.

Tarih sayfasına adını yazdıran, gelmiş geçmiş en önemli imparatorluklardan olan Roma İmparatorluğu (Bizans) başkentinin İstanbul'a taşınmasıyla birlikte Roma dini de Anadolu topraklarına giriş yapmıştır. Anadolu'da var olan Yunan dini üzerine Roma dini de eklenmiş, Anadolu Roma kültürünün de merkezi olmuştur.

“Hristiyan” (Mesih'e bağlı) sözcüğü ilk olarak Anadolu'da kullanılmıştır. Dinin temel prensiplerini ortaya koyan Pavlus Anadolu kökenlidir. Havariler Anadolu'ya gelmiş, şehir ve bölgeleri dolaşarak tebliğ faaliyetlerini yürütmüştür. Roma İmparatoru Kostantinus'un Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenmesi ve devletin resmi dini olarak kabul etmesiyle Hristiyanlık Anadolu coğrafyasına yayılmıştır. Hristiyanlarca kutsal sayılan birçok yer yaşadığımız bu topraklardadır.

Bu şehir ve bölgeler üzerine birçok hikâye ve efsaneler anlatılmaktadır. Halk arasında yaygınlaşarak günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Anadolu'nun bu tür zengin bir kültüre sahip olması bunun en güzel örneğidir.

Anadolu kültürüne sahip çıkarak bu kültürel mirası gelecek nesillere aktarmak gerekmektedir. Bir bölgede yaşayan her türlü inaç ve ibadetler yapılan uygulamalar o bölgenin zengin bir kültür hazinesine sahip olduğunu bizlere sunmaktadır. Henüz Anadolu tarihinde üzerinde çalışılması gereken birçok çalışma alanının bulunması bu coğrafyanın önemini bizlere göstermektedir. Çalışmamızda Anadolu'daki havarilerin bölgelere ziyaretleri anlatıldığından Hristiyanlığın ve havarilerin bölgeye gelişleri esas alınarak belli bir dönem anlatılmıştır. Anadolu'daki Hristiyanlık tarihi ve sonraki dönemlerde önem arz etmektedir. Çalışmamızın son kısmında ise bölgelerin günümüzdeki şehir adlarının halk arasında anlatılan öykülerinden bahsettik. Bu Bölgeler ve şehirler tek tek ele alındığında her biri ayrı bir araştırmanın konusu olabilme niteliği taşımaktadır. Konunun dağılmasını önlemek amacıyla belli başlı kısımlarını alarak konuyu sınırlandırmayı uygun gördük.

Bu çalışma dinler coğrafyası açısından bizlere Anadolu'da birçok medeniyetin ve dinin etkileşim halinde bulunduğunu, pagan ve çok tanrılı dinlerin varlıklarını tarihsel sıra ile sürdürdüklerini göstermektedir. Antik Anadolu coğrafyasının kendi halkına mutlak surette tanıtılması ve eski geleneklerin, şehir isimlerini yaşatması kanaatini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman **Küçük**, Günay **Tümer** ve Mehmet Alparslan **Küçük**, *Dinler Tarihi*, Berikan Yayınevi, Ankara 2009.
- Ahmet **Güç**, “Putperestlik”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, Cilt 34, s.365.
- Ahmet Semih **Tulay**, *Ege'nin Antik Öyküleri*, İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2012.
- Arif Müfid **Mansel**, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1971.
- Aydın **Mehmet**, Antakya ve Tarsus Eksenli İlk Dönem Hıristiyanlığına Bir Bakış, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi yıl 2003, Cilt 15, Sayı 15,
- Bekir Zakir **Çoban**, “*Anadolu Mısır ve Mezopotamya Dinleri*”, Dinler Tarihi, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Betül **Kaya**, *Rusya’da Paganizm*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.10.
- Çiğdem **Dürüşken**, *Romanın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 10.
- Ekrem **Sarıkcıoğlu**, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta 2000.
- Erdem Soner Bellibaş, “Efes Artemision’undaki Ananım Türbe”, İstanbul Teknik Üniversitesi FBE, İstanbul 2015, (Yüksek Lisans Tezi)
- Erhan **Altunay**, *Paganizm-1 Kadim Bilgeliğe Giriş*, Hermes Yayınları, İstanbul 2015.
- Eser **Urundul**, *Anadolu Mitolojisi*, Genesis Yayınları, Ankara 2012.
- Etienne **Gilson**, “Tanrı ve Yunan Felsefesi”, (Çev. Prof. Dr. Mehmet Aydın), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XXIX, s. 112-113.
- Fatma Hicret **Un**, “*Karşılaştırmalı Hint ve Yunan Mitolojisi*”, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2011, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Frances **Arabella**, *A Christian Wreath for the Pagan Deities; or an Introduction to the Greek and Roman Mythology*, A. J. Valpy, Red Lion Court, Fleet Street, Londra 1820.

- Fuat **Aydın**, Hz. İsa Sonrası Tartışma Konularından Havarilik ve Pavlus'un Havarilik Anlayışı, Dinler Tarihi Araştırmaları – III (Sempozyum, 09-10 Haziran 2001, Ankara) 2000. Yılında Hristiyanlık (Dünü, Bugünü ve Geleceği) Ankara 2002, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 13.
- Fuat **Aydın**, *Pavlus Hristiyanlığına Giriş*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2011, s.152-156
- Gregorgy **Timoty**, *Bizans Tarihi*, (Çev. E. Ermert), Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2008.
- Halikarnas Balıkcısı, *Anadolu Efsaneleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017.
- Hasan **Bahar**, *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yayınları, Konya 2012.
- Hasan **Çelik**, *Ankara'nın Bağ Evi ve Bağcılık Kültürü*, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, Hürriyet Yayınları, (çev. Perihan Kuturman), İstanbul 1973.
- Homeros, *İlyada*, (Çev. Azra Erhat, A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul 1993.
- İ. Zeki Eyuboğlu, Tanju Gökçöl, Osman Keskinoglu, Metin Sözen, Bahriye Üçok, “Anadolu Dinleri” Dinler Tarihi Ansiklopedisi Eski Dinler/Şamanizm ve Musevilik Cilt 1 s. 93-94
- İ. Zeki Eyuboğlu, Tanju Gökçöl, Osman Keskinoglu, Metin Sözen, Bahriye Üçok, “Hristiyanlık” Dinler Tarihi Ansiklopedisi/İslamiyet Hristiyanlık Musevilik ve İlkel Dinler, cilt 2.s.9
- İskender **Ohri**, *Anadolu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1987, s. 14.
- İsmet Zeki **Eyuboğlu**, *Anadolu Uygarlığı*, Der Yayınları, İstanbul 1997.
- İsrafil **Altın**, *Anadolu Şehir Efsaneleri ve Hikayeleri*, Anadolu Kültür ve Turizm Derneği Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 18-19.
- James **Baikie**, “İmages and Idols”, Encyclopaedia of Religion and Ethics, Newyork 1980, Cilt 7 s.134.
- John **Hirst**, *Kısa Avrupa Tarihi*, (Çev. Mihriban Doğan), Say Yayınları, İstanbul 2013, s. 22.

- Joseph **Campbell**, (çev. Kudret Emiroğlu), Bt Mitolojisi Tanrının Maskeleri, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s. 248.
- Kutsal Kitap, Yeni yaşam Yayınları, İstanbul 2014.
- Leroy S. **Rouner**, “İdolatri”, The Encyclopedia of Religion, Newyork 1987, cilt 7, s. 72.
- Lynn E. **Roller**, *Ana Tanrıça’nın İzinde Anadolu Kyble Kültü*, (Çev. Betül Avunç), Homer Kitabevi, İstanbul 2004, s. 23-24.
- Manfred **Wöhlcke**, *Troya Savaşı*, (Çev. Ali Erbak), İlya İzmir Yayınevi, İzmir 2009, s. 164-165.
- Mehmet **Önder**, *Şehirden Şehire Anadolu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlar, Ankara 1995, s. 202.
- Mehmet ve Metin **Alpaslan**, *Anadolu Gizemleri*, Onbir Yayınları, İstanbul 2008, s. 9.
- Mircea Eliade ve Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü* (Çev. Ali Erbaş), İnsan Yayınları, İstanbul 1997, s. 120.
- Mircea **Eliade**, *Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, (Çev. Mustafa Ünal) Serhat Yayınevi, Konya 2005, s. 111-112.
- Muammer **Ulutürk**, “Hristiyanlık’ta Havarilik”, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2005 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 160-161.
- Pavul **Lawrence**, *Kutsal Kitap Tarihi Atlası*, (Çev. Fatih Bilger), Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul 2008, s. 152.
- Pierre **Grimal**, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 73-74.
- Pierre **Grimal**, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 101.
- Ramazan **Adıbelli**, *Mircea Eliade ve Din*, İz Yayınevi, İstanbul 2011, s. 202-203.
- Reşat **İzbirak**, *Türkiye 2*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1973, s. 1.
- Rod Harbottle, *Kutsal Kitap Yerler Sözlüğü*, 2015, s.58-59.

Server **Tanilli**, *Uygurlık Tarihi*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 11.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası*, (Geographika: XII-XIII-XIV)(Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul 1987, s.1.

Şefik **Can**, *Klasik Yunan Mitolojisi*, İnkılap Kitabevi, Yayınları, İstanbul 1970, s.1

Şinasi **Gündüz**, *Anadolu'da Paganizm Antik Dönemde Harran ve Urfa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2005, s. 8-9.

Thomas **Bulfinch**, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi*(Çev. Özgür Umut Hoşafçı), İnkılap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 30.

W. M. **Ramsey**, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (Çev. Mihri Pektaş) Milli Eğitim Yayınevi, İstanbul 1960, s. 99-100.

W.Ward **Gasque**, *Kilise Büyüyor: Kudüs'ten Roma'ya, Hristiyanlık Tarihi*, (Çev. Sibel Sel, Levent Kınran), Yeni Yaşam Yayınları İstanbul 2004, s. 57.

http://aydin.yerelnet.org.tr/il_tarihcesi

http://kentarsivi.balikesir.bel.tr/Balikesir_Tarihi.aspx

<http://www.ankara.gov.tr>

<http://www.artvin.gov.tr/artvin-ili-tarihcesi>

<http://www.bursa.com.tr/bursanin-tarihi>

<http://www.cografya.gen.tr>

<http://www.cografya.gen.tr/>

<http://www.cografya.gen.tr/tr/mardin/anlami.html>

<http://www.cografya.gen.tr/tr/rize/anlami.html>

<http://www.cografya.gen.tr/tr/trabzon/anlami.html>

<http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr>

<http://www.gaziantep.gov.tr>

<http://www.gaziantepturizm.gov.tr>

<http://www.gezi-yorum.net/antalya-tarihi-kurulus-oykusu/>

<http://www.giresun.gov.tr>

<http://www.hatay.gov.tr/tarih>

<http://www.izmirkulturturizm.gov.tr>

<http://www.kayserikultur.gov.tr>

<http://www.ordu.gov.tr/ordunun-tarihcesi>

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr>

<http://www.samsunamisos.com/genel/samsun-amisos-adinin-kaynagi-ve-tarihcesi.html>

<http://www.tarsuslulardernegi.com>

<https://egitim.tarim.gov.tr/adana/>

<https://giresun.bel.tr/giresunun-tarihcesi/>

<https://sites.google.com/site/e3101020010/mardin/mardinin-tarihcesi>

<https://www.antalya.bel.tr/i/tarihce>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Leyla KARTAL

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: Gümüşhane KELTİK – 20.09.1990

Medeni Durumu: Bekar

Tel: 0 539 568 94 07

E-Mail: lkartal38@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Erciyes Üniversitesi /	2012
Lise	Ali Rıza Özderici İmam Hatip Lisesi	2008

YABANCI DİL

İngilizce